

Permiläisten kielten sanastosuhteista

Niklas Metsäranta
Suomalais-ugrilainen
kielentutkimus
Pro gradu –tutkielma

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
1.1 Lähtökohta	1
1.2 Tutkimuskysymyksiä	3
1.3 Tutkimuksen pääasialliset lähteet	3
1.4 Metodi ja työvaiheet	4
2 Aikaisempi tutkimus	6
2.1 Konsonanttirekonstruktio	6
2.2 Vokaalirekonstruktio	7
2.2.1 Kantapermin vokaalirekonstruktioiden taustaa	7
2.2.2 Itkosen kantapermin vokaalirekonstruktio	8
2.2.3 Lytkinin kantapermin vokaalirekonstruktio	10
2.2.4 Sammallahden kantapermin vokaalirekonstruktio	10
3 Lainautuminen	12
3.1 Sanaston lainautuminen maailman kielissä	12
3.2 Lainasanojen tunnistamisesta	16
3.2.1 Levikin käytöstä lainasanatutkimuksessa	19
3.2.2 Äännehistorian käytöstä lainasanatutkimuksessa	20
4 Yleiskatsaus aineistoon	29
5 Permiläis-marilainen sanasto	31
5.1 * <i>wiskə</i> 'väli, aukko'	39
5.2 * <i>uška</i> 'härkä, sonni'	41
5.3 * <i>lišťə</i> (* <i>lišťə</i>) 'lypsää'	42
5.4 * <i>jačV</i> 'kova lumikenttä'	44
5.5 * <i>umrə</i> 'liekki'	48
5.6 * <i>wačə</i> (* <i>wančə</i>) 'juuri'	49
6 Permiläis-unkarilaisten kielikontaktien tutkimushistoria	51
7 Permiläis-ugrilainen sanasto	55
7.1 * <i>čejkə</i> 'kiila'	60
7.2 * <i>kuńce</i> (* <i>kuće</i>) 'muurahainen'	62
7.3 * <i>rače</i> 'ristikko, häkki; säleaita, ristikonkaltainen kala-aita, katiska'	64
7.4 * <i>paδ'tə</i> 'metso, Tetrao utrogallus'	66
7.5 * <i>pälə</i> 'sisäpuoli'	67
7.6 * <i>čukkə-rə</i> 'kasa, joukko, parvi'	69
7.7 <i>č</i> -alkuisten sanojen ensitavun vokalismista	72
7.8 * <i>lVńčə</i> 'paarma'	74
7.9 * <i>wekkə</i> 'ohut, heikko'	78
7.10 * <i>terə</i> 'olla tilaa tai paikka, mennä sisään'	79
7.11 * <i>wäsə</i> 'hävitä, joutua hukkaan'	82
8 Johtopäätöksiä ja keskustelua	83
Lähteet	89

1 Johdanto

Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella permiläisten kielten sanastosuhteita, erityisesti ns. sisäistä lainautumista eli kielikunnan haarojen välillä mahdollisesti tapahtunutta lainautumista. Hypoteesina on, että ainakin osa permiläisten kielten ja toisaalta marilaisten ja ugrilaisten kielten epäsäännöllisistä äännevastaavuuksista johtuisi kielikunnan sisäisestä lainautumisesta ja ei näin ollen olisikaan permiläisissä kielissä pystysuoraa perintösanastoa vaan vaakasuoraa, kielihaarasta toiseen lainautunutta sanastoa.

Olen jäsentänyt työni siten, että luku 1 on johdanto, jossa esitellään pääpiirteissään työn tavoitteet, tutkimuskysymykset ja lähdekirjallisuus sekä esitellään lyhyesti käytettyä metodologiaa. Luku 2 käsittelee olennaiselta osaltaan aiheesta aikaisemmin tehtyyn tutkimukseen ja niiden kantakielirekonstruktioiden käsittelyyn, joiden huomioon ottaminen on permiläisten kielten sanaston historiallisen käsittelyn kannalta oleellista. Luku 3 käsittelee sanaston lainautumista ja lainasanatutkimuksessa käytettyjä kriteerejä. Luvussa 4 luodaan yleissilmäys käytettyyn aineistoon. Luvuissa 5, 6 ja 7 tarkastellaan permiläisten kielten sanastoyhteyksiä toisaalta marin ja toisaalta unkarin suuntaan. Luku 8 on varattu aineistosta nouseville johtopäätöksille ja muulle aiheeseen liittyvälle keskustelulle.

1.1 Lähtökohta

Uralilaisissa kielissä on varsin paljon sanastoa, joka tähänastisen äännehistorian tutkimuksen valossa näyttäytyy epäsäännöllisenä. Saarikivi toteaa (2007: 325), että tarkentuvat äännehistorialliset kriteerit ovat vähentäneet säännöllisiksi katsottujen uralilaisten sanarinnastusten määrää. Jotta historiallinen uralistiikka kehittyisi myös etymologian ja historiallisen leksikologian alalla, tarvitsee hänen mukaansa äännehistoriallinen tutkimus rinnalleen uralilaisen sanastokorpuksen uudenlaista selittämistä. On siis mahdollista selittää virheellisiä rinnastuksia uudelleen kielikunnan sisäiksi lainoiksi. Lisäksi Saarikivi huomauttaa, että Janhusen ja Sammallahden mukaan uralilaiseen kantakieleen palautuu vain noin 140 sanaa ja suomalais-ugrilaiseen kantakieleenkin vain hieman yli 300 ja toisaalta Uralisches etymologisches Wörterbuchin (UEW) mukaan jälkimmäiseen palautuu jopa 700 sanaa, tulee näiden

kahden korpuksen välinen kokoero jotenkin selittää. Saarikiven mukaan (mts. 326) UEW:n sanasto kyllä onkin enimmäkseen uralilaisten kielten yhteistä sanastoa, mutta suuri osa siitä ei palaudu kantakieliin vaan on lainoja haarasta toiseen. Eri tutkijoiden äännehistorian lähteenä käyttämien etymologioiden välisestä lukumääräerosta huomauttaa myös Kaisa Häkkinen (1983: 166) todetessaan, että László Hontin mukaan rekonstruoitavissa olevia suomalais-ugrilaisia tai uralilaisia sanavartaloita on n. 1600, kun Sammallahden ja Janhusen mukaan vastaava luku jää alle 200:n.

Mahdollisten lainasanojen määrittely tässä tutkimuksessa perustuu neljänlaisiin kriteereihin: 1. äänteellisiin, 2. fonotaktisiin, 3. johto-opillisiin, 4. semanttisiin. Äänteelliset kriteerit ovat tutkimuksen keskiössä. Semantiikan osuus on pienin, sillä sanat on etymologisissa sanakirjoissa jo yhdistetty, joten merkitysten oletetaan pääsääntöisesti sopivan yhteen. Jotta kielihaarojen välinen lainahypoteesi voidaan tehdä, on yhden kielihaaran epätyypillinen edustus voitava selittää toisessa kielihaarassa tapahtuneen kehityksen kautta. Kielihaarojen äänteelliset innovaatiot ovat lainahypoteesin kannalta oleellisia.

Esimerkiksi permiläisten kielten vokaalivastineissa on vanhastaan tiedetty olevan suurta hajontaa ja permiläisten kielten välillä katsotaan olevan kolmisenkymmentä vokaalivastaavuutta. Vokaalivastaavuussarjoille on rekonstruktiteknisesti tietysti mahdollista rekonstruoida kantakieleen oma foneeminsa (kritiikistä ks. Róna-Tas 1991: 22–24) ja tämä yleensä onkin toimiva toimenpide kun vokaalivastaavuussarjojen määrä pysyy pienenä, mutta permiläisten kielten tapauksessa tullaan heti tilanteeseen, että rekonstruoitavien vokaalien määrä nousisi yli parinkymmenen ja rekonstruoitu systeemi olisi typologisesti epäuskottava. Jaakko Häkkinen rekonstruoi pro gradu –tutkielmassaan (2007: 16–33) uralilaiseen kantakieleen kaksi uutta vokaalifoneemia käyttäen hyväkseen vokaalivastaavuussarjoja, joissa länsi- ja itäuralin vastineiden välillä on havaittavissa ns. labiaalihorjuntaa. Nähdäkseni labiaalihorjunnan käsitteen käyttäminen onkin J. Häkkisen argumentoinnin kannalta sikäli oleellinen, että ko. käsitteen käytön avulla on mahdollista perustella miksi kaikille vokaalivastaavuussarjoille, joissa horjuvuutta esiintyy ei ole tarpeen rekonstruoida taustalle omaa foneemiaan.

Tutkimukseni olisi tarkoitus osaltaan auttaa ymmärtämään permiläisten kielten

sanaston suhdetta muihin kielihaaroihin. Jos osa permiläisten kielten epäsäännöllisistä vastineista osoittautuu sisäisestä lainautumisesta johtuviksi ja jos olisi mahdollista erottaa toisistaan pysty- ja vaakasuora perintösanasto, olisi mahdollista myös tarkentaa aikaisempia kantakielirekonstruktioita. Kantakielirekonstruktioiden kannalta on myös tärkeää pystyä erottamaan toisistaan pysty- ja vaakasuora perintösanasto, sillä mikäli rekonstruktioissa käytettävä aineisto sisältää sisäisiä lainoja ei voida päästä täysin oikeanlaisiin tuloksiin. Tutkimuksen tavoitteena on osaltaan myös edistää uralilaisten kielten historiallisen leksikologian ja etymologian tutkimusta.

1.2 Tutkimuskysymyksiä

Näin alkuun lienee paikallaan esittää myös joitain tutkimuskysymyksiä. Katsoisin oleelliseksi pyrkiä vastaamaan työssäni seuraaviin kysymyksiin:

- missä määrin sisäisellä lainautumisella voidaan selittää kielihaarojen välillä esiintyviä epäsäännöllisiä äännevastaavuuksia
- millaisten kriteerien avulla sisäistä lainautumista voi tutkia
- millaisia erityisehtoja kielisukulaisuus asettaa lainasanatutkimukselle
- mikä vaikutus kielikunnan sisäisten lainojen kartoittamisella on äännehistorialle
- mitä sanoja voidaan pitää kielihaarojen välisinä lainoina

Tutkimuskysymykset ovat osin yhteneviä edellisessä luvussa esitettyjen tavoitteiden kanssa. Esitettyihin kysymyksiin yritän antaa vastauksia tutkielman kuluessa ja kootummin viimeisessä luvussa.

1.3 Tutkimuksen pääasialliset lähteet

Pääasiallisen sanastokorpuksen muodostaa Sándor Csúcsin teoksen *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache* (2005) liitteenä oleva sanalista, johon Csúcs on koonnut

permiläisten kielten (vähintään) kantapermiin palautuvat sanat. Kyseessä on noin 1550 sanan lista, johon sisältyy sekä vanhaa perintösanastoa että uudempaa vain kantapermiin palautuvaa sanastoa. Csúcs on koostanut sanalistan eri lähteistä, mutta pääasiallisena sanastolähteenä hänellä on ollut Wichmannin udmurtin ja komin sanakirja. Yksi sana-artikkeli koostuu udmurtin ja komin sanoista (myös murremuotoja on annettu mikäli niillä on relevanssia) sekä kantapermin rekonstruktiosta. Lainasanoihin esim. iranilaisiin tai turkkilaislainoihin on tavallisesti merkitty mahdollinen lainaoriginaali. Myös sanan mahdollinen onomatopoeettinen alkuperä on merkitty sana-artikkelin yhteyteen.

Muiden kuin permiläisten sanojen kannalta tärkein sanastolähde on UEW. Lisäksi käytössä on ollut Lytkinin ja Guljaevin kirjoittama *Kratkij etimologičeskij slovar' komi jazyka* (Komin kielen etymologinen sanakirja).

Permiläisten kielten vokaalihistoria on permistiikan ja fennougriistiikan kestoaiheita. Aihetta on tutkinut mm. Erkki Itkonen, jonka Finnischesch-Ugrische Forschungenin numerossa XXXI ilmestynyttä artikkelia *Zur Geschichte des Vokalismus der erstern Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen* (1954) myös tässä kirjoituksessa hyödynnetään. Tämän tutkimuksen kannalta toinen oleellinen äännehistoriallinen katsaus on Pekka Sammallahten uralilaisten kielten äännehistoriaa käsittelevä artikkeli *Historical phonology of the Uralic languages* (1988), joka tässä tutkimuksessa on erityisesti ugrilaisten kielten pääasiallinen äännehistorian lähde. Unkarin äännehistoriaa käsittelevistä teoksista oleellisia tässä kirjoituksessa ovat olleet Géza Bárczin, Loránd Benkőn ja Jolán Berrárin kirjoittama *A magyar nyelv története* (1982), Ulla-Maija Kulosen *Johdatus unkarin kielen historiaan* (1993) sekä István Pappin *Unkarin kielen historia* (1968). Marin äännehistorian lähteinä olen käyttänyt yllä mainittua Itkonen artikkelia sekä Gábor Bereczkin teosta *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I* (1994).

1.4 Metodi ja työvaiheet

Sanastoa on tarkoitus ensin jäsentää levikin perusteella ja tarkastella sitten sanojen välisiä vastaavuuksia äännehistoriallisen tiedon valossa. Levikki yksinään ei tietenkään

riitä osoittamaan sanaa lainaksi kielikunnan sisällä, sillä sanan nykyinen levikki ei tietenkään välttämättä vastaa sanan historiallista levikkiä, sillä sanat voivat kadota kielistä (levikkikriteeristä etymologiassa mm. K. Häkkinen 1983: 204–235). Sen tähden sanojen äännehistoriallinen analyysi onkin tärkeä, sillä sen avulla oletettavasti voidaan erottaa eri-ikäisiä sanastokerrostumia. Tutkimukseni keskiössä on erityisesti permiläis-marilaiset sanastorinnastukset ja permiläis-ugrilainen sanasto. (Permiläis-marilainen ja permiläis-ugrilainen ei impikoi mitään, vaan on puhtaasti levikkiin perustuva luokittelu). Mikäli jokin äännesuhde toistuu erityisesti sanastossa, jonka levikki rajoittuu edellä mainittuihin kieliryhmiin on kyseessä tentatiivinen lainasuhde ja on tarkoitus tutkia lähemmin onko permiläisissä kielissä esiintyvä vastaavuus mahdollisesta selittää lainaksi marilaiselta tai ugrilaiselta taholta tai toisinpäin. Kysymyksessä on lisäksi ensisijaisesti kantakielivaiheiden väliset mahdolliset kontaktit. Mikäli levikin perusteella kootussa aineistossa on viitteitä lainautumisesta, olen mahdollisuuksien mukaan tutkaillut UEW:n laajalevikkisempääkin sanastoa, joka pitää sisällään saman äännepiirteen.

Tarkoitukseni on tarkastella erityisesti kielikunnan sisäistä lainautumista, äännehistorian yhteydessä on kuitenkin tarkasteltu myös permiläisten kielten eri-ikäisiä indoeurooppalaisia lainoja ja niiden kautta on yritetty avata kaikkeen lainasanatutkimukseen liittyvää ongelmakenttää. Tämä myös siksi, että myöhemmin olisi tarkastelu tarkoitus laajentaa koko korpukseen ja pohtia ylipäätään tarkemmin kantapermin leksikon alkuperää ja lainasuhteita.

Komin etymologista sanakirjaa lukiessa on silmiin pistävää kuinka paljon itämerensuomalaisperäiseltä näyttävää sanastoa permiläisissä kielissä on. Tämä tutkimus ei kuitenkaan käsittele kyseistä lainasuuntaa johtuen siitä, että professori Saarikiveltä on odotettavissa kyseisiä lainoja käsittelevä julkaisu.

Itämerensuomen indoeurooppalaislainojen stratifikaatio on jatkuvasti tarkentunut erityisesti Jorma Koivulehdon ansiosta, mutta varsinkin vanhempia indoeurooppalaislaineja kartoittava etymologinen tutkimus on sukukielten osalta edelleen alkutekijöissään. Mielenkiintoinen on myös leksikologian kannalta kysymys siitä kuinka kieleen saadaan uusia sanoja, sillä Csúcsin sanalistan noin 1550 sanasta suurimman osan muodostavat kantapermiläiset sanat, toisin sanoen sanat joilla ei ole

etymologiaa permiläisten kielten ulkopuolella ja joista suurimmalle osalle tuskin voidaan esittää lainaetymologiaa. Tilannehan on sama kuin itämerensuomalaisissa kielissä, joissa myös on sanastoa, joka ei levikin perusteella palaudu kantasuomea kauemmas (Häkkinen 1983: 20). Osaa tuosta sanastosta ei myöskään voi selittää äänteellisesti, rakenteellisesti tai semanttisesti motivoituksi (luokittelusta K. Häkkinen 1983: 18). Tätä ja muita yleisiä leksikologiaan ja etymologiaan liittyviä kysymyksiä on työn ohessa tarkoitus pohtia.

2 Aikaisempi tutkimus

2.1 Konsonantirekonstruktio

Tässä tutkimuksessa esitetyt rekonstruktiot on tavallisesti esitetty siinä asussa kuin ne lähdekirjallisuudessa esiintyvät (Sammallahden dentaalispiranttimerkinnän (*d*) olen kuitenkin korvannut *δ*:llä). Konsonantijärjestelmän rekonstruoimiseen eri kantakielitasoilla liittyy vokaalirekonstruktioita huomattavasti vähemmän ongelmia. Lähtökohtana on Sammallahden (1988: 491) esittämä kantaauralin järjestelmä:

<i>p</i>		<i>m</i>		<i>w</i>
<i>t</i>	<i>s</i>	<i>n</i>	<i>d</i> <i>l</i> <i>r</i>	
		<i>š</i> <i>č</i>		
	<i>ś</i> <i>ć</i>	<i>ń</i> <i>d'</i> (<i>l'</i>)	<i>j</i>	
<i>k</i>		<i>ŋ</i>		<i>x</i>

Tässä tutkimuksessa käsiteltävät lainasuhteet eivät ajallisesti palaudu esitetynlaista vastaavaan järjestelmään, mutta esittelen sen tässä yhteydessä, sillä kun tekstissä todetaan esimerkiksi, että permiläisissä kielissä **č* on vokaalien välissä muuttunut *ž*:ksi, viittaa **č* lähinnä uralilaiseen rekonstruktion. On tosin mahdollista ajatella, että **č* viittaa oikeastaan mihin tahansa aikatasoon uralilaisen kantakielen ja permiläisessä

kantakielessä tapahtuneen *č > ž -muutoksen välillä.

2.2 Vokaalirekonstruktiot

2.2.1 Kantapermin vokaalirekonstruktioiden taustaa

Permiläisten kielten vokaalihistoria on fennougriiikan kestoaiheita. Esitän ohessa taulukkomuotoisen listauksen komin ja udmurtin vokaalipareista. Taulukko on poimittu Csúcsilta (2005: 22), mutta lista komin ja udmurtin välisistä vokaalivastaavuuksista juontaa jo Wichmannilta. *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wotjakischen mit Rücksicht auf das Syrjänische* (1897) ja Wichmannin siinä listaamat vokaalivastaavuudet ovat permiläisten kielten vokaalihistorian tutkimuksen pohjana. Wichmannin käyttämää tieteellistä viitekehystä (Setälän astevaihteluteoriaa) pidettiin Itkosen aikaan jo vanhentuneena, mutta Itkosen mukaan Wichmannin työn pääanti onkin runsaassa sanastomateriaalissa (Itkonen 1954: 154). Wichmannin jäsentämän aineiston rinnalle ovat myöhemmät tutkijat ottaneet relevantiksi katsomaansa murremateriaalia (ks. luku 2.2.2) ja aineisto on Wichmannin ajoista jonkin verran kasvanut, mutta rekonstruktioissa käytetyn kielimateriaalin ja vertailtavan aineiston ydin on säilynyt muuttumattomana.

komi	udmurtti	esiintymät
<i>a</i>	<i>a</i>	100
<i>a</i>	<i>o</i>	6
<i>a</i>	<i>u</i>	20
<i>o</i>	<i>a</i>	18
<i>o</i>	<i>wa</i>	8
<i>o</i>	<i>o</i>	15
<i>o</i>	<i>u</i>	130
<i>o</i>	<i>j</i>	15
<i>o</i>	<i>e</i>	10
<i>u</i>	<i>u</i>	140
<i>u</i>	<i>j</i>	35
<i>ɛ</i>	<i>ɛ</i>	40
<i>ɛ</i>	<i>j</i>	17

<i>ɛ</i>	<i>o</i>	40
<i>ɛ</i>	<i>u</i>	12
<i>ɛ</i>	<i>e</i>	40
<i>j</i>	<i>j</i>	110
<i>j</i>	<i>u</i>	15
<i>j</i>	<i>i</i>	10
<i>e</i>	<i>e</i>	40
<i>e</i>	<i>i</i>	8
<i>e</i>	<i>a</i>	7
<i>e</i>	<i>o</i>	40
<i>e</i>	<i>ɛ</i>	10
<i>i</i>	<i>i</i>	60
<i>i</i>	<i>j</i>	10

Taulukko 1. (Csúcs 2005: 22)

2.2.2 Itkosen kantapermin vokaalirekonstruktio

Itkonen on käsitellyt permiläisten kielten vokaalihistoriaa useaan otteeseen, mutta kattavin aihetta käsittelevä kirjoitus on *Finnisch-Ugrische Forschungen*issa ilmestynyt artikkeli *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen* (Itkonen 1954). Lisäksi Itkonen on kirjoittanut aiheesta myös lyhyen Virittäjässä ilmestyneen artikkelin *Permiläisen vokaali- ja painotusopin alalta* (Itkonen 1951), joka suppeudestaan huolimatta pitää sisällään muutamia varsin mielenkiintoisia huomioita.

Itkosen kantapermiin rekonstruoima systeemi (Itkonen 1954: 332) on seuraavanlainen:

<i>a</i>		<i>ɛ</i>
<i>o</i>	<i>ó</i>	<i>e</i>
<i>ɔ</i>	<i>ô</i>	<i>ɛ̃</i>
<i>u</i>	<i>j</i>	<i>i</i>

Rekonstruktiota on kritisoitu siitä, että se on typologisesti epätyypillinen (Bartens 2000: 58), sillä neljän korkeusasteen vokaalisysteemit ovat harvinaisia. Mielenkiintoista on, että myös Lytkin päätyi tutkimuksessaan varsin samansuuntaiseen 4 korkeusastetta käsittävään systeemiin, vaikka hänen rekonstruoimassaan systeemissään onkin 14 vokaalia Itkosen 11 sijaan (Bartens 2000: 58). Kuten mainittua permiläisissä kielissä vokaalivastaavuussarjoja on yli kolmekymmentä (Itkonen 1951: 442) ja tästä syystä ajatellaan, että jokaisen vastaavuussarjan taustalla ei ole kantapermissä omaa erillistä vokaalifoneemiaan, vaan osa vokaalivastaavuussarjoista on säännöllisiä ja osa epäsäännöllisiä. Säännöllisyys voidaan Itkosen mukaan määritellä frekvenssin avulla, sillä hän toteaa (1951: 442), että frekvenssiltään vähäiset tapaukset eivät saata olla itsenäisten kantapermin äännekategorioiden jatkajia. Hänen mukaansa vokaalivastaavuuksien korkea lukumäärä perustuu pääasiallisesti satunnaisiin sarjasekaantumisiin, eikä niillä niin muodoin ole sanottavaa kielihistoriallista merkitystä. Todetessaan, että frekvenssiltään vähäisillä tapauksilla ei ole sanottavaa kielihistoriallista merkitystä Itkonen todennäköisesti tarkoittaa, että niillä ei nimenomaan ole merkitystä rekonstruoitaessa kantapermin vokaalijärjestelmää. Osassa epäsäännöllisiä vastaavuussarjoja kuten Itkonen toteaa varmasti onkin kyse satunnaisista sarjasekaantumista, mutta sisäisen lainautumisen mahdollisuutta ei vielä tässä vaiheessa voi sulkea pois.

Säännöllisiä vokaalivastaavuussarjoja Itkosella on 11 ja näiden perusteella hän myös rekonstruoii 11 vokaalia käsittävän kantapermin vokaalijärjestelmän. Itkonen kritisoi (1951: 442), sitä että permiläisen vokaaliston siihenastisessa tutkimuksessa oli rajoitettu liiaksi yleisiin murretyyppeihin ja sivuutettu eräät harvinaiset murretyypit, joiden evidenssiin ja alkuperäisyyteen Itkonen perustaa osan kantapermin vokaalista koskevista argumenteistaan.

Avainmurteita Itkosen rekonstruktiossa ovat Ylä-Sysolan murre ja Jazvan komi. Ylä-Sysolan murteessa nimittäin on olemassa oppositio ns. tavallisen *o:n* ja astetta suppeamman *o:n* (*o*) välillä ja tämä oppositio joskin osittain eri muodossa on havaittavissa myös Jazvan komissa ja muinaispermissä.

2.2.3 Lytkinin kantapermin vokaalirekonstruktio

<i>ü</i>	<i>i</i>	<i>ı</i>	<i>u</i>
<i>ö</i>	<i>e</i>	<i>ö</i>	<i>o</i>
<i>ö</i>	<i>e</i>	<i>ö</i>	<i>o</i>
	<i>ε</i>		<i>a</i>

Lytkin on esittämässään kantapermin vokaalirekonstruktiossa (1964: 228) pitkälti samoilla linjoilla Itkosen kanssa. Sekä Itkonen että Lytkin rekonstruoivat kantapermiin neljä väljyysastetta. Lytkinin vokaalirekonstruktio käsittää 14 vokaalifoneemia. Itkonen ei rekonstruoi Lytkinin esittämää labiaalisten etuvokaalien sarjaa **ü*, **ö* ja **ö*. Tämä näyttää johtuvan lähinnä siitä, että Itkonen ei ole nähnyt tarpeelliseksi rekonstruoida tiettyjen vokaalivastaavuusparien taustalle kantapermiin omaa vokaalifoneemiaan. Esimerkiksi yksi Lytkinin **ö*:n rekonstruktion taustalla olevista pareista, ko. *e* ~ udm. *u* (Lytkin 1964: 227), edustaa Itkosen mukaan tyypillisesti kantapermin **ö*:tä ja lisäksi kyseisen vokalismin sisältävään sanastoon kuuluu joitain sarjasekaantumia (1954: 321).

2.2.4 Sammallahden kantapermin vokaalirekonstruktio

Sammallahden kantapermin rekonstruktio eroaa monessa suhteessa Itkosen rekonstruoimasta. Neljän korkeusasteen sijaan Sammallahden olettaa kantapermin vokaalien jakautuneen täyvokaaleihin ja redusoituneisiin vokaaleihin. Sammallahden rekonstruoima systeemi (1988: 527) on seuraavanlainen:

redusoituneet: *ı* *ı* *ı* *ı*

täysvokaalit: *u* *i* *ı* *ü* *i*
o *ö* *ö* *e*
ä *a*

Itkonen pohjasi neljä korkeusastetta käsittävän rekonstruktionsa avainmurteisiin, joissa *o:n* ja *ɔ:n* oppositio on joko sellaisenaan olemassa tai se voidaan siitä luontevasti johtaa. Arkaaisessa Jažvan komissa on 3 painotonta vokaalia (*u, ɐ, i*), joiden taustalle jo Lytkin oletti redusoituneita vokaaleja (joskin hän myöhemmin oletettavasti muutti mielensä). Ilmeisesti Sammallahti onkin rehabilitoinut Lytkinin ajatuksen. Näin siis myös Sammallahden ajatus redusoituneista vokaaleista perustuu avainmurteiden evidenssiin (joskin tässä tapauksessa evidenssi on epäsuorempaa) ja ainakin Bartens hyväksyy ajatuksen ja toteaa (2000: 57), että Jažvan komin systeemi selittyy luontevasti olettamalla kantakieleen redusoituneita vokaaleja. Lähtökohtana Sammallahdella on artikkelissaan kantaauralin rekonstruktio. Kantapermin rekonstruktion lisäksi Sammallahti rekonstruoi ns. esipermin, joka hänen mukaansa jakautuu 4 tasoon. Esipermi tavallaan onkin se äännehistoriallinen apparaatti, jonka avulla Sammallahden on mahdollista kuvata kuinka kantaauralin vokaalisto vähitellen muuttuu yllä kuvatuksi kantapermiin tultaessa. Hienojakoisesta äännehistoriallisesta esityksestä on tietysti tavattomasti hyötyä arvioitaessa kantakielivaiheiden välillä tapahtuvaa lainautumista, mutta erityisesti esipermi kannattaa mielestäni käsittää ennen kaikkea äännehistoriallisena työkaluna, joka silloittaa kantaauralin kantapermiin. Muutosten olettaminen on välttämätöntä, mutta siihen ovatko muutokset tapahtuneet juuri esipermivaiheiden kuvaamalla tavalla kannattaa suhtautua skeptisyydellä. On myös selvää, ettei historiallis-vertailevalla metodilla koskaan saada täysin identtisiä tuloksia, sillä vaikka metodi on sama saattaa toinen tutkija painottaa jotain piirrettä toisen sijaan. Itkonen esim. selkeästi lähti Ylä-Sysolan murteessa säilyneen opposition ensisijaisuudesta Sammallahden painottaessa Jažvan komin painottomia vokaaleja.

Edellä mainittuja vokaalirekonstruktioita ajatellen Anthony Foxin teoksessaan *Linguistic Reconstruction – An introduction to Theory and Method* (1995) esittämä romaanisten kielten esimerkki on varsin mielenkiintoinen. Esimerkissä (mts. s. 85–86) Fox esittelee romaanisten kielten väliltä 9 vokaalisarjaa. Osalle sarjoista voidaan varsin suoraviivaisesti rekonstruoida (esim. silloin kun kaikki kielet näyttävät viittaavan samaan foneemiin) taustalla ollut romaanisen kantakielen kielen foneemi. Kun kuitenkin osa vokaalisarjoista viittaisi siihen, että kantaromaanin olisi rekonstruoitava viiden väljyysasteen vokaalijärjestelmä ehdottaakin Fox esimerkissään, että

typologisesti epätodennäköisen järjestelmän sijaan parempi ratkaisu lieneekin olettaa, että romaanisen kantakielen vokaaleihin on liittynyt piirre, joka on sittemmin kadonnut. Fox epäilee, että tuo piirre on ollut pituus tai lax: tense -oppositio. Onkin mielenkiintoista huomata, että Itkosen ja Lytkinin rekonstruoimia järjestelmiä väljyysasteiden määrän perusteella kritisoinut Harms on ehdottanut kantapermiin juuri lax: tense –oppositiota (Bartens 2000: 58–59). Voidaan mielestäni myös ajatella, että Sammallahden ajatus täysvokaaleista ja redusoituneista vokaaleista on lax: tense –oppositio-oletuksen kanssa samansuuntainen, vaikka parametri tai vokaaleihin liittyvä piirre onkin erilainen.

Lähdettiinpä liikkeelle mistä äännehistorian mallista tahansa on täysin mahdollista, että niissä esitetyt oppositiot eivät ilmene käytännössä käytettävissä olevasta materiaalista, sillä substituutioissahan äänne todennäköisimmin korvataan foneettisesti lähimmillä kielessä jo olemassa olevalla äänteellä. Esim. kyseessä olleet puolisuuppeaa suppeammat vokaalit todennäköisimmin korvattaisiin joko puolisuuppeilla tai suppeilla vokaaleilla ja kantapermissä olemassa ollut kategoria ei heijastuisi lainansaaajan kielen sanoissa millään tavalla.

Lainasuhteiden määrittäminen pelkästään vokaalisuhteisiin perustuen onkin hieman ongelmallista, johtuen osittain yllä kuvatusta foneettisesta pullonkaulailmiöstä ja osittain siitä, että varsinkaan vokaalimuutokset eivät ole aina tarpeeksi tunnusmerkkisiä (esim. vokaaleille tyypilliset yhden korkeusasteen muutokset, supistuminen tai väljeneminen tuskin ovat riittäviä lainasuhteen identifioimiseen).

3 Lainautuminen

3.1 Sanaston lainautuminen maailman kielissä

Lainautuminen on maailman kielissä tavallinen ilmiö. Käsillä oleva tutkimus käsittelee yksinomaan sanaston ja yksittäisten sanojen lainautumista, mutta kielikontaktien kestosta ja intensiivisyydestä riippuen lainautua voivat mitkä tahansa kielen piirteet aina fonologiasta syntaksiin (Curnow 2001: 412–417).

Sarah G. Thomason esittää yhdenlaisen mallin kielikontaktin vaikutuksesta kielen sanastoon ja rakenteeseen (2001: 70–71). Oleellisin muuttuja Thomasonin skaalamallissa näyttää olevan kaksikielisyys (kaksikielisyyden aste ja kaksikielisten puhujien määrä). Kaksikielisyyden oleellisuus on perusteltavissa sillä, että Thomasonin esittämistä (mts. 129–156) kontaktiähtöisistä kielenmuutoksen mekanismeista ainakin kolmessa (*code-switching*, *code alternation* ja *bilingual first-language acquisition*) kaksikielisyydellä on keskeinen rooli. Satunnaisessa kontaktissa eli tilanteessa, jossa vain harva kohdekielen puhujista on kaksikielisiä, ei Thomasonin (mts. 70–71) mukaan lainaudu perussanastoa. Hieman tiiviimmässä kontaktitilanteessa kaksikielisiä puhujia on, mutta he muodostavat vähemmistön. Tällaisessa tilanteessa lainautuva sanasto on edelleen perussanastoon kuulumatonta, mutta lisäksi lainautuu erilaisia partikkeleita. Kielikontaktien tiivistyessä ja kaksikielisten määrän kasvaessa aletaan Thomasonin mukaan lainata myös perussanastoa, mukaan lukien sanastoa, joka tavallisesti muodostaa kielessä suljetun luokan kuten pronomineja ja numeraaleja (Thomason 2001: 70–71).

Nimenomaan sanaston lainautumista typologisena ilmiönä käsittelee Martin Haspelmathin ja Uri Tadmorin toimittama *Loanwords in the World's Languages – A Comparative Handbook* (2009). Yksittäisten kielten lainasanoja käsittelevää kirjallisuutta on toki ilmestynyt aiemminkin, mutta lainasanoja maailman kielissä ei ole ennen ko. teosta käsitelty laajassa mittakaavassa typologisesta näkökulmasta. Lähdettyessä tutkimaan kielen lainasanoja on hyvä hieman tarkastella niitä tuloksia, joita typologinen lainasanatutkimus antaa. Mainitun teoksen pohjana on 1460 perusmerkityksestä koostuva sanalista, joiden mahdollista lainaperäisyyttä tarkasteltiin 41 kielessä (uralilaisista kielistä otoksessa on mukana kildininsaame). Lainaperäisiä sanoja tuosta 1460:n merkityksen sanalistasta oli keskimäärin 24,2 % (Tadmor 2009: 55). Hajonta kielten välillä on suurta ja eniten lainanneen romanikielen sanoista peräti 62,7% oli lainaa ja vähiten lainanneen kielen (mandariinikiina) sanastosta vain 1,2% on lainaperäistä. On kuitenkin todettava, että 24,2 prosentin keskiarvo on osoitus siitä, että lainaaminen on huomattavan yleistä.

Haspelmath erottaa (2009: 38) toisistaan ns. aineellisen lainautumisen (*material borrowing*) ja rakenteellisen lainautuminen (*structural borrowing*). Lainasanat ovat

tyyppiesimerkki aineellisesta lainautumisesta. Esimerkkinä rakenteellisesta lainautumisesta Haspelmath mainitsee ns. käännöslainat tai tapaukset, joissa lähdekielen sanan merkityskenttä laajentaa myös kohdekielen samassa merkityksessä esiintyvän sanan merkityskenttää, esimerkkinä Haspelmath esittää, että englannin sanan *head* käyttö syntaktisessa kontekstissa on laajentanut myös saksan *Kopf*-sanon merkityskenttää ja käyttöalaa. Kyseisenlaisessa kontaktissa oleellista siis on, että kielten välillä ei kulje mitään aineellista (ei äänne-merkityspareja), vaan sen sijaan rakenne kopioidaan kielestä toiseen. Tämän tutkimuksen keskiössä on aineellinen lainautuminen, sillä diakronisen kielentutkimuksen lähtökohdista aineellinen lainautuminen on helpompi todentaa kuin kielen historiassa tapahtunut rakenteellinen lainautuminen. Vaikka kantakielten sanastoa rekonstruoitaessa yhteensovitetään luonnollisesti myös eri kielissä esiintyviä äänne- ja merkitysvastaavuuksia ja siinä missä äänneseikkojen perusteella on mahdollista määritellä lainautumissuunta, ei sama liene merkityksen kohdalla samassa määrin mahdollista.

Sanan semantiikalla on kuitenkin lainautumisen kannalta paljonkin merkitystä. Tiettyjen aihepiirien sanasto on herkemmin lainautuvaa kuin toisten. Tätä tarkasteltua varten *Loanword Typology* –hankkeen (LWT:n) sanasto oli jaettu semanttisten kenttien mukaan aihealueisiin. Herkimmin lainautuvaa sanastoa olivat uskontoon, vaatteisiin ja pukeutumiseen sekä asumiseen liittyvä sanasto (Tadmor 2009: 64). Sen sijaan ruumiinosiin, tilanhahmottamiseen sekä aistihavaintoihin liittyvät sanat olivat vähiten lainautuvaa sanastoa. Ante Aikio on väitöskirjassaan tutkinut suomen ja karjalan murteiden saamelaisia lainasanoja ja tutkimuksesta löytyy myös osio, jossa hän on jaotellut mahdollisia saamelaislainoja semanttisiin kategorioihin (2009: 211). Onkin mielenkiintoista huomata, että Aikion esittämät kategoriat ja sanaston jakautuminen niihin heijastelee osittain LWT:n tekemiä havaintoja. Aikiolla esim. lukumääräisesti yksi suurimpia kategorioita on handicraft (including clothing), joka ainakin osittain vastaa LWT:n vaatetus ja pukeutuminen –kategoriaa. Asumiseen liittyvää sanastoa ei suomen ja karjalan murteiden saamelaislainojen joukossa ole juurikaan, joten kaikilta osin LWT:n esittämät tendenssit eivät päde yksittäisissä kielikontaktitilanteissa. Huomattavaa on myös, että Aikion suurinta kategoriaa ekspressiivistä sanastoa (Aikiolla 28–32 sanaa) ei löydy LWT:stä kategoriana lainkaan. Onkin siis pidettävä

mielessä, että typologisessa tutkimuksessa esitetyt hypoteesit ovat luonteeltaan tendenssejä. Kontaktitilanne on aina ainutlaatuinen, eikä mikään määrä typologista tietoa pysty korvaamaan yksityiskohtaista kielikohtaista tutkimusta. Sanan merkitys ei siis millään tavalla poissulje lainautumisen mahdollisuutta, joten tutkimuksen tekemillä huomioilla ei siis suoranaisesti ole vaikutusta siihen kuinka etymologialtaan tuntematonta sanaa tulisi tarkastella.

Sanaston lainaamisen syynä pidetään lingvistisessä kirjallisuudessa tavallisesti tarvetta tai ns. prestiisiä (esim. Hock 1986: 408–411 tai Anttila 1989: 155). Uusille kulttuuriesineille ja -ilmiöille tarvitaan myös nimet. Tyypillisiä tarvelähtöisiä sanoja ovat suomessa vaikkapa tietotekniikkaan liittyvät lainat *bitti* ja *mikroprosessori*. Prestiisiä käytetään selittämään sellaisten sanojen lainautuminen, joita ei voi selittää tarpeesta johtuviksi. Tällaisia sanoja ovat esim. *hammas*, *kaula*, *tytär* ja *äiti* (Anttila 1989: 155). Ei liene perusteita olettaa, että tarpeella voitaisiin perustella sanojen lainalähtöisyyttä. Anttila toteaa lisäksi, että vaikka prestiisi ei olisikaan täysin oikea sana kuvaamaan sanojen taustalla olevaa kontaktitilannetta, kertovat ko. lainat kuitenkin läheisistä suhteista ja mahdollisista seka-avioliitoista. Hockin näkemyksen mukaan lainautuneen sanaston laadusta voi päätellä millainen kielenpuhujien sosiaalinen suhde on ollut (1986: 410–411). Kun kielet ovat jokseenkin tasa-arvoisessa asemassa lainautuu Hockin mukaan jokapäiväistä perussanastoa. Hockin esimerkki on englannista, johon on skandinaavisesta lähteestä lainattu mm. sanat *egg*, *get*, *give*, *guest*, *hit*, *husband*, *like*, *raise*, *skill*, *skin*, *skirt*, *sky*, *take* sekä pronominit *they*, *their* ja *them*. Tasa-arvoisessa suhteessa kielet ovat toistensa adstraattikieliä. Ranskaa puhuvilta normanneilta englantiin puolestaan lainattiin monia hallintoon, sodankäyntiin ja hovielämään liittyvää sanastoa (esim. *royal*, *arms*, *justice*, *legal*, *court*, *curfew*, *jury*). Tästä voidaan Hockin mukaan päätellä, että ranskan kieli nautti englantiin nähden suurta arvontoa ja oli näin ollen superstraattikieli. Amerikan intiaanikielet ovat suhteessa englantiin substraattikieliä ja näiden vaikutus näkyy kielessä erityisesti paikannimissä (*Illinois*, *Michigan*, *Wisconsin*) ja intiaanien asumista, vaatetusta kuvailevassa sanastossa (*moccasin*, *teepee*). Hockin näkemykset pitävätkin varmasti pääpiirteissään paikkansa, vaikkakin yksittäisiä vastaesimerkkejä lienee mahdollista esittää. Raimo Anttila esittää normanniaikaisia lainoja englannissa ja jaottelee ne semanttisiin kategorioihin (1989:

162–163) ja huomauttaa, että suomen germaanolainat näyttävät osuvan varsin samantyyppisiin kategorioihin ja päättelee tästä, että Itämeren alueella on vaikuttanut germaania puhunut yläluokka. Lainasanaston perusteella voidaan siis tehdä johtopäätöksiä vallinneista kontakteista ja kielen puhujien suhteesta toisiinsa, vaikka varsinaisia historiallisia lähteitä ei olisikaan käytettävissä.

3.2 Lainasanojen tunnistamisesta

Lainautuessaan kielestä toiseen on todennäköistä, että mikäli sanat pitävät sisällään kohdekielelle vieraita äännepiirteitä ne tavalla tai toisella mukautetaan kohdekielen fonologiaan, puhutaan ns. äännesubstituutioista. Tavallisesti ajatellaan, että vieras äänne substituoidaan foneettisesti lähimmällä äänneellä tai äännesekvenssillä. Mikäli lähde- ja kohdekielen äännejärjestelmät poikkeavat toisistaan huomattavasti voi olla, että lähinkin äänne on huomattavan erilainen. Tämä tendenssi ei kuitenkaan ole poikkeukseton ja ainakin kaksi tunnettua ilmiötä rikkovat sitä vastaan. Toisesta ns. järjestelmälähtöisestä substituutiosta (*system-based substitution*) on esimerkkinä soinnittomien frikatiivien substituutio hindissä (Hock 1986: 393–394). Hindissä soinnittomat frikatiivit substituoidaan aspiroituneilla klusiileilla ja klusiilit (myös aspiroituneet) korvataan tavallisilla klusiileilla.

engl.		hi.
<i>phone</i> [f]	>	<i>phōn</i>
<i>concrete</i>	>	<i>kaṅkrīt</i>

Toista lähimmän foneettisen elementin substituutiosääntöä rikkoo ns. etymologinen nativisaatio (*etymological nativization*).

Raimo Anttila esittää taulukon germaanin ja itämerensuomen välisistä äännesuhteista (1989: 158–159). Germaanisesta puolen *p*, *b* ja *f* edustavat itämerensuomessa *p*:nä. Anttilan mukaan germaanisesta itämerensuomeen kulkenut lainasuunta voidaan päätellä siitä, että itämerensuomen edustus voidaan germaanissa esiintyvän äänteen perusteella ennustaa, mutta ei toisin päin. Kantagermaanin **s*- on

olettavasti korvattu varhaiskantasuomen š-llä (Koivulehto 1976: 248). Varhaiskantasuomessa oli kolme sibilanttia *š, *s ja *ś ja vksm. *š:n valikoitumista kantagermaanin s:n substituutioksi on perusteltu, sillä että yhden sibilantin kielissä ainoan sibilantin ääntöala on laaja ja sen ”foneettinen arvo” on voinut olla suhistunut (Lehtinen 2007: 225–226). Koivulehto esittää, että substituutio vkgerm. *s > vksm. š esiintyy ainakin sanoissa *hakea*, *hauta*, *hidas*, *hukata*, *huomata*, *hätä*, *hera* ja *herätä* (1976: 248). Tähän kerrostumaan kuuluvat sanat ovat Koivulehdon mukaan varhaisempia kuin sanat, joissa germaanin s edustuu myös itämerensuomessa s:nä. Edellä mainittua Anttilan esimerkkiin sovellettuna voitaisiin todeta, että ainoana labiaalisena klusiilina itämerensuomen p:n ääntöala on laaja ja sitä on germaanisella puolella substituoitu eri aikoina eri tavoin. Etymologia tietysti tutkii yksittäisiä äänteitä suurempia kokonaisuuksia ja esim. Anttilan esimerkin sanoja voidaan muidenkin kriteerien perusteella pitää germaanisina lainoina itämerensuomessa, mutta tämä vain osoituksena siitä, että yhden kriteerin varassa etymologista aineistoa on mahdollista tulkita monin eri tavoin. Anttilan esittämä kriteeri toimii sananalkuisten konsonanttiyhtymien ja muiden äännepiirteiden kohdalla paremmin, sillä ei ole mielekäästä olettaa, että esim. ranta sanaan olisi germaanisella puolella lisätty sanan alkuun *st-*.

Jotta lainasuhde voidaan todeta, on voitava määritellä lainaoriginaali ja lähdekieli (Haspelmath 2009: 44). Aina ei kuitenkaan voida olla täysin varmoja lainaoriginaalista. Esim. hollanin *pijp* 'piippu' on lainattu romaanisesta kielestä, mutta sitä onko lainaoriginaali ranskan *pipe* vai italian *pipa* ei voida varmuudella määrittää. Vastaavanlaisia tapauksia löytyy jonkin verran myös tämän kirjoituksen pääkorpuksena olevasta Csúcsin sanalistasta. Esim. udm. *žeg*, *žížeg*, ko. *ružeg* 'ruis' lienee indoeurooppalaista alkuperää, mutta lainaoriginaalia ja kieltä voi olla vaikea määritellä, sillä sanan levikki on indoeurooppalaisissa kielissä varsin suppea (liettuan *rugys*, venäjän *rožī*, shughnin *rožz*). Mahdollista tietysti on, että sana on lainaa esim. iranilaisista kielistä, joista sana on sittemmin hävinnyt ko. kielten puhuma-alueen siirtyessä alueille, joissa ruista ei perinteisesti ole viljelty ja näin sanakin on kielistä kadonnut.

Kahden eri kielen sanojen vastetessa toisiaan äänteellisesti ja merkityksensä puolesta on tavallisesti kolme vaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto on, kielet polveutuvat samasta kantakielestä ja sanasto periytyy kieliin aikaisemmasta kantakielestä. Sana on lainaa jommasta kummasta kielestä toiseen. (Kielisukulaisuus ei sulje pois lainautumisen mahdollisuutta.) Lisäksi on toki mahdollista, että sanat muistuttavat toisiaan sattumalta. Kurdin kielessä on varsaa tarkoittava sana *canî*, joka kurdin kielen etymologisen sanakirjan mukaan on johdettu indoeurooppalaisten kielten nuorta tarkoittavasta juuresta, jota vastaa mm. latinan *iuvenis* ja sanskritin *yúvan*. Sattumoisin permiläisten kielten varsaa tarkoittava sana on udm. *čúni*, ko. *čan*. Tietyssä iranilaisten kielten haarassa alkuperäinen puolivokaali *y-* on affrikoitunut ja sitä vastaa mm. kurdin soinnillinen affrikaatta *c* [dʒ]. Permiläisten kielten sana ei luonnollisestikaan ole lainaa kurdista, mutta toisaalta permiläisissä kielissä tunnetusti on iranilaisia lainoja. Mustanmeren pohjoispuolisilla aroilla puhuttujen iranilaisten kielten äännerakennetta ja niissä tapahtuneita ääntenmuutoksia ei myöskään tunneta läpikotaisin, joten lienee mahdollista että vastaavanlaista affrikoitumista on voinut tapahtua. Yhden esimerkin varaan ei hypoteesiä tietenkään voida perustaa, joten sanojen näennäinen samankaltaisuus perustunee sattumaan. Mikäli lainasuhdetta oletetaan pitää olla mahdollista postuloida lainaoriginaali.

Haspelmath toteaa (2009: 45), että lainautumissuunta on selvä mikäli sana on toisessa kielessä analysoitavissa, mutta toisessa kielessä sen sijaan ei ole. Esimerkkinä hän mainitsee saksan kielen sanan *Grenze* 'raja', joka on oltava lainaa puolan *granica* sillä perusteella, että puolan sanan voidaan analysoida koostuvan juuresta *gran-* ja siihen liittyvästä puolan kielessä tavallisesta suffiksista *-ica*. Kriteeri on toki käyttökelpoinen, mutta mikäli kyse on kahden sukukielen välisistä lainoista (mitä saksa ja puolakin toki ovat) voi hyvinkin olla, että sanassa esiintyvä johdinaines on palautuu aikaisempaan kantakielivaiheeseen, jolloin sana ja siinä esiintyvä johdin on mahdollista analysoida molemmilla tahoilla. Näin on esim. Csúcsin aineistossa esiintyvässä sanassa **pað'tɜ* 'metso, Tetrao urogallus' > ko. *bajdeg*, *bajdik*, P *bad'eg*, PO *bad'uk* man. TJ *pal'tā*, KU P *pol'tə*, LO *pōl'ta*, unk. *fajd* (*fajdok*). Olipa sana siis lainaa suuntaan tai toiseen, on se molemmilla tahoilla analysoitavissa koostuvaksi kantasanaa ja

johtimesta. Sama on tilanne myös useassa muussa sanassa, joiden lainaperäisyyttä pohditaan myöhemmässä luvussa, esim. KU *kuńce*, *kuće* 'muurahainen' > kpermi **kožil*, udm. *kužil'i*, ko. *kožul* ~ unk. *hangya*, *hangyál*.

Tässä kirjoituksessa valittu lähtökohta on, että jos sanassa esiintyvä äännesuhde on epäsäännöllinen kielessä/kielihaarassa tavallisesti tavattavan äännekehityksen taustaa vasten, mutta selittyisi toisessa kieliharassa tapahtuneesta äännekehityksestä käsin luontevasti, on sana tentatiivinen lainasana kieliharasta toiseen. Näin ollen lainautumissuunta olisi varsin helppo määritellä, vaikka tässäkin tapauksessa on otettava huomioon, että äännekriteerijä ei ole aina helppo määritellä ja eri kielihararoissa on saattanut tapahtua lopputuloksiltaan varsin yhteneviä äänne muutoksia. Murremaantiedettä käsittelevässä luvussa Hock toteaa, että äänne muutoksilla on tavallisesti keskusalueensa, jossa äänne muutosprosessi on säännöllisin (1986: 440–441). Kielikunnan sisäisiä lainoja tutkittaessa tämä on sikäli huomionarvoista, että se tavallaan vaikeuttaa äänne muutosprosessien epäsäännöllisyyden todennettavuutta ja tarjoaa lisätulkintavaihtoehtoa.

3.2.1 Levikin käytöstä lainasanatutkimuksessa

Levikkia käytetään tässä kirjoituksessa ensisijaisena työkaluna määriteltäessä mahdollisia lainasuhteita kielikunnan haarasta toiseen. Levikkikriteeriä etymologisena arviointikriteerinä on käsitelty mm. Kaisa Häkkinen (1983: 204–211). Laajalevikkisyys on sanan ikää arvioitaessa vanhuuden indeksi. Tavallisesti katsotaan, että jos sanalla on vastineita kielikunnan länsi- ja itäpäässä on kyseessä uralilaiseen kantakieleen palautuva sana, sillä kahden maantieteellisesti kaukana toisistaan sijaitsevan haaran välillä ei kontaktiselitys ole todennäköinen. Jaakko Häkkinen on esittänyt, että uralilaisen kielikunnan syvin diakroninen kuilu ei sijaitsisikaan ugrilaisten kielten ja samojedikielten välissä, vaan permilaisten kielten ja ugrilaisten kielten välissä (J. Häkkinen 2007: 71–81). Mikäli sanalla on vastine ugrilaisissa kielissä ja samojedikielissä on sanan perinteisesti ajateltu palautuvan uralilaiseen kantakieleen sillä

perusteella, että samojedikielet ovat erkaantuneet uralilaisesta kieliyhteydestä ensimmäisenä ja näin ollen sana, joka esiintyy molemmissa päähaaroissa on automaattisesti vanha.

Olipa syvin diakroninen kuilu sitten ugrilaisten kielten ja samojedikielten välillä tai ugrilaisten ja permiläisten kielten välillä, on kahden vierekkäisen kielihaaraan levikkisuhteisiin mielestäni suhtauduttava kriittisemmin kuin kahden kaukaisen haaran levikkisuhteisiin, sillä kontaktiselitystä ja kielikunnan sisäistä lainautumista ei voi varmuudella sulkea pois. Vaikka laajalevikkisyys korreloikin sanan vanhuuden kanssa, ei sanan suppealevikkisyyttä voi samalla tavalla voi pitää merkinä sanan nuoruudesta, sillä sanoja katoaa jatkuvasti ja aukkoinen levikki on vanhan perintösanaston kohdalla enneminkin sääntö kuin poikkeus ja kaikissa kielihaaroissa esiintyviä sanoja on huomattavan vähän. Siihen kuinka paljon sanoja kielessä on, on tietysti huomattavan vaikea vastata, mutta jos ajatellaan, että nykyisin kantauraliin palautettavien sanojen määrä liikkuu sadoissa ja luonnollisissa kielissä on minimissäänkin tuhansia sanoja on selvää, että sanan katoaminen on jopa säilymistä todennäköisempää, mutta kuten Kaisa Häkkinen (1983: 207) huomauttaa ei sanojen katoaminenkaan ole täysin satunnaista, vaan vähäfrekvenssiset sanat ovat korkeafrekvenssisiä taipuvaisempia katoamaan.

Mitä suppealevikkisempi sana on ja jos se vielä rajoittuu kahteen vierekkäiseen kielihaaraan on lainamahdollisuus otettava huomioon erityisesti kun tutkimuksessa vähitellen on luovuttu binäärisesti haarovan sukupuun käsitteestä (ainoina perusteltuina rekonstruktioitasoina voidaan toisaalta pitää yksittäisiin kielihaaroihin johtavia välikantakieli ja toisaalta kantauralia. Kun jatkossa puhutaan permiläis-marilaisesta sanastosta tai permiläis-ugrilaisesta sanastosta, on tarkoitus viitata vain kyseisiin kielihaaroihin rajoittuvaan sanastoon. Termit kuvaavat siis puhtaasti levikkiä.

3.2.2 Äännehistorian käytöstä lainasanatutkimuksessa

Etymologisessa tutkimuksessa sanaa on tarkasteltava äänneasusta ja merkityksestä

koostuvana kokonaisuutena. Sekä äänneasu että merkitys voivat muuttua. Äänneasun muutoksia tutkivan äännehistorian rooli on etymologisessa tutkimuksessa usein korostunut, mikä saattaa johtua semanttisten muutosten luonteesta verrattuna ääntenmuutoksiin. Ääntenmuutosten rinnalla puhutaan äännelaeista ja näiden äännelakien säännöllisyyttä on ollut historiallis-vertailevan metodin piirissä tapana korostaa. Oletus äännelakien ja äännevastaavuuksien säännöllisyydestä onkin metodin toimivuuden ja rajanvedon kannalta tarpeellinen. Historiallis-vertailevan metodin soveltamisessa on vastakkain kaksi kilpailevaa ajatusta, säännöllisyys ja variaatio. Kaikissa kielissä on ja on ollut variaatiota. Säännöllisyysperiaate pyrkii varioimattomaan asiointilaan, joka toisaalta on luonnoton, mutta toisaalta ei myöskään voida olettaa kaikkien epäsäännöllisyyksien johtuvan variaatiosta, sillä ilman säännöllisyysperiaatetta kaikkien epäsäännöllisten vastaavuuksien taustalle voidaan olettaa kantakielessä esiintynyttä variaatiota. Toisin sanottuna kummankin ajatuksen ylisoveltaminen siis johtaa metodin käytön kannalta vaikeisiin rajanveto-ongelmiin.

Myös lainasanatutkimuksessa on ristiriitaisia periaatteita. Häkkinen (1983: 205) mm. toteaa, että vanhimmat lainat ovat osallistuneet omaperäisille sanoille ominaisiin ääntenmuutoksiin. Toisaalta Koivulehto toteaa useassakin permiläistä etymologiaa koskevassa artikkelissaan, että komin ja udmurtin vokaalit eivät vastaa toisiaan säännöllisesti ja sanoo tämän epäsäännöllisyyden olevan tunnusomaista lainoille (1999: 222, 2007a: 249). Nuorempiin lainasanakerrostumiin palautuva sanasto ei voi osallistua kaikkiin ääntenmuutoksiin ääntenmuutosten luonteen vuoksi (äännelakien vaikutusaika on rajattu eivätkä äännelait toimi takautuvasti), mutta toisaalta nähdäkseni myös nuorempien lainasanojen tulisi vastata säännöllisesti sitä kielenvaihetta, johon ne voidaan palauttaa. Tarkastellaan seuraavaksi permiläisten kielten indoeurooppalaisia lainasanoja, sillä niiden ajoittamiseen ja originaalin määrittämiseen liittyy nähdäkseni monia teoreettisia ongelmia, jotka liittyvät oleellisesti kaikkeen lainasanatutkimukseen. Lainasanatutkimuksen kannalta tärkeä avaintermi on substituutiosääntö, jonka perusajatus on, että lähdekielen foneemi korvataan foneettisesti lähimmällä foneemilla kohdekielessä tai vieras fonotaktinen sekvenssi mukautuu kohdekielen fonotaktisiin rajoituksiin. Esim. unkarissa slaavilainen *brat'* on kotoutettu muotoon *barát*,

epenteesillä ollaan päästy eroon vieraasta sananalkuisesta konsonanttiyhtymästä. Riippuen kontaktin intensiivisyydestä ja kestosta voi kielikontaktien ja lainasanojen mukana kotoutua kieleen myös uudenlaisia fonotaktisia tyyppejä.

Seuraavassa tarkastelen aihepiiriin liittyviä ongelmia eri lähteistä kokoamieni eri ikäisten indoeurooppalaisten lainasanojen valossa, sillä kielikuntien välisten ja kielikunnan sisäisten lainojen tutkimukseen ei liity oleellisia eroja, joskin levikkikriteerin käytössä on joitain eroja. Toisaalta suomalais-ugrilaisen indoeurooppalaisia lainoja on tutkittu enemmän ja osa myöhemmin tarkastelussa olevista sanoista on lainaa indoeurooppalaiselta taholta.

Indoeurooppalaisessa kantakielessä myös resonantit ja nasaalit ovat voineet olla tavuakantavia eli esiintyä vokaalien asemassa tavun ytimenä. Suomalais-ugrilaisessa kantakielessä resonanteilla ja nasaaleilla ei vastaavaa ominaisuutta ole ollut, joten alkuperäinen tavuakantava sonorantti on pitänyt korvata sitä tarkimmin vastaavalla sekvenssillä. **Vr* suomalais-ugrilaisessa puolella vastaamassa indoeurooppalaisen puolen **r̥*:ää, on uskottava substituutiosääntö, joskin vokaalinlaatu suomalais-ugrilaisella puolella vaihtelee.

ie. originaali	sgr. substituutio	vastineet
* <i>mrtó-</i>	* <i>mertä</i> 'ihminen'	udm. <i>murt</i> 'ihminen, mies', ko. <i>mort</i> 'ihminen mies', mordva E <i>mirde</i> , M <i>mirdä</i> 'mies'
* <i>gr̥do-</i>	* <i>kertä</i> 'talo'	udm. <i>gurt</i> 'asuinpaikka, kylä, ko. <i>gort</i> 'talo, koti'
* <i>tr̥'ṇam</i>	* <i>Vrna</i> 'ruoho'	sm. <i>taarna</i> 'ruoho', udm. <i>turim</i> 'ruoho, heinä, ko. <i>turun</i>

(Rédei 1986: 53–69)

Taarna-sanon vokaalin laatu on tarkoituksella jätetty tässä vaiheessa

spesifioimatta, mutta nykykielten vastineet antavat olettaa, että substituuutio on ollut eri kuin kahdessa edellisessä sanassa. Suomen pitkä vokaali on sanassa sekundääri. Miksi substituuutio ei ole kaikissa tapauksissa sama? Kysymykseen voidaan vastata monellakin tavalla. Voidaan toisaalta olettaa, että kysymyksessä olevat sanat ovat eri ikäisiä tai että esim. indoeurooppalaisen originaalin painosuhteet heijastuvat suomalais-ugrilaisella puolella eri substituuutioina. Lisäksi voidaan myös miettiä ovatko sanat edes lainaa samasta originaalista vai mahdollisesti saman sanan ablaut-variantista. Esim. udmurtin *murt* ja komin *mort* sanan tapauksessa suomeen on lainattu todennäköisesti rinnakkainen *marras*, *martaan* 'kuoleva, kuollut' sana saman lähtömuodon eri ablaut-astetta edustavasta sanasta **márta-* 'kuolevainen'. *Taarna*-sanon levikki rajoittuu itämerensuomeen ja permiläisiin kieliin. Sikäli kun sana ei ole lainaa itämerensuomesta permiläisiin kieliin tai rinnakkainen laina arjalaisista kielistä on se voitava palauttaa suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, sillä muuten sanan esiintymistä ko. kielissä ei voi selittää.

Jos sana todellakin palautuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen olisi vokaalivastaavuuksien perusteella mahdollista ajatella, että tavuakantava **r* olisi suomalais-ugrilaisessa kantakieleessä substituoitu **jr*-sekvenssillä. Vokaalivastaavuus sm. *a* ~ udm. *u* ~ ko. *u* palautuu omaperäisessä sanastossa suomalais-ugrilaisen kantakielen **j*:hin (esim. sanassa **miksa* > sm. *maksa*, udm. *mus*, ko. *mus(k)*). Jos kyseisen sanan vokaalivastaavuudet sopivat yhteen omaperäisen perintösanaston kanssa, on oletettava sen ottaneen osaa kaikkiin ääntenmuutoksiin ja olevan näin ollen vanha. Myös sanoissa **mertä* ja **kertä* esiintyvä vokaalivastaavuus udm. *u* ~ ko. *o* on täsmälleen sama kuin vanhassa omaperäisessä **e*:hen palautuvassa sanastossa, joten sanoja tuskin voi pitää eri ikäisinä lähinnä kyse onkin nähdäkseni siitä, että **j*:n substituuutiossa ääntyvän vokaalin väri riippuu ympäröivistä äänteistä ja voi näin eri sanoissa olla erilainen. Koivulehto, jonka etymologiohin yllä oleva olennaiselta osaltaan perustaa ei katso sanoja eri ikäisiksi, mutta edellä mainitun huomioiminen on olennaista kun seuraavaksi tarkastellaan muutamaa etymologiaa, jossa udmurtin ja komin vokaalit eivät täsmää rekonstruktioon ja siitä vedetään johtopäätös, että sana on lainaa.

Esimerkkien on tarkoitus osoittaa, miten monitulkintaisena etymologinen

materiaali pelkkien vokaalivastaavuuksien valossa näyttäytyy ja kuinka vaikeaa todellisuudessa on määritellä lainasanojen originaaleja. Muutamia Koivulehdon artikkelissa (2007a: 247–249) esiintyviä esiarjalaisia lainasanoja ja niiden vastineita:

ie. originaali	sgr. substituutio	vastineet
<i>*asura</i>	<i>*asera</i> 'valtias, herra'	udm. <i>uzjɪr</i> 'rikas, rikkaus', ko. <i>ozjɪr</i> , mrd. <i>azoro</i> , mn. <i>ātər</i>
<i>*med^hu</i>	<i>*mete</i> 'mesi'	udm. <i>mu</i> 'hunaja', ko. <i>ma</i>
<i>*śatá</i>	<i>*śata/śjta</i> '100'	udm. <i>śu</i> , ko. <i>śo</i>
<i>*petro-</i>	<i>*pertä</i> 'siipi'	udm. <i>burd</i> 'siipi', ko. <i>bord</i>
<i>*kert-</i>	<i>*kert(t)e-</i> 'sitoa'	udm. <i>kertjɪ-</i> 'sitoa ympärille, kääriä ympärille', ko. <i>kert-</i> 'sitoa', sa. <i>*garta</i>

Osa sanoista on mahdollista ajoittaa muihin kuin vokaalivastaavuuksiin perustuen, mutta jos tarkastellaan vokaaleja huomataan, että *e:n* vastineena on permiläisissä kielissä kolmekin erilaista sarjaa, udm. *u* ~ ko. *a*, udm. *u* ~ ko. *o*, udm. *e* ~ ko. *e*. Näistä kuten edellä mainittiin on udm. *u* ~ ko. *o* suomalais-ugrilaisen kantakielen **e:n* säännöllinen jatkaja. Udm. *u* ~ ko. *a* on Itkosen mukaan epäsäännöllinen vastaavuus (1954: 319–320), voidaan toisaalta ajatella, että udmurtin vokaali vastaa äännelaillisesti *e:tä* ja vain komin vokaali on sporadisesti väljentynyt (**o > a*). Kun toisaalta otetaan huomioon indoeurooppalaisella puolella tapahtunut kehitys (kantaindoeuroopan **e*, **o*, **a*, **m̥*, **n̥* ovat langenneet kantaindoiranissa yhteen **a:ksi*, esim. sana **med^hu* on sanskritissa *mádhu*) ei liene täysin mahdotonta ajatella, että sana olisikin permiläisissä kielissä rinnakkainen laina lähinnä kantaindoirania vastaavasta kielimuodosta. Yksitavuisuus kielii sen puolesta, että nuorempaan iranilaiseen kerrostumaan se ei kuulu, sillä iranilaisen kerrostuman lainat ovat tyypillisesti kaksitavuisia esim. udm. *pudo* 'karja', ko. *poda* 'jalan liikkuva, karja' < airan. *pāda* (Rédei 1986: 75–76) tai vähintäänkin keskikonsonantisto on säilynyt, toisin kuin

vanhimmissa kahden avotavun sanoissa.

Koivulehto toteaa **kert(t)e*-sanaa käsittelevässä sana-artikkelissaan (2007a: 249), että permiläisten kielten vokaalit eivät täsmää täydellisesti, mikä viittaa (ehkä rinnakkaiseen) lainaan. Itkosen mukaan vastaavuus udm. *e* ~ ko. *ę* on säännöllinen ja hän rekonstruoi sen perusteella kantapermiin **ε:n*, jonka hän taustalle hän tavallisesti olettaa esipermin **ä:tä*. Kahdessa tapauksessa on hänen mukaansa tapahtunut *r:n* edellä sporadisesti muutos **e* > **ε*, joista toinen onkin tuo nimenomainen *kert(t)e*-sana. Voidaan siis sanoa, että vokaalivastaavuus udm. *e* ~ ko. *ę* on säännöllinen, mutta ei silloin kun se palautuu kantapermin/esipermin **e:hen*. Koivulehto mainitsee sana-artikkelissa, että sanalla on sanskriitissa katoasteinen ablaut-variantti esim. *cṛtá-ti* 'sitoo'. Koivulehto itsekin totesi sanan olevan mahdollisesti rinnakkainen laina (2007a: 249), joten lienee mahdollista, että permiläisten kielten sana onkin lainaa katoasteisesta variantista. Aikaisemmin nähdäkseni osoitin, että tavuakantava **ṛ* on suomalais-ugrilaisella puolella substituoitu **ṛ*-sekvenssillä ja että vokaalinlaatu on määräytynyt äänneympäristön mukaan. Jos siis oletetaan, että *ṛ:n* mahdollinen substituuutio esi/kantapermissä on ollut **εr*, näyttäytyy sana säännöllisesti kantapermiin palautuvana lainana, joka sellaisenaan on todennäköisesti rinnakkainen saamen sanalle. Kääntöpuolena on, että permiläisten kielten ja saamen sanaa ei voi yhdistää toisiinsa, mutta toisaalta etuna tässä olettamuksessa on, että ei tarvitse olettaa sporadista kehityskulkua selittämään epäsäännölliseltä näyttäviä sanoja.

Suomalais-ugrilaisen kantakielen **a* (tai Janhusen ja Sammallahden rekonstruktiossa **ā*) on kehittynyt udmurtissa tavallisesti *u:ksi* ja komissa *o:ksi* (esim. **ālmā* 'uni' > udm. *um*, *unm*, ko. *on*, *onm-*, **ājā* > udm. *uji*, ko. *voj-*). Myös muita vastaavuuksia aineistossa esiintyy kuten udm. *i* ~ ko. *o*, udm. *ę* ~ ko. *o*, udm. *u* ~ ko. *u*. Kaikki ko. vastaavuudet esiintyvät sanastossa, joka oletettavasti palautuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, joten sanat ovat samanikäisiä. Edellä jo todettiin, että vastaavuuden udm. *u* ~ ko. *o* taustalla voi olla myös **e*. Yhteistä kaikilla tarkastelluilla sanoilla on, että niiden on esitetty olevan lainaa indoeurooppalaisesta kantakielestä tai eri ikäisistä indoiranilaisista haaraa edustavista kielimuodoista. Tarkastellaan muutaman

etymologian valossa ko. vokaalien käyttökelpoisuutta stratifikaatiota määriteltäessä.

ie. originaali	sgr. substituuutio	vastineet
<i>ándha-</i>	<i>antV</i> 'ruoho, verso'	udm. <i>ud</i> 'syyskylvö, -vilja', ko. <i>od</i> , ma. <i>oδ(ar)</i>
<i>*sūasar</i>	<i>*sasare</i> 'sisar'	udm. <i>suzer</i> 'nuorempi sisar', ko. <i>sozor</i> , md. <i>sazor</i>

Esitetyt etymologiat ovat Rédeiltä (1986: 28–29, 58–59). Kun pidetään mielessä, että udm. *u* ~ ko. *o* voi palautua sekä *e*:hen, että *a*:han ja indoeurooppalaisella puolella ko. sanojen *a* palautuu **e*:hen (**swésōr*, **h₂éndhes-*) ei voi täydellä varmuudella sanoa ovatko sanat lainattu ennen vai jälkeen **e > a* –muutosta. Esimerkkinä sanat ovat sikäli ongelmallisia, että **h₂éndhes-*sanaan on indoeurooppalaiseen kantakieleen rekonstruoitu laryngaali ja siitä ei suomalais-ugrilaisella puolella ole näyttöä. Kyseinen laryngaali **h₂* värjää seuraavan vokaalin **a*:ksi (Mallory, J. P. & D. Q. Adams 2006: 55). Ottamatta sen kummemmin kantaa sanan kronologiaan lienee **a*:llinen lähtökohta tässä tapauksessa paremmin perusteltu. **sūasar*-sanalla taas ei mielestäni ole mahdollista ajatella, että vaikka labiaalisella elementillä ei olekaan suoranaista jatkajaa, olisi se vaikuttanut seuraavan vokaalin laatuun labiaalistavasti. Aikaisemmin mainittiin myös sana **pertä*, jonka originaali on Koivulehdon mukaan esi/varhaisindoiranilaisen kantakielen **petro*, jota edustaa esim. sanskriitin *pát(t)ra-m*. Sanan levikki rajoittuu suomalais-ugrilaisissa kielissä permiläisiin kieliin, jossa suom.-ugr. kantakieleen palautuvien **e*:n ja **a*:n jatkajina on sama vokaalivastaavuus, joten on täysin mahdollista, että permiläisten kielten sanat voivat olla lainaa nuoremasta kantaindoiranin asusta **patra*. Ongelmallista edellä mainitussa on, että suomalais-ugrilaisella puolella rekonstruktio-aste ei muutu ja indoeurooppalaisella puolella hypätään eteenpäin useitakin rekonstruktio-asteita (kantaindoeuroopasta esi-indoiranin kautta ensin kantaindoiraniin ja (esi)kantairaniin).

Kahden oletetun indoeurooppalaislainan, aikaisemmin mainitun **antV*-sanalla (Rédein mukaan (früh)urarisch = varhaiskanta-arjalainen, 1986: 49–50), sekä

Koivulehdon (1999: 226) esittämän **oč(w)a*-sanon, kautta päästään tarkastelemaan lähemmin kielikunnan sisäisen lainautumisen mahdollisuutta, sillä sanoilla on vastine myös marissa. Ko. sanat ovat myös sikäli hyvä lähtökohta, että niitä on eri lähteissä epäilty tai esitetty olevan marin kielessä lainaa. Bereczki (1992: 105) on esittänyt marin *oδ(ar)* sanan olevan kantapermiläinen laina ja Koivulehto toteaa **oč(w)a*-sanaa käsittelevässä sana-artikkelissa marin sanan sopivan lainaksi permistä (1999: 226).

ie. originaali	sg. subst.	vastineet
<i>ándha-</i>	<i>antV</i> 'ruoho, verso'	udm. <i>ud</i> , ko. <i>od</i> , ma. <i>oδ(ar)</i>
<i>*atsva</i>	<i>*oč(w)a</i> 'hevonen'	udm. <i>už</i> 'orihevonen', ko. <i>už</i> , ma. <i>ožo, ožô</i>

**antV*-sanassa lainan suuntaan osoittaa erityisesti marin δ :llinen edustus, δ ei ole äännelaillinen alkuperäisen sanansisäisen **-nt*-yhtymän jatkaja, vaan marissa **nt > nd* (Bereczki 1994: 38). Permiläisissä kielissä *-d-* palautuu palautuu äännelaillisesti **-nt*-yhtymään, sillä denasalisaatio on permiläisten kielten keskikonsonantistoa leimaava piirre. Epäsäännöllisen konsonanttiedustuksen avulla onkin mahdollista päätellä, että marin sana on lainaa permiläisestä kielimuodosta, jossa denasalisaatio on tapahtunut ja että permin **d* on substituoitu marissa δ :llä. Esimerkki on sinänsä tyypillinen, että konsonanttimuutosten avulla on usein mahdollista tehdä varmempia johtopäätöksiä kuin vokaalimuutosten perusteella. Konsonanttimuutokset vaikuttavat vokaalimuutoksia tunnusmerkkisemmiltä ja näin ollen niiden perusteella voidaan vetää varmempia johtopäätöksiä. Mutta kokonaan vokaalista ei sovi unohtaa, vaan tarkoituksena on tietysti tarkastella sanaa aina kokonaisuutena ja jos mahdollista konsonanttimuutosten avulla ensin identifoida lainat ja vokaalisuhteiden avulla vielä tarkentaa tuota kuvaa ja luoda suhteellinen kronologia ja tarkka stratifikaatio.

Vokaalienvälinen **č* on permiläiskielissä tyypillisesti deaffrikoitunut ja edustuu nykykielissä *ž*:nä (Bartens 2000: 40–41). Marissa vokaalienvälinen **č* edustuu Bereczkin mukaan (1994: 50) toisinaan affrikaattana *č* (esim. ma. *keče* 'aurinko; päivä')

ja sibilanttina ž, sibilanttina edustuvien esimerkkisanojen yhteydessä hän toteaa, että ko. kehitys on permiläisille kielille tyypillinen. Sibilantteina edustuvien sanojen kohdalla lainälähtöisyys kannattaakin ottaa huomioon, jos sanastossa ei ole kontekstiehtoisuutta. Edellä mainitun *keče*-sanana permiläisissä vastineissa on myös affrikaatta udm, ko. *kjč* 'rengas, sormus, kehä', jossa esiintyvä affrikaatta selittyy siten, että se palautuukin itse asiassa geminaatta-affrikaatta *čč:hen (Bartens 2000: 40). Marissa affrikaatta- ja sibilanttiedustus ei kuitenkaan perustu yksittäis- ja geminaattiaffrikaatan oppositioon, sillä on myös sanoja, joissa yksittäinen *č edustuu affrikaattana kuten ma. *čüčö*.

Itkosen toteaa (1954: 193–194) itämarin *o* ~ länsimarin *o* -vastaavuuden olevan monilähtöinen. Se voi palautua esimarin **a*:han tai **o*:hon, **oo*:hon, **uu*:hun tai **u*:hun. Marin *ožo*, *ožô* -sanaparista hän toteaa, että sana voi palautua joko **o*:hon tai **a*:han, mutta **o* vaikuttaa todennäköisemmältä. Permiläisissä kielissä *už*-sanassa esiintyvä vastaavuus udm. *u* ~ ko. *u* voi niin ikään palautua useampaankin esipermin vokaaliin, marin vastineisiin pohjautuen Itkonen toteaa kuitenkin, että kyseisessä sanassa taustalla lienee kuitenkin esipermin **o*.

Jos kuitenkin oletetaan kuten Koivulehto ja sanotaan sanan olevan lainaa permistä, niin voidaanko sanan ikä määritellä tarkemmin? Vokaalien avulla tuskin voidaan täsmälleen määrittää mihin kerrostumaan ja vokaaliin sana tosiasiallisesti palautuu. Ongelmallista on nimenomaan, että äänteiden taustalla voi olla useita äänteitä ja tavallaan ne ovat kaikki yhtä potentiaalisia. Voidaan ajatella, että **atsva* on lainattu esi/kantapermiin asussa **ača*, josta se on edelleen lainattu kantamariin, sillä kuten todettua marin *o* voi palautua myös *a*:han. Todennäköistä on kuitenkin, että sana on nuorempaa iranilaista kerrostumaa vanhempi, sillä nuoremman kerrostuman vastineiden *a*:ta vastaa useimmiten permiläisissäkin kielissä *a* (Rédei 1986: 34). Toisaalta pelkän ensitavun vokaalin perusteella mikään ei estä ajattelemasta, että sana olisi kantairanista lainaa kantamariin, vokaalin laatu ei erityisesti viittaa siihen, että sana olisi saatu permiläisten kielten välityksellä. Äänteiden yhteenlankeaminen on tietysti tavallinen prosessi, mutta toisaalta monilähtöisyys houkuttaa olettamaan, että osaltaan se johtuu perintösanastoksi tulkituista lainoista.

Koivulehto määrittelee sana-artikkeleissaan tarkkaan (väli)kantakielitason, jolle olettaa indoeurooppalaisen originaalin palautuvan (esim. Koivulehto 2007a), valitettavasti suomalais-ugrilaisen puolen sanojen yhteydessä hän ei kyseistä tietoa yhtä eksplisiittisesti mainitse. Hän toteaa, **oĉ(w)a*-sana-artikkelissaan, että permin ja marin vokaalit eivät täsmää, mutta en ole täysin varma mitä hän tarkalleen ottaen tällä tarkoittaa, ilmeisesti sitä, että permin ja marin vokaalit eivät täsmää, jos lähtökohtana pidetään niitä vastaavuuksia, jotka tavallisesti esiintyvät suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuvassa perintösanastossa. **oĉ(w)a*-sanan kohdalla kyseessä on suppealevikkinen kantairanilainen laina, jonka substituoitio heijastaa oletettavasti kielentasa, joka vertautuu lähinnä suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Jos vokaalit eivät kuitenkaan vastaa toisiaan säännöllisesti onko sanaa syytä palauttaa äänteellisesti suomalais-ugrilaisen kantakielen tasolle, varsinkin kun sanan levikki on niin paikallinen ja ei toisaalta myöskään voida poissulkea sitä, että sana voi myös olla lainaa kielilihaarasta toiseen. Äänteellisesti sanan palauttuminen suomalais-ugrilaiseen kantakielen tasolle pitää mielestäni implisiittisesti sisällään myös ajatuksen siitä, että sanan levikin rajoittuminen permiläisiin kieliin ja mariin on tavallaan vain sattumaa ja toisaalta, että kantairanilaisena aikana suomalais-ugrilaiset kielet ovat äänteellisesti edelleen suomalais-ugrilaisen kantakielen tasolla. Jos sanojen vokaalisuhteet vastaisivat säännöllisesti perintösanastossa muuten esiintyviä suhteita olisikin tavallaan perustellumpaa olettaa, että kantairanilainen aika ja suomalais-ugrilaisen kantakielen aika ovat ainakin osittain päällekkäisiä, mutta nyt kun vokaalit eivät täsmää toisiinsa onkin mielestäni todennäköisempää, että kyseessä olevat kantakielitasot eivät ole samanikäisiä ja näin ollen vertailtavissa. Kyse onkin pohjimmiltaan siitä, mitkä kantakielitasot ovat vertailtavissa keskenään. Absoluuttisia ajoituksia on vaikea esittää joten oletukset kielen iästä ovatkin varsin summittaisia.

4 Yleiskatsaus aineistoon

Csúcsin sanalista käsittää noin 1550 sana-artikkelia. Seuraavassa taulukossa

kantapermin sanasto on jaoteltu levikin mukaan ryhmiin, jotta saataisiin kuva siitä millaiselta kantapermin sanastosuhteet levikin perusteella näyttäivät.

laajalevikkisiä uralilaisia sanoja	n. 400
permiläisiä	n. 620
permiläis-marilaisia sanoja	n. 50
permiläis-volgalaisia	n. 110
permiläis-ugrilaisia	n. 60
permiläis-obinugrilaisia	n. 55
permissä ja itämerensuomessa/ saamessa/mordvassa	n. 140

Taulukko 2.

Koostamani luvut ovat lähinnä viitteellisiä ja esim. laajalevikkisiin uralilaisiin sanoihin kuuluu UEW:ssa kysymysmerkillä varustettuja etymologioita, mikä selittää sen että luku on hieman suurempi kuin mitä viime aikoina on totuttu näkemään.

Sanastontutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on vain permiläisiin kieliin rajoittavan sanaston varsin suuri määrä. Osa sanoista on johdoksia ja sanalista pitää sisällään myös äänteellisesti motivoituja sanoja kuten interjektioita ja deskriptiivisiä sanoja. Tämän sanaston ydinosa kuten sanaston ydinosa muutenkin (Häkkinen 1983: 19) muodostuu jakamattomista perussanoista, joista valtaosa on motivoimattomia. Miten välikantakieleen ilmaantuvat motivoimattomat sanat voidaan selittää? Ainakin osassa sanoja kysymys lienee lainoista (sekä kielikunnan sisäisistä lainoista että permiläisten kielten tapauksessa indoeurooppalaisista tai turkkilaisista kielistä). Toisaalta osa sanoista lienee perintösanastoa, jonka katoaminen muista kielihaaroista estää sen lukemisen vanhan perintösanaston piiriin. Sanastoa tuskin voidaan koskaan täysin jäännöksettömästi selittää, mutta toisaalta permiläisten kielten osalta etymologinen tutkimus tuskin vielä on siinä pisteessä, että uutta etymologista tietoa ei voitaisi tuottaa.

On myös ilmeistä, että esimerkiksi permiläis-volgalaiseen sanastoon kuuluu jonkin verran tosiasiaassa vain permiläisiin kieliin ja mariin rajoittuvaa sanastoa, sillä

itämerensuomen, saamen tai mordvan sana on rinnastettu kyseisiin sanoihin väärin perustein, esimerkkinä UEW:n **páčz* 'työ' > sa. N *biccâ-* -z-, ma. KB *páša*, U B *paša*, udm. *-baš*. Saamen sana ei äänteellisesti kuulu marin ja udmurtin sanan yhteyteen ja sana onkin Bereczkin mukaan (1992: 122–123) marissa lainaa udmurtista, udmurtin sanakaan ei tosin vastaa äännelaillisesti rekonstruktiota (*š*:n sijaan odottaisi vanhassa sanastossa *ž*:tä, soinniton *š* palautuu useimmiten konsonanttiyhtymään), joten sana tuskin palautuu kantaudmurtia kauemmas. Toinen esimerkki vastaavasta tilanteesta, jossa permin ja marin sanat todennäköisesti liittyvät toisiinsa, mutta muut esitetyt vastineet vaikuttavat epätodennäköisiltä on **umrə* 'liekki' > ?sm. *aurinko*, ?sa. K T *avr* udm. *omır*, ko. *ımrıl-*, *ımrıt-*, ma. B *umâr*, (MRS) *umâr* (marin ja permin sanan yhdistämisestä alempana). Tässä tarkastelussa on yksittäistapauksia lukuunottamatta keskitytty tapauksiin, joissa levikki rajoittuu permiläisiin kieliin ja mariin, mutta ensi näkemältä vaikuttaa siltä, että myös permiläis-volgalaisten etymologioiden läpikäyminen on sinänsä aiheellista, että edellä esitetyn kaltaisia tapauksia on aineiston joukossa varmasti lisääkin.

5 Permiläis-marilainen sanasto

Pelkkää levikkiä tarkasteltaessa on aina lähtökohtaisesti mahdollista, että sana on vanhaa uralilaista perintösanastoa, joka vain on sattumoisin kadonnut kielikunnan muista haaroista, sen tähden sanan levikki onkin vain viitteellinen ja suuntaa antava.

Marissa on Bereczkin mukaan (1992: 97–114) 41 kantapermiläistä lainaa, lisäksi marissa on 30 lainaa udmurtista (Bereczki 1992: 115–129). Tätä taustaa vasten ei siis ole perusteetonta olettaa, että kielten välillä saattaisi olla enemmänkin lainoja. Csúcsin sanalistan aineiston noin 1550 sanasta, permiläis-marilaisia on noin 50. Seuraava sanalista pohjaa Csúcsin sanalistaan, mutta siihen on lisätty vertalun vuoksi marin vastineet. Vastineet on kerätty UEW:sta ja KESKJa:sta. Lihavoidut sanat esiintyvät Bereczkin teoksessa *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II* (1992) joko

otsikon marin permiläiset tai udmurttilaiset lainasanat alla.

1. **ańc3* 'sehen' > udm. *ažžj-*, ko. *ažžj* PO *ažžj*, ma. KB *anže*, U *onće*, B *onče-*
2. ?**per3* '(sich) drehen' > udm. *berga-*, ko. *bergal*, ?ma. KB U B *pörte-*, B *pörta-*
3. **p3nt3* 'Stock, Stab' > udm. *bodj*, ko. *bed'*, *bed*, ma. *pondo*
4. **čVr3* 'klein' > udm. *čjri-pjri*, ko. *čir(j)*, ma. KB *cərä*
5. ?**čatz* 'lahm, hinken' > udm. *čut*, ko. *čot-*, ma. (MRS) *čaman*
6. **čač3* '(ein)schlagen' > udm. *časji*, ko. *časji*, ma. KB *čuča-*, J *tuca-* U *čuča*, C *tuča-*, M *čuča-*
7. **rek3* 'Brei, Grütze' > udm. *žujj*, *žuji*, *žuj*, *žuj*, *žujâ*, *žujâ*, *žuj*, *žuj*, ko. *roj*, SO *roj* PO *proj*, ma. KB *rejeñä*, U *rejeñčä* B *rejeñče*
8. **iš* 'Besen' > udm. *iš*, ko. *jiš* PO *iš*, ma. *üštaš*
9. **op33* 'Mütze' > udm. *izj*, ko. *už*, ma. KB B *upš*, U *upšo*
10. **iry3n3* 'Kupfer' > udm. *jrgon*, ko. *jrgen*, ma. KB *wəryəñä*, B *würjeñe*
11. **jatz* 'fragen' > udm. *jua-*, *d'ua-*, ko. *juval-*, *jual-*, P *juvav-* PO *jual*, ma. KB *jaða*, U B *joda-*
12. **jos3* 'kühl, Kühle' > udm. *juz*, ko. ?*juzgi-*, ma. U B *juž*
13. **koča* '(zer)schneiden, stechen' > udm. *kačä*, ko. *kočegg*, ?ma. *küčäštaš*
14. **kältä-* 'mit dem Zugnetz fischen' > udm. *kaltj-*, ko. *kelt-*, *kevt-*, ma. **kelðä*, (MRS) *kelðe*, B *kelðe*
15. **kVl'č3* 'eine Fischart' > ko. *kel'či* PO *ke l'či*, ma. B *käl'čak*
16. **käč3* 'kalt werden, sich erkälten' > udm. *kežjt*, ko. *kežjd*, P *kežjt*, *kežal*, ma. KB *kiže-*
17. **kač3*/**koč3* 'quer, über' > ko. *keččəb*, ma. KB *kač* U *koč*
18. **koks3* 'trocken, dürr' > udm. *keš*. *kós*, *kes*, *kos*, ko. *kos*, SO *kqs*, P *keš*, PO *küs*, ma. KB *kukšä*, U B *kukšo*
19. **kutt3*/**kott3* 'laufen' > ko. *kotert-*, PO *ko tört-*, ma. KB *käðala*, U B *kuðala-*
20. **kačk3* 'bitter, sauer, verdorben' > udm. *kuž*, ko. *kuž*, ma. *kaškä*, B *kaske*, M *koškü*, KB U B *kaška-*
21. **IVk3* 'kneten' > udm. *lajj*, *laj*, ko. *loj-*, P *voj-*, PO *loj-*, ma. KB *ləya-*, B *luje-*
22. **lišk3*/**lüşk3*/**lišk3*/**lüşk3* 'Nadelblatt, Zweig der Nadelblatt' > udm. *ljs*, ko. *ljs*, (*lišk-*, *lišt-*), P *vjs*, PO *los*, ma. U *lüş*, M *lujăš*, B *lujăš*

23. **lišť* 'melken, milchen' > ko. *lišťj-*, *P vjšťj-*, ma. U B *lište-*
24. **lelʒ/lälʒ* 'Erle' > udm. *lul-pu*, *lül-pu*, ko. *lol-pu*, SO *lo-pu*, PO *lom-pu*, ma. *läl-*, *löl-* KB *lülpe*, B *lölpo*
25. **mešʒ* 'Widder, Schafbock, Schaf' > ko. *mež*, ma. KB *miž*, U B *mež*
26. **miškʒ/*müškʒ* 'gebogener Körperteil, Rücken, Bauch, Buckel' > udm. *mjš*, ko. *mjš*, ma. KB *məškər*, B *müškār*, *müškür*, U *müškār*
27. **močʒ* 'Erdhügel, Erdhaufen' > udm. *muč*, ?ko. *muč*, ma. KB *măčă-*, U *mučo*, B *mučo-*
28. **matʒ* (**mantʒ*) 'beschütten, graben' > udm. *mudj*, ko. *mudij*, ma. KB *müde-*, (MRS) O *müda-*
29. **merʒ* 'etwas Erhabenes, Hervorragendes (irgendein Körperteil)' > udm. *mures*, ko. *mores*, ? ma. *mer*
30. **năčʒ* 'kneten' > udm. *nažj*, *nažj*, ma. KB *nüštälä-*, B *nöštälä-*
31. **ňolkʒ/*ňalkʒ* 'Ulme, Ulmus' > udm. *ňulo*, *ňuwo*, ma. *nolyâ*, U B *nolyo*
32. **umrʒ* 'Flamme' > udm. *omjr*, ko. *jmral-*, *jmirt-*, ma. B *umâr*, (MRS) *umâr*
33. **uška* 'Ochs, Stier' > udm. *oš*, ko. *ęš(k-)*, P *ęška*, PO *óška*, ma. KB B *üšküž*, U B *üškăž*
34. **pašʒ/*pošʒ* 'wachsen, sprossen' > udm. *pušji*, ko. *pušji*, ma. KB *paše-*, U *poše*
35. **sVrʒ* 'auftrennen' > udm. *sera-*, ma. *šöre-??*
36. **sowʒnʒ* 'Pfahl, Stange' > ko. *sevin*, ma. *šăwâh*, *šuwân*
37. **simʒ* 'Rost, rosten, rostig werden' > udm. *šinj*, *šinomj*, *šinem*, ko. *sim*, *sim-*, ma. KB *šimə*, *šim*, U *šemə*, *šem*, B *šeme*, *šem*, *šimə*
38. **supʒʒʒ* 'Stange mit kurz behauenen Ästen' > ko. *sjrs*, ma. *šopšar*
39. **saptʒʒʒ/*soptʒʒʒ* 'Johannisbeere' > udm. *suter*, *süter*, ko. *seter*, PO *setər*, ma. KB *šaptâr*, U *šoptâr* MB *šoptâr*
40. **šoppʒʒʒ* 'Sack' > udm. *šepjs*, ko. *šepjs*, ma. KB *šuwəš*, B *šuwăš*
41. **šodʒʒ* 'Kiemen (der Fische), Fischblase, Lunge' > ko. *šel'*, ma. KB *šodă*, B *šodo*
42. **širtʒ/*šürtʒ* 'Garn, Gespinst, Zwirn' > udm. *šort*, ko. *šert*, ma. KB *šartə* U B *šürtə*
43. **tukʒ* 'brechen' > udm. *tija-*, ma. V U B MP *tuye-*
44. **antʒ/*ontʒ* 'junges Gras, Schöbbling, Rasen' > udm. *ud*, ko. *od*, ma. (MRS) *ođar*, B *ođar*
45. **ačʒʒ/*očʒʒ* 'früh, zeitig, erst' > udm. *važ*, *waž*, *važj*, ko. *vož*, SO *qž*, P *ož*, PO *už*, ma. KB *ažnă*, U B *ožno*, B *ošso*

46. **wiskʒ* 'Zwischenraum, Lücke' > udm. *vis(k)*-, ko. *vis(k)*, ma. J V B C Č M U D *wiš*

Taulukko 3.

Lainamahdollisuutta harkittaessa kiinnitetään huomiota useisiin seikkoihin. Mikäli aineistossa esiintyy jomman kumman kieliryhmän näkökulmasta fonotaktisesti epätyypillisiä sanoja (fonotaksin käytöstä etymologisena työkaluna esim. Koivulehto 1999: 133–160) on sanoja tarkoitus tutkia lähemmin. Sanastoa on tarkoitus arvioida äännehistorian näkökulmasta samalla tapaa kuin luvussa 3.2.2. Sanastosuhteita arvioitaessa on hyvä pitää mielessä kullekin kieliryhmälle tyypillisiä tuntomerkkisiä äänne muutoksia, sillä niiden esiintyminen myös toisen kielen aineistossa voi hyvinkin olla merkki lainaperäisyydestä. Jo lainoiksi todettujen sanojen tarkasteleminen antaa vihjeen siitä millaiset seikat tentatiivisia lainasanoja tutkittaessa kannattaa huomioida. Aikaisemmin todettiin **antʒ*-sanan kohdalla, että sanansisäinen nasaalin ja klusiilin yhtymä on permiläisissä kielissä denasaalistunut, mutta marissa nasaalin tulisi olla säilyneenä ja sen puuttuminen on todennäköisesti merkki lainaperäisyydestä. Aineistossa on toinenkin sana, johon kyseinen äännekriteeri pätee nimittäin esimerkkiin numero 28 **matʒ* (**mantʒ*) 'kaataa, kaivaa' > udm. *mudj*, ko. *mudji*, ma. KB *müde*-, (MRS) O *müda*-. Sana on ilmeisesti denominaalinen johdos maata tarkoittavasta sanasta. Kyseisen sanan kohdalla on UEW:ssa kaksi rekonstruktiota, mutta Bereczkin mukaan (1992: 102–103) kyseinen suffiksi palautuu nimenomaan nasaalin ja klusiilin yhtymään (**nt*), joten on ilmeisesti kahdesta rekonstruktiosta **mantʒ* on todennäköisempi. Vaikka kyseisen sanan konsonantisto viittaakiin lainaan, samaa ei mielestäni voi sanoa vokaaleista. Marin *ü* ~ permiläisten kielten *u* nimittäin on säännöllinen vastaavuus (josta tosin näyttää olevan molemmissa kielihaaroissa poikkeuksia myös perintösanastossa) jonka taustalla oletettavasti on uralilaisen kantakielen **j*. Sikäli kun sana kuitenkin on lainaa, on toki mahdollista, että vokaalien kohdalla saattaa olla kyse ns. etymologisesta nativisaatiosta, jota Ante Aikio on käsitellyt artikkelissaan *Etymological nativization of loanwords – a case study of Saami and Finnish* (2007). Etymologinen nativisaatio on prosessi, jossa Aikion mukaan (2007: 17) kahden sukukielen puhujat voivat tulla tietoisiksi säännöllisistä äännevastaavuuksista kielten välillä ja tästä johtuen saattavat substituoida lainasanoihin

foneettisesti lähimmän vokaalin sijaan etymologisesti vastaavan vokaalin. Tästä syystä hänen mukaansa nuorissakin lainoissa saattaa esiintyä vastaavuuksia, jotka eivät ole foneettisesti läpinäkyviä. Etymologinen nativisaatio selittäisi, miksi suppeaa labiaalista takavokaalia ei ole substituoitu odotuksenmukaisesti *u*:lla (kantamarissa on ollut **u*, sekä oppositio *u-ü*, Itkonen 1954: 259), vaan tässä tapauksessa etymologisesti vastaavalla vokaalilla **ü*. Huomionarvoista Aikion artikkelissa on myös, että vokaalien suhteen ko. prosessiin osallistuneet sanat voidaan kuitenkin konsonantiston avulla identifioida lainoiksi. Esim. saamen sanassa *vašši* 'viha' vokaalit ovat samat kuin vanhassa perintösanastossa, mutta nykysaamen *š* ei vastaa etymologisesti (itämeren)suomen *h*:ta, sana onkin ilmeisesti lainattu esikantasuomesta ennen **š > h* –muutosta (Aikio 2007: 24). Etymologinen nativisaatio edellyttää Aikion mukaan jonkin asteista kaksikielisyyttä, permiläisten ja marilaisten välillä vallinneen asiointilan selvittämiseksi yksi esimerkkisana tuskin riittää, mutta jos kantamarin 'maa'-sananyhteys permiläisten kielten 'maa'-sanaan on ollut jokseenkin läpinäkyvä olisi ehkä mahdollista, että permiläisten kielten johtamissuhde on ollut mallina marin sanalle niin, että vieras johdin on lisätty vastaavan omaperäiseen sanaan. Intensiivisessä kontaktissa tietysti myös johtimet voivat lainautua, mutta toisaalta kysymys karkaa oleellisesti tämän tutkimuksen päämäärän ulkopuolelle, joten pidetään oletusta tässä vaiheessa hypoteettisena ja keskitytään tutkimaan sanastoa, joka on johdinaineksia dynaamisempaa, eikä sellaisenaan tarvitse pohjakseen oletusta intensiivisistä kontakteista.

Oletus esimerkin 23 **lišts* 'lypsää' > ko. *lišti-*, *P višti-*, ma. U B *lüšte-* lainaperäisyydestä pohjaa marin epätyypilliseen murre-edustukseen (Bereczki 1992: 102). Permiläisten kielten affrikaatta- ja sibilantisuhteet voivat toimia lainaindikaattorina varmasti laajemminkin. Kaikki kolme uralilaiseen kantakieleen rekonstroitua sibilanttia ovat sanan alussa säilyneet (Bartens 2000: 41) ja ainakin sanan sisällä myös affrikaattojen välinen oppositio on tavallisesti säilynyt (joskin vokaalienvälinen **č* on muuttunut *ž*:ksi). Marissa taas kaikki sibilantit ovat langenneet yhteen **š*:ksi, joten mikä tahansa muu edustus marissa kielii usein laina-alkuperästä ja kuten mainittua vokaalienvälisen **č*:n vastineissa on horjuvuutta. Marin moninaisen

edustuksen suhde permiläisten kielten edustukseen on kuitenkin vielä hypoteettinen.

Lainasanatutkimuksen osa-alue, jossa kielten konservatiivisuus sibilanttien ja affrikaattojen suhteen saattaa mahdollistaa hyvinkin tarkan stratifikaation on eri-ikäisten indoeurooppalaisten lainojen identifiointi. Jos permiläisissä kielissä on kaiken ikäisiä indoeurooppalaisia lainoja tulisi indoeurooppalaisen kantakielen klusiilisarjojen muuttuminen näkyä lainoissa erilaisina vastineina, sillä permiläisissä kielissä on koko kehityksen ajan ollut sekä sibilantteja että affrikaattoja ja liudennusoppositiokin on kuulunut kielen kaikkiin vaiheisiin. Teoriassa siis esim. seuraavanlaiseksi hahmoteltu kehityskulku tulisi heijastua permiläisissä kielissä varsin selvästi (ilmeisesti tosin liudentuneesta sananalkuisesti affrikaatasta *č löytyy huonosti esimerkkejä (Bartens 2000: 40)):

PIE	PII	Skt.	Iran.
<i>k̑ g̑ ḡ^h</i>	<i>ć j̑ ḡ^h</i>	<i>ś j h</i>	Av. <i>s z z</i>
<i>k g ḡ^h</i>	<i>č j̑ ḡ^h</i>	<i>c j h</i>	<i>c j j</i>

(Beekes 1997: 8)

Tätä taustaa vasten mielenkiintoinen on komin sana *čers* 'kehrävarsi, akseli' ja udmurtin *čers*, jotka Csúcs on rekonstruoinut kantapermin muotoon **čers*, joka konsonanttiyhtymään päättyvänä on tavurakenteeltaan epätyypillinen. Sana esiintyy Lytkinin etymologisessa sanakirjassa, mutta virosta ja unkarista esitetyt vastineet eivät vakuuta ja lainalähtöisyys vaikuttaa todennäköiseltä. Suomen *kehrä*-sanana Koivulehto (2007a: 249) on osoittanut olevan esi-indoiranilainen laina, jonka originaalin hän rekonstruoi muotoon **ket^stro-/kestro-*. Sama originaali ei tietenkään voi tulla kyseeseen permiläisen sanan alkuperää arvioitaessa, mutta indoiranilaisen kantakielen muoto **čestro* on jo huomattavasti lähempänä myös permiläisten kielten sanaa. Vastaavia *rs*-konsonanttiyhtymään päättyviä sanoja on esim. Csúcsin sanalistassa vain kourallinen. Paralleeleja on siis suhteellisen vaikea löytää, mutta oletettavasti konsonanttiyhtymä on sananloppuisena joka tapauksessa sekundaari. Mahdollinen paralleeli on komin *ors* 'piiska, ruoska', jota vastaa udmurtin *urjs/urs* (Csúcsin

rekonstruktio on **or(i)s*). Lytkinin mukaan sana on permiläisissä kielissä lainaa indoiranilaiselta taholta (mm. sanskritin *ástra-* ja avestan *aštra-*). Lytkin olettaa sanassa kehitystä **-str-* > **-sr-* > **-rs-*. Jos *čers*-sanan keskikonsonantistossa oletettaisiin vastaavanlaista kehitystä voisi permiläisen sanan periaatteessa rekonstruoida muotoon **čestrV*. Täysin ongelmaton rinnastus ei ole, mutta esimerkki havainnollistaa arkaaisten kielen piirteiden käyttökelpoisuutta etymologisessa tutkimuksessa. Lisäksi todettakoon, että sana on äänteellisesti epäsäännöllinen lähinnä verrattuna suomalais-ugrilaisen kantakielen äännetasoon, mutta jos oletetaan kielessä olevan kaikenikäisiä lainoja eivät kaikki tietenkään voi olla verrattavissa samaan rekonstruktiotasoon. Oletus epäsäännöllisyydestä voi siis useassa tapauksessa olla näennäinen ja johtua eri ikäisten tasojen vertailusta.

Esimerkissä 27 **moč3* 'kumpu, maakasa' > udm. *muč*, ?ko. *muč*, ma. KB *mâčâ-*, U *mučo*, B *mučo* huomio kiinnittyy permiläisissä kielissä epäodotuksenmukaiseen edustukseen. Yksittäis-č:n vastineena odottaisi ž:tä. Permiläisten kielten epäodotuksenmukainen edustus voidaan sivuuttaa, jos oletetaan rekonstruktioon geminaatta-čč, muuten sana näyttäisi pikemminkin lainalta marista permiin. Myös esimerkessä 13 **koča* 'leikata (kappaleiksi), pistää' > udm. *kača*, ko. *kočeg*, ?ma. *küčjštaš* ja 17 **kač3/*koč3* 'vino, viisto' > ko. *kęččęb*, ma. KB *kač* U *koč* permiläisten kielten affrikaatatallinen edustus on rekonstruktioon nähden epäodotuksenmukainen.

Esimerkin 1 **ańcz* 'nähdä' > udm. *ažžj-*, ko. *ažžj* PO *ažžj*, ma. KB *anže*, U *ońće*, B *onče-* vokaaliedustus pistää miettimään denasalisaation ikää permiläisissä kielissä, sillä vokaalivastaavuus udm. *a* ~ ko *a* rajoittuu Itkosen mukaan (1954: 266) tavallisesti permiläisten kielten yhteissanastoon ja on mm. iranilaisissa lainoissa yleinen **a:n* vastineena. Palautuessaan esipermiin perm. *a* on tavallisesti **ä:n* jatkaja. Marin vokaalivastaavuuden taustalle Itkonen puolestaan rekonstruoi kantamarin **ā:n* (1954: 192). Koska kielihaarojen edustukset eivät nähdäkseni ole palautettavissa samaan lähteeseen on syytä miettiä mahdollista lainalähtöisyyttä. Permiläisissä kielissä on tapahtunut denasalisaatio, mutta marissa siitä ei toisaalta ole merkkejä (permiläisten kielten densalisaatiohan heijastui marin permiläislainoissa), mikä viittaisi siihen, että

mikäli kyseessä on laina on se suhteellisen varhainen. Jos sana on lainaa marista permiläisiin kieliin, on sen täytynyt lainautua ennen denasalisaatiota ja toisinpäin jos sana on marissa permiläinen laina. Vokalismin perusteella sana voisi periaatteessa olla lainaa kumpaankin suuntaan. Itkonen katsoo udm. *a* ~ ko *a* –vastaavuuden säännölliseksi, mitä se kantapermin näkökulmasta onkin, mutta kyseisen vokaalivastaavuuden sisältävää sanastoa on yleisesti ottaen vaikea palauttaa kantapermiä kauemmas. Sanaston alkuperää selitettäessä näkee toistettavan ajatusta, jonka mukaan uudella sanastolla on aina yhteys entiseen (Häkkinen 1983: 20), sen tähden kantakieliin rekonstruoidut vokaalit, joilla ei näytä olevan yhtymäkohtia kielen aikaisempaan järjestelmään tai joita ei osata systemaattisesti johtaa kielen aikaisemmasta järjestelmästä, mutta joita siitä huolimatta tarvitaan selittämään osassa sanastoa esiintyvät vastaavuudet, vaikuttavat olevan ristiriidassa tuon sanaston tutkimuksen ajatuksen kanssa.

Esimerkit 33 **uška* 'härkä' > udm. *oš*, ko. *ęš(k-)*, P *ęška*, PO *óška*, ma. KB B *üşküž*, U B *üşkəž* ja 46 **wiskə* 'väli, välitila' > udm. *vis(k-)*, ko. *vis(k)*, ma. *wiš* ovat molemmat huomionarvoisia. **uška* on Rédein mukaan (1986: 61) permiläisissä kielissä ja marissa lainaa kanta-arjasta tai kantairanista, varsinaista lähtömuotoa hän ei esitä, mutta sanan jatkajia ovat mm. sanksriitin **ukṣá* avestan. *uxšan-*. Suomalais-ugrilaisella puolella on siis tapahtunut keskikonsonantistossa metateesi. Sibilantin ja klusiilin metateesi on permiläisissä kielissä tyypillinen, esim. suom.-ugr. **miksa* 'maks' > udm. *mus*, ko *mus(k-)*, ma. *mokš*. Metateesin käyttäminen lainakriteerinä on tietysti siinä mielessä ongelmallista, että metateesi voi tietysti yksittäisessä sanassa tapahtua kielessä kuin kielessä. Metateesi permiläisissä kielissä on kuitenkin niin tunnusomainen piirre, että marin sanan lainalähtöisyyttä tulisi vakavasti harkita. Permiläisten kielten välinen vokaalisuhde on säännöllinen ja palautuu kantapermin **ó*.hon (Itkonen 1954: 291), **o* puolestaan voi Itkonen mukaan palautua useaankin esipermin vokaaliin, mutta ottaen huomioon vastineet sanskriitissa ja avestassa on originaalin vokaali todennäköisesti ollut **u*, johon myös marin edustus voi palautua. Vokaaleja ajatellen marin sana voisi olla lainaa permistä, mutta ratkaisevaksi asiaksi jääkin tulkitaanko marin sanan

metateesiedustus tarpeeksi vakuuttavaksi argumentiksi lainautumisen puolesta.

**wisk3*-sana tarjoaa varsin samantyyppisen esimerkin kuin aikasemmin käsitelty **uška*. Permiläisissä kielissä vanha uralilainen kaksitavuinen sanahahmo on muuttunut rajusti (K. Häkkinen 1983: 157) ja vanhat kaksitavuiset sanat ovat loppuheiton kautta muuttuneet yksitavuisiksi. Sibilantin ja klusiilin yhtymistä tavallisesti jäljellä on vain sibilantti (joskin klusiili tulee esiin eri vartaloissa). Marissa vanha sanahahmo on säilynyt paremmin ja esim. *-sk*-yhtymät ovat tavallisesti säilyneet (Bereczki 1994: 35). Viimeisen vokaalin loppuheitto ei ole vailla esimerkkejä marissakaan, mutta sanan keskikonsonantisto on tavallisesti säilynyt. Marin vastineen klusiilittomuus saattaisikin viitata lainautumiseen.

Aina ei ole kriteerejä, joiden perusteella voitaisiin varmuudella sanoa sanan olevan lainaa, joskus sana voisi äännerakenteensa puolesta palautua suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, mutta aukkoisen levikkinsä takia sanan todistaminen uralilaiseksi on varsin spekulatiivisella pohjalla. Esimerkki 29 **mer3* 'jokin kohollaan oleva, esiin pistävä (jokin ruumiinosa)' > udm. *mures*, ko. *moreš*, ?ma. *mer* on tästä tyyppiesimerkki. Marin sanan kuuluminen sanan yhteyteen ei ole varmaa ja permin sana toisaalta on ilmiselvästi johdettu **mer3*-vartalosta. Kyseinen vartalo sinällään permiläisten kielten vokaalisuhteisiin perustuen voisi olla ikivanha, mutta koska vastineita ei muualla esiinny ei sanaa voi pitää pelkkiin äännekriteereihin vedoten vanhana. Vastaavia esimerkkejä on paljon. Toisaalta äännerakenteeltaan vastaavien sanojen osoittaminen lainoiksi on niiden rakenteen stabiiliuden vuoksi mahdotonta.

5.1 **wisk3* 'väli, aukko'

> udm. *vis* 'välissä oleva, väli, aukko, väliseinä', ko. *vis* (*visk-*) puro järven ja joen välissä'

> ma. *wiś* 1. avata, 2. '(metsän)aukeama, metsäniitty; raivaus, naarmu, aukko'

UEW rekonstruoi suomalais-permiläiseen kantakieleen kyseisen välialuetta tarkoittavan

sanan **wiskə*. Janne Saarikivi mainitsee Pohjois-Venäjän murteissa esiintyvän murren sanan *viska* 'laskujoki, pieni joki, joka yhdistää kaksi järveä), jonka komilaisperäisyyttä hän levikin perusteella epäilee (2006: 196). Hän pitääkin mahdollisena venäjän sanan yhteyttä paikannimistöissä esiintyvään suomen *vieska*-sanaan. Komin sanan mahdollista periytymistä itämerensuomalaisesta substraattikielestä tai venäjän murteista Saarikivi pitää myös mahdollisena selitysmallina. Marin sanan permiläislähtöisyyteen sanan alkuperällä ei kuitenkaan ole sen suurempaa vaikutusta.

Marin sana ei anna viitteitä sanan konsonanttiyhtymästä, mutta komin sanassa on taivutusmuodoissa *k*, mikä viittaa rekonstruoidunlaiseen keskikonsonantistoon. Lisätukea rekonstruktion oikeellisuudelle antavat myös udmurtissa esiintyvät *k*:lliset postpositiomuodot kuten *viskj* 'keskellä, välissä'. Marin sanaa ei voida säännöllisesti johtaa rekonstruoidusta muodosta, sillä marissa **sk*-yhtymä on tavallisesti säilynyt (Bereczki 1994: 35) joskin yhtymän **s* on muuttunut *š*:ksi. Itse asiassa Bereczki kuitenkin mainitsee *wiš*-sanana esimerkkinä sanasta, jossa on tapahtunut muutos **sk* > *š*. Mielestäni mahdollinen permiläisperäisyys kuitenkin asettaa esimerkin oikeellisuuden kyseenalaiseksi. Permiläisissä kielissä kaikissa klusiilin ja sibilantin yhtymissä klusiilielementin kato sen sijaan on tavallista ja siitä on vanhassa sanastossa runsaasti esimerkkejä (**koškj* 'kuiva' > udm. *kwaś*, ko. *koś*, **mekši* 'mehiläinen' > udm. *muš*, ko. *moš*, **sjksj* 'setripuu' > udm. *susj*, ko. *sus*). Permiläisten kielten kohdalla tosin on pakko huomauttaa, että klusiili on saattanut erityisesti verbeissä myös säilyä (esim. **äski* 'uskoa' > udm. *oskj*, ko. *eskj*, **moškj* 'wash' > udm. *mjškj*, ko. *mjškj*). Klusiilin kato liittyy permiläisissä kielissä koko toisen tavun katoamiseen ja kaksitavuisen suomalais-ugrilaisen sanahahmon muuttumiseen. Marissa klusiilin ja sibilantin yhtymät ovat tavallisesti säilyneet ja *wiš*-sanassa oletettava kehityskulku on marissa poikkeuksellinen (esim. klusiilin ja sibilantin yhtymistä marissa, **koškj* 'kuiva' > ma. *kooškee*-, **mekši* 'mehiläinen' > ma. *müükš*, **puski* 'pistää' > ma. *peška-*). Huomautettakoon vielä, että toinen klusiilin ja sibilantin yhtymiä leimaava äänteenmuutos permiläisissä kielissä on metateesi, joten permiläisten kielten kannalta myöskään rekonstruktio **wiskə* ei liene mahdoton.

Kun otetaan huomioon sanan *marin* poikkeukselliseen äännekehitys on sisäisen lainautumisen mahdollisuutta hyvä harkita. Semanttisesti sanat sopivat yhteen. Lainasuunta permiläisistä kielistä mariin näyttää otollisemmalta, sillä kuten sanottua on konsonanttiyhtymän klusiilielementin kato permiläisissä kielissä tavallista. Marin sanan asu voidaan siis selittää permiläisissä kielissä tavallisen äännekehityksen kautta. Myös toinen äänneseikka puhuu kyseisen lainaselityksen puolesta. Permiläisissä kielissä suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautettava kolmen sibilantin järjestelmä on säilynyt paremmin ja vaikkakin sibilantti on vokaalien välisessä asemassa soinnillistunut ($*s > z$, $*š > ž$, $*ś > ź / V_V$) ei ole perusteita olettaa, että marin *š*:ää olisi substituoitu permiläisissä kielissä *s*:llä (permiläisten kielten äännejärjestelmään on kehittynyt konsonanttiyhtymistä myös sekundaari soinniton *s*). Marissa sen sijaan $*s$, $*ś$ ja $*š$ ovat langenneet yhteen *š*:ksi. Tuntuu lähtökohtaisesti mahdolliselta siis olettaa, että permiläisten kielten *s*:ää olisi korvattu marin systeemin ainoalla sibilantilla *š*:llä. Mikäli sana on marin sibilanttien yhteenlankeamista vanhempi (ja perm. *s* olisi korvattu marissa *s*:llä) olisi lopputulos siinäkin tapauksessa sama. Marin sana kuitenkin viittaa siihen, että sana on lainattu kantapermissä tapahtuneen toisen tavun katoamisen jälkeen, jolloin $*sk$ -yhtymän klusiilielementti oli jo permiläisestä originaalista kadonnut.

Konsonanttiyhtymät ovat sisäisen lainautumisen kannalta sikäli otollisia, että permiläisissä kielissä tapahtunut toisen tavun katoaminen on aiheuttanut keskikonsonantistossa tunnusmerkkisiä muutoksia. Marissa, jossa kaksitavuinen sanahahmo on paremmin säilynyt mielestäni voidaankin sporadiselta tuntuvat ja muutamiin sanoihin rajoittuvat kehityskulut tulkita paremminkin lainautumisesta johtuviksi. Epäsäännöllinen äännekehitys on tietysti mahdollista, mutta lainahypoteesiin perustuvassa selityksessä on kuitenkin se etu, että äännehistoriaa kuvattaessa ei tarvitse muutaman esimerkin takia postuloida kehityskulkuja, joille ei näytä olevan äänteellisiä perusteita.

5.2 **uška* 'härkä, sonni'

> udm. *oš*, ko. *ęś(k-)*, P *ęška*, PO *óška*

> ma. KB B *üšküž*, U B *üškâž*

uška* on Rédein mukaan (1986: 61) permiläisissä kielissä ja marissa lainaa kanta-arjasta tai kantairanista, varsinaista lähtömuotoa hän ei esitä, mutta sanan jatkajia ovat mm. sanksriitin **ukṣā* avestan. *uṣšan-*. Suomalais-ugrilaisella puolella on tapahtunut keskikonsonantistossa metateesi. Metateesi onkin määräävä kriteeri määriteltäessä sanan suhdetta suomalais-ugrilaisissa kielissä. Sibilantin ja klusiilin metateesi on permiläisissä kielissä tyypillinen, esim. suom.-ugr. **mjksa* > udm. *mus*, ko *mus(k-)*, ma. *mokš*. Marissa sibilantin ja klusiilin metateesista ei ainakaan suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuvassa sanastossa ole merkkejä. Marissa -*sk*-yhtymät ovat tavallisesti säilyneet (Bereczki 1994: 35). Suomen *suksi*-sanan vastine on marissa *soks*, **mekše*-asuun palautuva mehiläistä tarkoittava sana on marissa *mükš* (Rédei 1986: 45). Metateesiedustus on siis marissa sporadinen, minkä vuoksi on mielestäni luontevaa olettaa sana on kulkeutunut mariin permiläisten kielten välityksellä. Oletusta tukee myös se, että marissa on ainakin yksi toinenkin permiläisten kielten kautta nähtävästi lainattu (indo)iranilaisperäinen sana nimittäin **ant3*/ont3* 'ruoho, vesa, verso, nurmi' > udm. *ud*, ko. *od*, ma. (MRS) *oḍar*, B *oḍar*.

Permiläisten kielten välinen vokaalisuhde on säännöllinen ja palautuu kantapermin **ó*:hon (Itkonen 1954: 291), **ó* puolestaan voi Itkosen mukaan palautua useaankin esipermin vokaaliin, mutta ottaen huomioon vastineet sanskritissa ja avestassa on originaalin vokaali todennäköisesti ollut **u*, johon myös marin edustus voi palautua. Vokaaleja ajatellen marin sana voisi myös olla lainaa permistä.

5.3 **lišt3* (**lüšt3*) 'lypsää'

> ko. *lišťj-*, *vjšťj-*

> ma. *lüšte-*

UEW rekonstruoi suomalais-permiläiseen kantakieleen lypsämistä tarkoittavan verbin **lišt3* (*lüšt3*). Ajatus sanan mahdollisesta lainaperäisyydestä ei ole uusi vaan sana esiintyy Bereczkin teoksessa *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II*

(1992), jossa Bereczki esittää sanan marin permiläisiä lainasanoja käsittelevän otsakkeen alla (s. 101–102). Sanaa ei UEW:n mukaan **-št-*-yhtymän takia voida yhdistää toiseen UEW:ssa esiintyvään sanueeseen nimittäin suomessakin tavattavaan *lypsää*-sanueeseen **lüpsä-* > su. *lypsä-*, vi. *lüpsä*, moE *lovso*, *lovco*, M *lofca* 'maito'. UEW toteaa vielä, että saamen *lak'cá* 'kerma, paksu hapankerma' ei kuulu ensimmäisen tavun *a:*-n perusteella *lüpsä*-artikkelissa esitettyjen sanojen yhteyteen. Suomen ja mordvan sanan yhdistämiseen liittyy joitain äänteellisiä ongelmia. Suomen sana viittaa ensitavun **ü:*-hyn, mutta mordvan *o:*-n sijasta odottaisi *e:*-tä (Bartens 1999: 57). Mordvan *o* sen sijaan palautuu tavallisesti **u:*-hun, *a*-vartaloissa myös **i* voi lähtökohtaisesti olla mordvan *o:*-n taustalla (Bartens 1999: 55–56). Mordva viittaisi siis pikemminkin rekonstruktioon **lipsa-* tai **lupsa-*. Myös mordvan keskikonsonantistosta todettakoon vielä, että *-v-* voi palautua konsonattiyhtymissä sekä *p:*-hen että *k:*-hon (**kakta* > E *kavto*, M *kafta* 'kaksi'). Rekonstruoitu **-ps-*-yhtymä siis pohjaa erityisesti itämerensuomen edustukseen, jossa ei liene tulkinnan varaa.

Marin sanaa pidetään lainana permistä, mutta mikä sitten on ko. *lišti-*, *višti-* 'lypsää' -sanan etymologia? **-št-*-yhtymä estää sanan yhdistämisen *lüpsä*-sanueeseen, mutta ei liene mahdotonta olettaa, että *lišti*-muoto on itse asiassa johdos, sillä permiläisissä kielissä tavataan **tV*-aineksista verbijohdinta (esim. *kot* 'märkä' > *kottinj* 'kastella', *kuš* 'kalju, paljas' > *kuštijnj*, esimerkit Bartens 2000: 276). Sanansisäinen **-ps-*-yhtymä on permiläisissä kielissä tyypillisesti menettänyt klusiilielementtinsä (**kupså* 'sammuttaa' > udm. *kjs*, **küpsV* 'jalka' > ko. *kjs*). Mikäli *tj*-aines tulkitaan johtimeksi, voidaan sanan vartalona siis pitää muotoa *liš-*, joka puolestaan voitaisiin äännelaillisesti johtaa muodosta **lüpsä-*. Komin *j* palautuu tavallisesti suomalais-ugrilaisen kantakielen **u:*-hun tai **ü:*-hyn, joten vokalismin puolesta sana voisi liittyä **lüpsä*-sanueeseen. Suomessa **s* ja **ś* ovat langenneet yhteen *s:*-ksi, joten suomen kannalta myös liudentuneeseen sibilanttiin palautuva komin muotoa vastaava **lüpsä*-rekonstruktio lienee mahdollinen. Mordvan vastineet ovat sikäli monitulkintaisia, että sanoissa esiintyy sekä sibilantti- että affrikaattaedustusta. Ersän *lovso*-muoto viittaa kuitenkin ensisijaisesti liudentumattomaan *s:*-ään. Itämerensuomen ja komin sanat voidaan yhdistää, mutta siinä tapauksessa mordvan sanaa ei voi välttämättä pitää tähän yhteyteen kuuluvana. Toisaalta mikäli suomen ja mordvan sanoja pidetään säännöllisinä vastineina

jää komin liudentunut sibilantti vaille selitystä.

Mikäli komin sanan taustalle rekonstruoitu **lǫpsä*-muoto hyväksytään vahvistaa se ainakin marin sanan permiläisperäisyyden todennäköisyyttä, sillä marissa sibilantin kato **pś*-yhtymästä ei marissa edusta säännöllistä äännekehitystä, vaan marissa **pś* on muuttunut *pś*:ksi (Bereczki 1994: 42).

5.4 **jačV* 'kova lumikenttä'

- > sa. *jāssā* 'lumikasa kesällä tai myöhäiskevällä', udm. *juž* 'hanki', ko. *juž* 'kovaksi poljettu lumi'
- > ma. *jož* 'lumipyry',

UEW rinnastaa kyseiset sanat, mutta ne eivät kuitenkaan äännesuhteiltaan vastaa toisiaan säännöllisesti. Sanat kuuluvat samaan lunta tarkoittavaan semanttiseen kenttään, joskin marin sana tarkoittaa lymipyryä ja lumimyrskyä, permiläisten kielten sana taas erityisesti hankea ja poljettua lunta, eikä sillä permiläisissä kielissä UEW:n mukaan ole lumimyrskyyn viittaavaa merkitystä. Vaikka semantiikassa onkin kielihaarojen välillä eroa lieene merkitysero kuitenkin silloitettavissa.

Suomalais-ugrilaisen kantakielen **a*:ta vastaa saamessa tavallisesti *uo*, mutta epäsäännöllinen vokaali selittyy UEW:n mukaan viereisen *j*:n vaikutukseksi. Saamen *-s-* (*-ss-*) ei kuitenkaan myöskään viittaa affrikaattaan, joten saamen sanan rinnastamisessa vaikeuksia syntyy myös keskikonsonantiston selittämisessä. Mielestäni onkin varsin todennäköistä, että saamen sana ei itse asiassa kuulu kyseisen sanan yhteyteen.

Permiläisten kielten ja marin sanan yhdistämisestäkin on tehtävä joitain äänteellisiä huomioita. Sanansisäisen vokaalienvälisen takaisen affrikaatan **-č-* kehitys marissa on nimittäin Bereczkin mukaan (1994: 50) monipolvinen. **-č*:-tä vastaa tavallisesti affrikaatta, jonka ilmiäsu vaihtelee murteittain (*č ~ č̣ ~ č̌ ~ c*). Toisinaan *-č-* on liudentunut *č*:ksi ja muuttunut edelleen soinnilliseksi sibilantiksi (*z ~ ž*) ja noudattelee tässä tapauksessa *-č*:-tä vastaavaa äännekehitystä. Lisäksi on sanastoa, jossa **-č-* edustuu *ž*:nä. Bereczki toteaa kyseisen edustuksen olevan permiläisille kielille

tyypillinen. Bereczki ei kuitenkaan tarkenna, mitä hän kyseisellä huomautuksella tarkoittaa, mutta *-č- tosiaan on permiläisissä kielissä tavallisesti assibiloitunut ja muuttunut ž:ksi (Bartens 2000: 40). Permiläisissä kielissä ei juurikaan ole viitteitä muunlaisesta äännekehityksestä ja ž esiintyy *-č-:n jatkajana vanhassa sanastossa lähes yksinomaan (esim. *čēčā 'setä' > udm. čuž, ko. čož, huomattakoon, että marin vastine on affrikaatallinen, čüčö). Affrikaatan ja sibilantin vaihtelu marissa ei näytä olevan ehdollinen muutos. Tarkastellaan muutamaa UEW:ssa esiintyvää sanaa, joihin rekonstruoidaan *-č- ja joilla oletettavasti on vastine sekä permiläisissä kielissä että marissa:

*puč3 'vene, laiva' > ma. pâš, puš 'ruuhi, pieni vene' udm. piž, pâž, ko. piž(j), pəž

*poča 'poro(nvasa)' > ma. pučâ, püčö, udm. pužej

*muč3 'jokin sairaus' > ma. mâtž, muž 'sairaus', udm. miž 'täyttämätön uhrilupaus, jumalalta rangaistuksena saatu sairaus, ko. miž 'velka'

*čáč3 ~ čanč3 'syntyä, kasvaa' > ma. šača, šoča, udm. čiji- 'suku', ko. čuž 'syntyä, kasvaa'

*uč3 'lammas' > ma. âžya, užya 'lampaannahkaturkki', udm. jž 'lammas', ko. jž 'lammas'

Mainituilla sanoilla on suomalais-ugrilaisissa kielissä laajempikin levikki, mutta tarkoitus on siis keskittyä pohtimaan marin ja permiläisten kielten *-č-:n refleksejä. Huomataan, että kahdessa ensimmäisessä sanassa jomman kumman kielihaaran vastineet eivät täysin noudata yllä kuvattua kehityskulkua. *poča 'poro(nvasa)' > ma. pučâ, püčö, udm. pužej on selitetty indoiranilaiseksi lainaksi (Koivulehto 2007b: 253), joten siinä esiintyvät erikoisuudet johtunevat sanan lainaperäisyydestä. *čáč3 ~ čanč3 sen sijaan vastaa yllä kuvattua kehityskulkua. Sanoissa *muč3 'jokin sairaus' ja *uč3 'lammas' ovat oletettavasti suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuvia sanoja, joissa sanansisäinen affrikaatta edustuu marissa sibilanttina ž. Todettakoon, että UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakielen myös toisen *muč3-sanan kanssa homonyymisen sanan *muč3 'loppu' > ma. mâtčaš, mučaš 'loppu, kärki'.

Äänneympäristöllä marin kahtalaista edustusta on siis jokseenkin vaikea selittää.

Udmurtin vastineeseen näyttää liittyvän uskonnollinen konnotaatio, mutta marin sanan merkitys lienee neutraali, joten mikään ei viittaa siihen, että sana olisi esim. tabu-sana. Mikäli sanan alkuperäinen merkitys olisi pikemminkin komissa tavattava 'velka' olisi marin sanaa mahdollista pitää erityisesti semanttisin perustein lainana udmurtista, sanalla tavataan kuitenkin sairauteen viittaavia merkityksiä myös hantissa ja unkarissa, joten pelkän merkityksen perusteella ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätelmiä sanojen suhteesta.

Sanan *učə 'lammas' vastineet marissa tarkoittavat lampaannahasta tehtyä turkkia. Sanassa esiintyvä *-γα*-elementti on UEW:n mukaan suffksielementti (termi, joka ilmeisesti tarkoittaa, sitä että *-γα* ei esim. ole marissa yleisesti esiintyvä johdin). Marin sanan käsittelyssä oleellinen todennäköisesti on kuitenkin myös komin murteissa esiintyvä yhdyssana *jž-ku*, joka on analysoitavissa koostuvaksi sanoista *jž* 'lammas' ja *ku* 'nahka, talja'. *Ku*-sana esiintyy komissa ja udmurtissa ja KESKJa esittää sen vastineiksi moE *kuvo* 'kuori', moM *kuva* 'kuori', ma. *kowašte* 'nahka, iho ja vi. *kōba* 'männyn kuori'. Mikäli marin *-a*-elementti voidaan yhdistää permiläisten kielten *ku*-sanaan on sanan lainautuminen permiläisistä kielistä mariin varsin ilmeistä.

Marin velaarispirantin palautuminen *k*:hon on täysin mahdollista ja esim. vokaalienvälisessä asemassa **k* > *γ* –muutos on marissa tavallinen (Bereczki 1992: 31). *jž-ku*-sanana *ž* on saattanut myös vaikuttaa *k*:hon soinnillistavasti ja *jž-ku* on saattanut toteutua foneettisesti lähinnä muodossa [*jžgu*], jolloin marin *γ*:llä olisi substituoitu soinnillista velaariklusiili *g*:tä. Substituutiosta äänteellisen paralleellin tarjoaa **antV*-sana, jossa denasalisaation tuloksena syntynyttä *d*:tä on marissa substituoitu juurikin *δ*-spirantilla. Permiläisen *ku*-sanana ja marin *-γα*-elementin yhdistämisen ongelmakohta lieneekin vokalismin selittämisessä. *Ku*-sanana vastineet viittaavat alkuperäiseen **o*:hon, joka on myös permiläisten kielten kannalta mahdollinen lähtökohta. Ollessaan yhdyssanan jälkiosana ensitavua koskeva vokaalikehitys ei päde. Huomattavaa kuitenkin on, että toisen tavun *a*:n reduktiokehitys ei sanaa koske (*a*, *ä* > *ə*), minkä voi tulkita monella tavalla. Toisaalta voidaan ajatella, että sana on marin näkökulmasta reduktiota nuorempi muodoste, toisaalta sanaa voidaan pitää kyseistä äänteemuutosta nuorempana lainana. Kolmantena vaihtoehtona on, että *a* ei ole alkuperäinen vokaali,

vaan äänne on myöhemmin muuttunut *a*:ksi (mikä ei myöskään sulje pois lainautumismahdollisuutta).

Sanojen **mučz* 'jokin sairaus' ja **učz* 'lammas' ensitavun vokaali ei juurikaan anna viitteitä sanan mahdollisesta lainautumisesta. Marin. $\hat{a} \sim u$ palautuu Itkosen mukaan tavallisesti kantamarin *ɜ*:hun ja esimarin *u*:hun. Myös permiläisten kielten sanoissa esiintyvä vokalismi viittaa yksiselitteisesti *u*:hun. Suppeiden vokaalien edustus vaikuttaa permiläisissä kielissä olevan varsin säännönmukaista. Suomalais-ugrilaisen kantakielen **u* on Sammallahden mukaan muuttunut esipermissä redusoituneeksi suppeaksi illabiaaliseksi *ǰ*:ksi. Kantamarissa on Itkosen mukaan ollut kolme redusoitunutta vokaalia *ɜ*, *ɲ*, *ɪ* (1951: 259). Mikäli oletaan sanojen olevan lainaa on kantapermin **ǰ*:n foneettisesti lähin mahdollinen substituutioäänne ollut kantamarissa juurikin **ɜ*. Kantapermin yhdyssanaksi analysoituva **ǰžko* olisi siis lainattu kantamariin esimerkiksi asussa **ɜžɣa*. Ma. *əžɣa*, *užɣa* -sanain lainaperäisyys myös selittäisi miksei näennäisen johdoksen kantasana ole marissa säilynyt. Myös marin *məž*, *muž* 'sairaus' < **mɜž* voisi olla lainaa kantapermin muodosta **mǰž*.

Näiden kahden sanan perusteella on mielestäni perusteet olettaa, että myös ma. *jož* 'lumipyry' saattaa olla permiläinen laina. Ensitavun vokalismista ja permiläisten kielten ja marin välisestä vokaalisuhteesta näyttäisi myöskin tarjoavan paralleelin aikaisemmin mainittu sanue udm. *už* 'orihevonen', ko. *už*, ma. *ožo*, *ožə*. Toisen tavun säilyminen marin sanoissa *ožo*, *ožə* saattaa olla marin kielikohtaista kehitystä tai sanat voivat olla jossain määrin eri-ikäisiä. Lienee mahdollista, että permiläisten kielten toisen tavun katoaminen on lainojen saamisen aikaan ollut käynnissä ja marissa se heijastuu aikaisemmissa lainoissa toisen tavun vokaalina, hieman myöhemmissä lainoissa toinen tavu on jo permiläisistä kielistä kadonnut eikä niistä näin ollen myöskään marissa ole jälkiä.

5.5 **umr*₃ 'liekki'

> udm. *omjr* 'liekki', ko. *jmr*al-, *jmr*t- 'loimuta, puhaltaa lämpimästi', ma. *umôr*,
'lämmin ja rauhallinen'

**umr*₃-esimerkki on sikäli ongelmallinen, että sana sisältää uralilaisten kielten fonotaksin vastaisen *-mr*-yhtymän (Bakró-Nagy 1992: 82). Siinäkin tapauksessa, että sana olisi lainaa myös kielikunnan sisällä, ei sitä voitane pitää kummassakaan kielihaarassa omaperäisenä. Permiläisissä kielissä on lukuisia esimerkkejä, joissa keskikonsonantisto käyttäytyy samaan tapaan kuin **umr*₃-sanassa. En tarkalleen ottaen tiedä kuinka kehitystä tulisi tulkita, onko kyseessä konsonatiston jälkimmäisen segmentin ja loppuvokaalin metateesi, onko esim. udmurtin *omjr*-sanassa *j* etymologisesti sama vokaali kuin rekonstruktiossa vai onko kyseessä epenteettinen vokaali, jolla on ensin purettu vieras äännesekvenssi ja sen jälkeen sanassa on tapahtunut permiläisille kielille tyypillinen loppuheitto. Vokaalin alkuperä on sinäänsä yhdentekevä, tärkeintä onkin huomata, että vastaavanlaista prosessia tavataan permiläisten kielten muussakin sanastossa, esim. udm. *beriz*, *berjz*, *berjz*, '(eläimen) harja' ko. *beris* < miran. **barza*, tai ko. *kotjr* sikäli kun se on lainattu suomen *katras*-sanaa vastaavasta sanasta. On huomattava, että kyseinen prosessi ei ole tapahtunut kaikissa *-rz*-yhtymän sisältävissä sanoissa ja *-tr*-sanoissa myös metateesi on varsin tavallinen. Mikäli rekonstruoitu **-mr*-yhtymä on sanassa alkuperäinen vaikuttaa sana fonotaktisin perustein lainalta permiläisistä kielistä mariin.

Sanan alkuperää harkitessa lienee hyvä ottaa huomioon indoeurooppalaisissa kielissä esiintyvä verbijuuri **h₂eh_x*- 'palaa, olla kuuma' (J.P. Mallory & D. Q. Adams 2006: 123–124), josta on indoeurooppalaisissa kielissä johdettu monia tuleen ja lämpöön liittyviä sanoja, esim. **h₂eh_xtr*, joka edustuu avestan sanassa *ātarš* 'tuli'. Toisen tyyppinen johdos samasta juuresta on **h₂eh_xmer*- '(päivän)lämpö', joka edustuu kreikan sanassa *hēmérā* 'päivä' ja armenian sanassa *awr* 'päivä'. **h₂eh_xmer*-tyyppinen johdostyyppi todennäköisesti sopisi myös permiläisten kielten ja marin sanojen originaaliksi. Ongelmana kyseisessä ehdotuksessa on, että sanaa ei ole attestoitu niissä

indoeurooppalaisissa kielissä, joista suomalais-ugrilaisissa kielissä tiedetään olevan lainoja (lähinnä kyseeseen tulisi indoiranilainen kielihaara). Täsmällisen lainaoriginaalin puuttuessa on vaikea tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä, mutta mikäli **h₂eh_xmer-*vartalo on sanojen taustalla, lienee sana kuitenkin lainattu indoeurooppalaisesta kielimuodosta laryngaaliäänteiden kadon jälkeen. Mahdollinen indoeurooppalainen alkuperä kuitenkin tarkoittaisi, että aikaisemmin esitetyiltä fonotaktisilta seikoilta putoaisi pohja, sillä originaalin vartalo olisi ollut tyyppiä *VmVr-*. Fonotaktisen perustein ei siis olisi syytä olettaa sanan lainautumista permiläisten kielten kautta mariin.

Sanueen vokalismin aiheuttaa myös rekonstruktio-ongelmia, sillä permiläisten kielten vokaalit eivät vastaa toisiaan. Kuvaavaa yhdistelmän udm. *o ~ ko j* erikoisuudesta on, että kyseinen kombinaatio ei esiinny Wichmannin 26 vokaalikombinaation listassa (lista ks. 6–7). Kyseistä yhdistelmää ei siis voida säännöllisesti johtaa mistään kantapermin vokaalista, mikä vaikuttaisi viittaavan siihen, että sana on saatu permiläisiin kieliin rinnakkaisina lainoina vasta yhteispermiläisen ajan jälkeen.

5.6 **wačɜ* (**wančɜ*) 'juuri'

> udm. *vjžj*, *vjžj* 'juuri, alapuoli, suku', ko. *vuž* 'juuri'

> ma. *waž*, *wož* 'juuri; alkuperä suku'

Sanalla on UEW:n mukaan samojedikielissä vastineita, jotka viittaavat alkuperäiseen **-nč*-yhtymään. Marin ja permiläisten kielten vastineet sen sijaan ovat keskikonsonantiston kannalta monitulkintaisia. Marin sana voi palautua vain nasaalittomaan muotoon **wačɜ*, sillä toisin kuin permiläisissä kielissä marissa ei ole tapahtunut denasalisaatiota ja sanan pitäisi edustua marissa muodossa lähinnä muodossa ***wanɜV* (**-nč*-yhtymän affrikaatta on Bereczkin mukaan soinnillistunut (1994: 44)).

Permiläisten kielten denasalisaatiokehityksen huomioon ottaen, odottaisi *nč*-yhtymän edustuvan permiläisissä kielissä soinnillisena affrikaattana, näin on kuitenkin permiläisissä kielissä esim. tämän sanan osalta vain murteittain. Myös Bartens toteaa, että joskus nasaalin ja soinnittoman affrikaatankin yhtymä on tuottanut soinnillisen sibilantin (eikä soinnillista affrikaattaa): esim. udm. *gižj*, ko. *giž*, ma. *küž* 'kynsi' < **künči* (Bartens 2000: 42). -ž:n taustalla voi permiläisissä kielissä olla *-š-, *-č-, *-nš- tai *-nč-. *-č- muuttui Bartensin mukaan sibilantiksi ja soinnillistui. Lieneekö vastaavanlainen assibilaatiokehitys koskenut *-č-:tä myös (sanansisäisissä) konsonanttiyhtymissä, sillä on tapauksia, joissa *-nš- ja *-nč-:n refleksejä ei voi permiläisissä kielissä erottaa toisistaan. Udmurtin murteiden soinnillisen affrikaatan perusteella alkuperäinen **nč* lienee sanassa kuitenkin alkuperäinen ja permiläisten kielten edustusta voi näin ollen pitää yhtenevänä samojedikielten evidenssin kanssa. Marin nasaalittomuus selittyisi siis varsin helposti mikäli sanan oletetaan olevan lainaa permiläisistä kielistä.

Itkosen mukaan vokaalikombinaatio udm. *i* ~ ko. *u* (1951: 317) ei palaudu säännöllisesti mihinkään kantapermin vokaaliin, mutta toteaa kyseisen esimerkin kohdalla taustalla olevan esipermin *a*:an. Itkonen päätyy tähän päätelmään todennäköisesti juuri marin edustuksen pohjalta. Marin *a* ~ *o* -yhdistelmä palautuu Itkosen mukaan tavallisesti juuri *a*:han. Vokaaliedustus ei näytä suoranaisesti tukevan lainahypoteesiä. Todennäköisesti kyseisessä vokaalikombinaatiossa jompi kumpi permiläisistä kielistä edustaa alkuperäistä kantaa ja toisessa on tapahtunut kielen erilliskehityksen aikana muutos. Itkonen epäileeki, että udmurtin *u* on illabiaalistunut ja todennäköisesti udm. *i* ~ palautuu aikaisempaan *u*:hun. Permiläisten kielten vokaalikombinaation udm. *u* ~ ko. *u* palautuu Itkosen mukaan mm. esipermin *a*:han, mikä voidaan päätellä sukukielten vastineiden nojalla. Tähän liittyy kuitenkin kehäpäätelmän vaara, sillä ei mielestäni luotettavasti voida samaan aikaan operoida ajatuksella, että esim. kyseinen sana on marissa lainaa permiläisistä kielistä ja olettaa, että samaa sanaa voidaan käyttää evidenssinä ko. vokaalikombinaation palautumisesta tiettyyn vokaaliin, sillä mikäli sana on kielikunnan sisäinen laina sen avulla ei voi tehdä päätelmiä aikaisempien kantakielivaiheiden äännehistoriasta.

6 Permiläis-unkarilaisten kielikontaktien tutkimushistoriaa

Ajatus kantapermin ja esiunkarin välisistä kielikontakteista ei tieteellisessä kirjallisuudessa ole uusi. Huomionsa näiden kahden kielihaaran välisiin mahdollisiin kontakteihin kiinnitti Miklós Zsirai jo 1937. Mutta kuten Csúcs permiläis-unkarilaisten kontaktien historiaa referoidessaan (2007: 86) toteaa olivat Zsirain esittämät perustelut lyhyehköt eikä Zsirai enää myöhemmässä vaiheessa palannut kyseisen aiheen pariin. Zsirai käytti argumenttinsa perusteluna kummassakin kielihaarassa tapahtunutta klusiilien denasalisaatiota ($mp > b$, $nt > d$, $nk > g$ ja infinitiivin tunnusta *-ni*).

Zsirain alkuperäistä argumenttia laajensi Elemér Moór, joka esitti että permiläisten kielten ja unkarin välillä on edellä mainittujen piirteiden lisäksi joukko äänteellisiä, muoto-opillisia ja sanastollisia yhtäläisyyksiä. Tältä pohjalta ajateltiin, että esiunkarilaisten ja kantapermiläisten välillä on ollut pitkään jatkunut intensiivinen kontakti, jossa myös kaksikielisyys on ollut yleistä. Vieläpä ajateltiin, että permiläinen komponentti on näytellyt merkittävää roolia unkarilaisten etnogeneesissä (Csúcs 2007: 87).

Erkki Itkonen asettui kirjoituksissaan Moória vastustavalle kannalle ja piti denasalisaatiota permiläisissä kielissä ja unkarissa rinnakkaiskehityksenä. Magda Kövesi sen sijaan vuonna 1963 julkaistussa tutkimuksessaan argumentoi, että denasalisaatio oli tapahtunut molemmissa kielihaaroissa jokseenkin samoilla ehdoilla. Tästä johtuen hän ehdotti, että denasalisaatiotendenssi alkoi permiläisten alueelta ja levisi sieltä esiunkarilaisten keskuuteen.

Csúcs arvioi, että tavallaan vastauksena Kövesin tutkimukselle Rédei julkaisi 1964 tutkimuksensa *Vannak-e az előmagyar-permi érintkezésnek nyelvi nyomai*. Rédei oli kirjoituksessa samoilla linjoilla Itkosen kanssa ja piti denasalisaatiota rinnakkaiskehityksenä. ”Permiläisten kielten ja unkarin kielen väliset kontaktit ovat luonnollisestikin mahdollisia, mutta en pidä mahdollisena, että kontaktit olisivat voineet aiheuttaa yhteisiä ääntenmuutoksia. Todennäköiseltä sen sijaan vaikuttaa, että esiunkarilaiset olivat permiläisten kielten puhujien kanssa löyhässä suhteessa, josta todisteena on kielessämme todisteena joitakin permiläisperäisiä lainasanoja”, sanoo

Rédei yhteenvedossaan. Rédein näkemyksestä tuli vallitseva normi eikä aiheesta tulevana vuosikymmeninä juurikaan kirjoitettu.

Denasalisaatio on tavallaan kaksiosainen äänteenmuutos, jossa toisaalta nasaaliaines katoaa ja klusiili/affrikaatta soinnillistuu. Csúcs esittää (2007: 89) kaksi toisistaan poikkeavaa näkemystä denasalisaation kulusta. Ensimmäisessä, joka vastaa myös Csúcsin omaa näkemystä, nasaali soinnillistaa sitä seuraavan klusiilin ja affrikaatan:

*-mp- > -mb- > -b-
 -mt- (>) -nt- > -nd- > -d-
 -ŋk- > -ŋg- > -g-
 -ńć- > -ńǰ- > -ǰ- (> -gy-)*

Toisen näkemyksen mukaan, jota mm. Rédei kirjoituksissaan edusti denasalisaatiokehitys kulki niin, että nasaalin kadottua jäljelle jäävä klusiili ja affrikaatta vokaalien välisessä asemassa soinnillistui:

*-mp- > -p- > -b-
 -mt- > -nt- > -t- > -d-
 -nt- > -t- > -d-
 -ŋk- > -k- > -g-
 -ńć- > -ć- > -ǰ-*

Näkemyksensä Rédei perusti niihin muutamaan sanaan permiläisissä kielissä, joissa ei ole koskaan ollutkaan nasaalia, mutta sanansisäinen klusiili on soinnillistunut. Tapauksia on kuitenkin vain muutama, joten niistä vedetyt johtopäätökset ovat varsin epävarmoja.

Mikäli permiläisissä kielissä ja unkarissa tapahtuneet denasalisaatiot ovat erikäisiä ilmiöitä on siitä apua sisäisten lainasanojen tutkimuksen kannalta, sillä erikäisyys antaa suuremman mahdollisuuden luoda denasalisaatiokriteerillä suhteellista kronologiaa.

Äänteellisten, muoto-opillisten ja sanastollisten kriteerien lisäksi Csúcs tarkastelee permiläisten kielten ja unkarin suhdetta typologiselta kannalta. Typologisten piirteiden lähtökohtana Csúcs käyttää 20 Hajdún määrittelemää typologista parametria.

Hajdún parametrejä ovat palatalisaatio, soinnilliset klusiilit, affrikaatat, kvantiteettiero, diftongit, vokaalisointu, umlaut-ablaut, astevaihtelu, duaali, monifunktioiset perusmuodot, genetiivi, sisä/ulkopaikallissijat, $px + cx$, menneen ajan tunnus $\acute{s}/j-$, $-ni-$ infinitiivi, määräinen taivutus, passiivi, konversio, kielteinen apuverbi ja SVO-tendenssi. Näistä parametreista permiläiset kielet ja unkari jakoivat Hajdún mukaan 10, mutta Csúcsin mukaan permiläiset kielet ja unkari jakavat itse asiassa ainakin 13 piirrettä. Typologinen tarkastelu on tietysti suuntaa antava, mutta on kuitenkin todettava (kuten Hajdú ja Csúcskin), että uralilaiset kielet jakavat isoglosseja ristiin rastiin ja valitsipa uralilaisten kielten joukosta minkä tahansa kieliparin niin ne jakavat todennäköisesti ainakin n. 10 yhteistä piirrettä.

Csúcs näyttääkin lähinnä lainasanaston (kantapermistä kantaunkariin ja toisin päin) vähäisyyteen perustuen asettuvan sille kannalle, että intensiiviset kontaktit kielten välillä vaikuttavat epätodennäköisiltä. Varmoina tai vähintään todennäköisinä permiläisinä lainasanoina Csúcs pitää seuraavia sanoja (2007: 98):

korai PP *äz-veš**kV* 'Silber' > PP *äz-veš* > VT *äz-veš* > VT *azveš*, ZR *ezjś* ~ m. *ezüst*

PP *keŋer*, *keŋjir* 'Graupen, Grütze' > VT *keŋjir*, *keŋjir* ~ m. *kenyér*

FP *keske* 'Mitte, Zwischenraum, Abstand' > PP *kəs(ip)* > ZR *kos*, *kosp*, VT *kusjp*: *es-k.* ~ m. *küszöb*

Seuraavia sanoja on Csúcsin mukaan (2007: 98) pidetty MszFE:ssä (*A magyar szókészlet finnugor elemei*) permiläisinä lainoina unkarissa:

FU **paδ'tɜ* 'Auerhahn' > korai PP *pajdek* > PP *bajdeg* > ZR *bajdeg*, *bajdik* ~ m. *fajd*, R *fajdok*

?FU *lempɜ* 'schweben, fliegen' > PP *lebj-* > VT *lobj*, ZR *leb-* ~ m. *lebeg*

?FU **säčɜ*/**sečɜ* 'feine (Hanf- od. Flachs-)Faser' > PP *sóž* > ko. *sež*, ~ m. *szösz*

FU **terɜ* 'Raum finden, Platz haben, hineingehen' > PP *terj* > udm. *terj*, ko. *ter*, ~ m. *tér*

FU **wekkɜ* 'dünn' > PP *vekɜ(ni)* udm. *vekcí*, ko. *vekní*, ~ m. *vékony*

Sanasto on osin yhtenevää seuraavassa kappaleessa käsittelemäni sanaston kanssa, mikä sinällään on ymmärrettävää, sillä onhan aineistoni peräisin nimenomaan Csúcsilta. Esittämäni perustelut ja johtopäätökset kuitenkin ovat lainasuuntaa myöten osin erilaisia.

Csúcs on koonnut artikkeliinsa lisäksi sekä permiläisissä kielissä että unkarissa esiintyvää vanhan *-ńc*-yhtymän sisältävää sanastoa (kyseisillä sanoilla tosin on vastineita muuallakin). Listalla on kaksi tapausta, joissa denasalisaatio ei näytä tapahtuneen unkarissa. Ko. sanat ovat FU *kuńce*, *kuće* 'muurahainen' > PP *koźil*, VT *kuźil'i*, ZR *koźul* ~ m. *hangya*, *hangyál*, ?FU *rańce*, *raće* 'räsy, riepu, repiä' > PP *raź* > ZR *raź* ~ m. *rongy*. UEW:ssa sanojen kohdalla todetaan unkarin *n*:n olevan epäetymologinen. Jos leikitään ajatuksella, että unkarin *n* ei olisikaan epäetymologinen vaan sanat olisivat lainaa esim. permiläisestä kielimuodosta. Voiko sanoja uskottavasti pitää lainoina kantapermistä kantaunkariin? Mikäli oletetaan **kuńce*-sanan olevan lainaa kantapermistä kantaunkariin näkisin, että on toisaalta oletettava, että denasalisaatio ei vielä lainavaiheessa ollut ainakaan nasaalin kadon kannalta täysin loppuun asti toteutunut kantapermissä ja toisaalta, että denasalisaatio oli unkarissa jo tapahtunut, mikä voidaan luonnollisesti päätellä siitä, että *n* on kyseisessä asemassa säilynyt. Toisaalta mikäli sanaa voitaisiin pitää lainana tulisi myös olettaa, että muutos *k* > *χ* > *h* / takavokaalin edellä ei ollut kantaunkarissa vielä tapahtunut, sillä sananalkuista *k*:ta vastaa unkarissa täysin odotuksenmukaisesti takavokaalin edellä *h*-. Vokalisista sanottakoon, että unkarin ensitavun *a* on oletuksenmukainen, kantaauralin **u*:n jatkajana odottaisikin umpitavussa *a*:ta (näin esim. Sammallahti 1988: 513–514). Sen sijaan sanan ?FU *rańce*, *raće* vokalismin vaikuttaa epäsäännölliseltä. Kantaauralin ensitavun *a*:n jatkajana on unkarissa varsin säännöllisesti *a*. Näkisinkin, että *hangya* sanansisäistä nasaalia lukuottamatta täyttää vanhan sanan tunnusmerkit, *rongy* sijaan vaikuttaa lainalta, joskaan lainanantajataho välttämättä ei ole kantapermi. Mikäli sana kuitenkin olisi lainaa kantapermistä näkisin, että originaaliksi sopisi parhaiten lähtömuoto tyyppiä **ranže*.

Sivumennen sanoen UEW:ssa on varsin paljon edellisen kappaleen esimerkkien kaltaista sanastoa, jolle on rekonstruoitu kaksi lähtömuotoa, nasaalin sisältävä ja

nasaaliton. Syiden spekulointi ei tietysti varsinaisesti kuulu tämän kirjoituksen piiriin ja mahdollisuuksiakin varmasti on monia, mutta näkisin että aihe kuitenkin sivuaa myös permistiikkaa, jossa denasalisaatio on koko kielihaaraa leimaava piirre. Indoeurooppalaisia kieliä leimaava piirre on ablaut, lisäksi kantaindoeurooppaan rekonstruoidaan ns. tavuakantavia nasaaleja η ja m . Tavuakantavat nasaalit ovat sittemmin eri tytärielissä joko vokaaliutuneet tai muuttuneet vokaalin ja nasaalin yhtymäksi. Esim. sanskritissa η on muuttunut a :ksi, jolloin on syntynyt ablautsarja $a/n : an : \bar{a}n$. Tämä tietysti lähinnä kuriositeettina, sillä kantauraliin ei luonnollisesti rekonstruoida ablaut-vaihteluja eikä tavuakantavia nasaaleja. Täysin mahdotonta ei liene sekään, että kahtalaiset rekonstruktiot ovat tarpeen, koska kielikunnan sisäiset lainat jälleen hämärtävät kuviota. Permiläisistä kielistä ei apua asian valaisemiseen ole sillä sekä $*-c-$ että $*-nc-$:n jatkajina on tavallisesti soinnillinen affrikaatta.

7 Permiläis-ugrilainen sanasto

Tarkoitus on myöhemmin tarkastella myös permiläis-obinugrilaista sanastoa, mutta tässä kirjoituksessa käsittelyssä on vain permiläis-ugrilainen sanasto, joka siis oleelliselta osaltaan eroaa permiläis-obinugrilaisestä sanastosta siten, että sanoilla on vastine myös unkarissa. Onkin huomionarvoista, että niistä sanoista, joilla on vastine myös unkarissa huomattava osa itse asiassa rajoittuu levikiltään nimenomaan unkariin ja permiläisiin kieliin. Mikäli on syytä olettaa sanojen olevan lainaa permiläisistä kielistä tai lainaa permiläisissä kielissä näkisin, että kyse on enemminkin unkarin kielen erilliskehityksen aikana lainatuista sanoista kuin kantakielten välisistä lainoista. Tämä oletus perustuu kahteen seikkaan. Toisaalta ugrilainen kantakieli on kielikunnan muiden haarojen kantakieliä selkeästi vanhempi, esim. Honti olettaa ugrilaisen kieliyhteyden katkenneen ensimmäisen vuosituhannen e.a.a. alussa tai viimeistään sen puoliväliin mennessä (Kulonen 1993: 15), kantapermiläisen kielimuodon hajoaminen taas ajoitetaan bolgaarivaikutuksen epäsuhtaisuuden perusteella 700-luvun loppuun (Bartens

2000: 13). Ei siis ole mielekästä vertailla kielimuotoja joiden välinen aikaero minimissäänkin on yli tuhat vuotta. Toisaalta etukäteen näyttää myös siltä, että sanasto on äänteellisiin piirteisiin perustuen suhteellisen nuorta. Mansissa on vanhastaan tiedetty olevan satoja komilaisia lainoja (Rédei 1970).

1. **paδ'tɜ* 'Auerhahn, Tetrao urogallus' > ko. *bajdeg*, *bajdɨk*, P *bad'eg*, PO *bad'uk* man. TJ *pal't'ā*, KU P *pol'tə*, LO *pōl'ta*, unk. *fajd* (*fajdok*)
2. **čuppɜ* 'Gefäss, Töpfchen (aus Birkenrinde)' > ko. *čibl'eg*, *čipl'eg*, unk. *csupor*
3. **čukkk-rɜ* 'Haufen, Schar' > ko. *čukɨr*, unk. *csokor*
4. **čɛɨkɜ* 'Keil' > udm. *čog*, ko. *čegɛs*, unk. *csegeɨ*
5. **čérɜ* 'grau' > udm. *žar*, *žar*, ko. *žor*, man. P *šir*, K *sir*, N *sēri*, unk. (vanh.) *szir*, *szūr*
6. **reɨkɜ* 'warm, heiß' > udm. *žog*, *žok*, ko. *regid*, unk. *rég*
7. **toɨɜ*/**taɨɜ* '(an/auf)schwellen' > ko. *duɨɨ-*, P *tundj*, PO *duɨɨ-*, unk. *dagad*
8. **kerɜ* 'rülpsen, aufstoßen' > udm. *guržj*, *güržj*, *güržj*, *güržj*, ko. *goržj*, *goržed-*, P *goržet*, PO *guržet*, SO *goržedlj* man. TJ *kērkaṇtākt*, KU *kēral't-*, Sy. *kēral't-*, ?unk. *kérōdz*
9. **VnV* 'Platz, Stelle, Ort' > udm. *in*, *in*, ko. *in*, unk. *eny*
10. **kentɜ*/**kāntɜ* 'Zeit' > ?? ko. *kad*, unk. *kéd*
11. **kaɨɜ* 'klettern, steigen' > ko. *kaj*, han. V *kaɨət-*, DN *χoɨχ-*, O *χoɨ-*; DN *χaɨɨp*, O *χaɨɨp*, man. TJ *kēɨk-*, KU So. *χāɨχ-*, KO *kēɨk-*, P *kaɨk-*, unk. *hág-*
12. **kešɜ* 'reißen' > udm. *kešj*, *keš*, ko. *koš*, *kōšal-*, PO *ku šal-*, *kušəlt-*, han. Trj. *kōš-*, *kōšip-*, man. KU *kūštəl-*, VN *kūšəp-*, ? unk. *kōszvény*
13. **kaɜ* 'übernachten' > udm. *kɛlj-*, *kōlj-*, ? ko. *kol*, han. V *kaɜ-*, DN *χot-*, O *χal-*, man. TJ P *kōl-*, KU So. *χūl-*, unk. *hál*
14. **kušɜ* 'zwanzig' > udm. *kjž*, ko. *kjž*, han. V *kos*, DN *χus*, O *χos*, man. TJ *kos*, KU *χos*, P *kus*, So. *χus*, unk. *húsz*
15. **kočmɜ*/**kačmɜ* 'Zwiebelartige Pflanze' > udm. *kumjž*, *kumjz*, *kumež*, ko. *komiž*, PO *kumiž*, P *kumič*, man. P *košəm*, LO *χōšman*, unk. *hagyma*
16. **kanɜ* 'streuen, schütten, werfen, graben' > ko. *kundj*, PO *kundi-*, man. TJ *kōn-*, KU So *χūn-*, P *kūn*, unk. *hány*
17. **karɜ* 'beißen' > udm. *kurtčj*, *kurččj*, *kurččj*, ko. *kurččj*, PO *kurčal-*, unk. *harap-*
18. **lempɜ*/**lämpɜ* 'fliegen, schweben' > udm. *lobj*, ko. *leb-*, unk. *lebɛg*

19. **lVńć3* 'Bremse, Fliege' > udm. *luź, luź, luź*, ko. *leź*, PO *lůź*, unk. *légy*
20. ?**mer3* 'messen' > udm. *merta-*, ko. *murtal-*, SO *mortal*, unk. *mér*
21. **nVńć3* 'stark, hart' > ko. *naź*, unk. *nágy*
22. **ńeć3*/**ńeć3* 'zupfen, reissen' > ko. *ńeć, ńeć-*, han. V Kam. *ńět'*, ?unk. *nyes-*
23. **ńuj3* 'schinden, die Haut od. das Fell abziehen' > udm. *ńiji*, man. TJ *nōj-*, T *ńōj-*, K *ńij-*, P *ńĩ*, LU *ńüjjāl*, N *nuj*, unk. *nyúz-*
24. **ńir3* 'scharren, schaben' > udm. *ńirja-*, *ńırja-*, ko. *ńiral-*, unk. *nyír*
25. **pān3* 'Wetzstein, wetzen' > udm. *penon*, man. KU *pōnl-*, unk. *fen-*
26. **per3* 'Kot, Sumpf' > udm. *pera*, ko. *pereb*, unk. *berék*
27. **perk(k)3* 'Wurm' > ko. *perk*, man. P LU LO *pērk*, unk. *fēręg*
28. **pāl3* 'das Innere' > udm. *pēl*, ko. *pēls*, unk. *bél*
29. **pilk3*/**pülk3* 'sich baden' > udm. *pīlaški, plaški-, pīwaški, pōlački*, ko. *pīlśj*, PO *pūlśi*, han. V *pōγal-*, DN *peχət-*, O *pewəl-*, man. TJ *pāwl-*, KU P *pāyl-*, So. *puwl-*, ?unk. *füröd, furd-*
30. **pent3* 'zumachen, decken' > udm. *podj, pod-*, ko. *pēd-*, han. V DN *pent-*, O *pent-*, man. TJ KU P *pānt-*, So. *pant-*, unk. *fēd-, fōd-*
31. **puś3* 'Fetzen, sich zerfetzen, sich fasern' > udm. *poštj*, han. VK *pus*, man. So. *posl-*, unk. *foszl-*
32. **peć3* 'Weide' > udm. *pućj, pući*, ko. *paća, poć, poća*, unk. *fűz*, (dial. *fizfa, fiszfa*)
33. **pākk3* 'sitzen' > udm. *pukj*, ko. *puk-*, unk. *fek-, feksz, feküd-*
34. **pVr3* 'Büschel, Traube' > udm. *purj, pur, per*, unk. *fűrt*.
35. **rać3* 'Gitter, gitterartiges Fischwehr' > ko. *raź*, unk. *rács*
36. **roć3* 'schwach, mager, müde' > ko. *ruź*, unk. *rossz*
37. **śal'3* 'Bast, Baumrinde' > udm. *sal'*, man. TJ *sēl't'*, KU *sāl't'*, P *sēl't'*, So. *sālt*, unk. (murt.) *szāldok*
38. **süć3*/**seć3* 'feine (Hanf- od. Flachs-)Faser' > ko. *seź*, unk. *szösz*
39. **śić3*/**śüć3* 'rein' > udm. *suža-, sūža-, śuža-, śuža-, suža-*, ko. *seź, seź, sōź*, unk. *szűz*
40. **śur3* 'Harz' > udm. *śir*, ko. *śir*, unk. *szurok*
41. **śom3* 'Hunger, Durst' > udm. *śuma*, ko. *śumal*, unk. *szomjú*
42. **śor3* 'eng, eng werden, sich verengen' > udm. *śures, śüres, śjres* ko. *śur*, Kam. O *särt*, Kaz. *sört*, man. TJ *sarē*, KU *sar*, So. *sori*, unk. *szorul*

43. **šar3* 'trocknen, trocken werden' > udm. *šurmj*, ko. *šur*, han. Vj. *sar*, DN *sor-*, O *sar-*, man. LM *šurr-*, N *sūr-*, LM *šurl-*, N *sūrl-*, So. *surl-*, So. *surəm*, unk. *szárad*
44. **šär3* 'ausbreiten, (ent)lassen' > ko. *šergeđ*, han. V *lerəmt-*, Vj. *jerəmt-*, DN *terəmt-*, Kaz. *лeрмəл*, man. TJ *tärt-*, KU *tǝrət*, P *tārt-* So. *tārat-*, P *tārtākt-*, TJ *tārā mt-*, KU P *tāramt-*, unk. *ér-*
45. **šonk3* 'eng, Bedrängnis, eng werden' > udm. *šug*, ko. *šog*, unk. *aggód-*
46. **šopp3*/**šapp3* 'trocknen' > udm. *šupa-*, *šjpa-*, ko. *šupal-*, P *šupav-*, PO *šupal-*, unk. *apad*
47. **šer3* 'Fluss, Strom, Bach' > udm. *šur*, ko. *šor*, unk. *ér*
48. **ter3* 'Raum finden, Platz haben, hineingehen' > udm. *terj*, ko. *ter*, unk. *tér*
49. **tar3k3* 'Kranich' > udm. *turi*, ko. *turi*, han. V. *tarəγ*, DN *torə*, O *tar*, man. TJ *tarə w*, P *tǝrəγ*, So. *tāriγ*, unk. *daru*
50. **ar3* 'reißen, abreißen, zerreißen' > udm. *urj*, *ur*, *ūrj*, *jrj*, *órə*, ko. *or*, *q̣r*, *ur*, han. *arj*, DN *orəj-*, O *ari-*, man. T *ārt-*, K P *ōrt*, TJ *ārt*, P *ōrt*, unk. *ár*
51. **ečk3* 'loben, preisen' > udm. *ušja-*, *úšja-*, *ošja*, ko. *oški*, SO *q̣ški*, PO *uški-*, han. O *isək*, man. TJ *āšk-*, KU So. *ēsy*, P *jěšš*, ?unk. *esküsz-*
52. **eč3* 'jüngerer Bruder, jünger Schwester' > udm. *užj*, han. Trj. *it'əki*, ?O *iši*, man. TJ *iči*, KU P So. *ēs*, unk. *öcs*
53. **vIVV* 'sehen, od. anrühren, tasten' > udm. *vala*, ko. *velal*, unk. *vél*
54. ?**waγ3* 'schlagen, schneiden' > udm. *vandj*, ko. *vundj*, han. V *way-*, DN *waγχ-*, O *waγ-*, man. TJ *waγk*, KM P *wonk*, LO *wōγχar*, unk. *vág*
55. **ončar3* 'Hauer, Hauzahn' > udm. *važer*, *važer*, *wažer*, *važer*, *wažer*, ko. *vožir*, *vežir*, *vežir*, ?han. DT Kr. *ājt'al*, Kam. *ājt'al*, O *ānšár*, Kaz. *ānšar*, man. T *ānšér*, TJ *ēhčə r*, KU P *ānšər*, So. *ānšar*, N *ānšər*, unk. *agyar*
56. **wekk3* 'dünn' > udm. *vekčí*, ko. *vekhi*, unk. *vékony*
57. **wVn3* 'alt' > ko. *vener*, unk. *vén*
58. **wäs3* 'verschwinden, verlorengelassen' > udm. *vezj*, unk. *vesz-*
59. **wänt3* 'sehen, schauen' > ko. *vidlj*, han. Ni. *wat-*, Kaz. *want-*, O *wānt-*, unk. *véd*
60. **wed3* 'töten' > udm. *vij*, *viji*, *vii*, *vi* ko. *vi*, *vij*, PO *vi-*, han. V O *wel-*, DN *wet*, man. TJ *āl-* KU P *āl*, So. *al-*, unk. *öl*

Taulukko 4.

Kaikkia marin aineistossa käytettyjä lainautumiskriteerejä ei suoraan voi soveltaa

permiläis-ugrilaiseen aineistoon, mutta ensi näkemältä vaikuttaa siltä, että aineisto pitää sisällään varsin suuren määrän äänteellisesti kiinnostavia vastineita. Vokaalivastaavuus udm. *e* tai *o* ~ ko. *e* (myös PO) on Itkosen mukaan (1954: 306–309) säännöllinen ja palautuu esipermin **i* tai **e*:hen (on myös muutamia hajatapauksia, joissa vastaavuus palautuu johonkin muuhun). Aikaisemmin todettiin, että uralilaisen **e*:n vastineena esiintyy tavallisesti vastaavuus udm. *u* ~ ko. *o*, joka vaikuttaa uralilaiseen kantakieleen palautettavassa sanastossa varsin säännölliseltä vastaavuudelta. Sitten toisaalta huomataan, että permiläis-ugrilaisessa aineistossa, jonka ei pitäisi olla oleellisesti eri rekonstruktiosoon palautuvaa, tätä vastaavuutta huomattavasti tavallisempi vastaavuus on tuo ensin mainittu. Kyseessä voi olla kontekstiehtoinen foneemin jakautuminen, jonka alkuperäiset ehdot ovat erityisesti loppuheiton takia hävinneet, mutta toisaalta vokaalin laatu kielissä on epäilyttävän samansuuntainen, mikä voi toisinaan viitata lainasuhteeseen. Aineistossa on myös esimerkkejä kuten 47 **šerz* 'joki, virta' > udm. *šur*, ko. *šor*, unk. *ér*, jota sibilanttiedustuksen perusteella on pidettävä vanhana ja jossa vokaalitkin edustuvat uralilaiselle sanastolle odotuksenmukaisella tavalla. Vastapainona aineistossa on esimerkkejä kuten 22 **ńečz* / **ńečz* 'nyppiä, repäistä' > ko. *ńeč*, *ńeč*-, han. V Kam. *ńeč*-, ?unk. *nyes*-, jossa (ottamatta sen kummemmin kantaa muiden esitettyjen vastineiden yhteenkuulumiseen) komin affrikaattaedustus on vanhalle sanastolle epätyypillinen ja myös *e*:llistä edustusta voidaan pitää yllä mainitun perusteella kyseenalaisena. Kyseenalaisten vokaaliedustusten lisäksi aineistossa on myös joitain esimerkkejä kuten 22 **merz* 'mitata' > udm. *merta*-, ko. *murtal*-, SO *mortal*, unk. *mér*, jossa permiläisten kielten vokaalit eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Denasalisaatiota ei voi käyttää lainakriteerinä sanoissa, jotka rajoittuvat levikiltään permiläisiin kieliin ja unkariin, sillä kyseinen muutos on tyypillinen molemmilla tahoilla. Niinpä esimerkin 18 **lempz* / **lämpz* 'lentää, leijua' > udm. *lobj*, ko. *leb*-, unk. *lebëg* osoittaa, että denasalisaatio on permiläis-unkarilaisten sanojen kannalta hyödytön kriteeri silloin kun denasalisaatio on molemmissa kielilihaaroissa toteutunut. Mielestäni ei permiläisten kielten vokaaliedustukseen perustuen ole täysin poissuljettua, että permiläisten kielten sana voisi olla lainaa unkarilaisesta kielimuodosta, sama pätee muihinkin aineiston sanoihin, joissa tavataan samaa vastaavuutta. Esimerkin 18 kohdalla tosin kuvaa saattaa

hämärtää sanan deskriptiivisyys, ainakin jos oletetaan kuten Häkkinen (1983: 17), että deskriptiivisten ja onomatopoeettisten sanojen äännesuhteet ovat erilaisia kuin normaalisanastossa ja poikkeavat korrespondenssisäännöistä. Esiintyminen permiläisissä kielissä ja unkarissa riittää palauttamaan sanan UEW:n mukaan suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, mutta olisin kyseisen sanan kohdalla kriittinen tämän suuntaista olettamusta kohtaan. Jos kyseistä vokaalivastaavuutta havaitaan kuitenkin kaikenlaisessa sanastossa ja se osoittautuisi jommassakummassa kielihaarassa lainaksi, ei lainasanoissa välttämättä ole perustelua pitää epäsäännöllisiä vastaavuuksia deskriptiivisyydestä johtuvina.

Esimerkissä 1 **paδ'tɜ* 'metso' > ko. *bajdeg*, *bajdik*, P *bad'eg*, PO *ba d'uk* man. TJ *pal'tā*, KU, P *pol'tə*, LO *pōl'ta*, unk. *fajd* (altung. *fajdok*) on sama vokaalivastaavuus kuin edellä käsitellyissä sanoissa. Liudentuneen dentaalispirantin **δ'*:n edustus on unkarissa kahtalainen, **δ' > d'* (*gy*) esim. *hagy* 'jättää' ~ *kadota* ja **δ' > j* esim. *új* ~ *uusi* (Kulonen 1993: 36). Kyseinen **paδ'tɜ*-sana näyttää noudattaneen jälkimmäistä kehityskulkua. Permiläisissä kielissä kantaauralin **δ'* on muuttunut *l'*:ksi, esim. udm. ko. *vjl'* 'uusi' (Bartens 2000: 45). UEW:ssa oletetaan, että komin *j* palautuu kyseisessä sanassa *δ'*:hen, mikä ei sinänsä ole äänteellisesti mahdotonta, onhan unkarissa tapahtunut vastaavanlainen kehitys. Kun unkarin sanassa on äännelaillinen *δ'*:n jatka ja komin sana toisaalta vaatii oletamaan komissa epäsäännöllistä edustusta, olisi mielestäni äännekriteereiden nojalla perusteltua harkita lainautumista (esi)unkarista (esi)komiin.

7.1 **čɛŋkɜ* 'kiila'

- > udm. *čog* 'tappi, vaarna, puunaula, paalu, seiväs' ko. *čeges* 'seinäpenkin sivulauta, pilari uunin vieressä'
- > unk. *csegely* (murt.) 'kiilanmuotoinen peltoalue, kiilanmuotoinen niitty, heinäniitty'

Csúcs rekonstruoi sanan kantapermiin asussa **čeg* 'tappi, vaarna, kiila', udmurtin

vastine on oletetun kantasanan johtamaton jatkaja, komin sana sen sijaan on johdos. Sana mainitaan myös UEW:ssa, jossa siihen yhdistetään unkarin murteellinen niinikään johdoksena esiintyvä sana *csegely* 'kiilanmuotoinen peltoalue, kiilanmuotoinen niitty, heinäniitty'. UEW olettaa näiden sanojen pohjalta suomalais-ugrilaiseen kantakieleen sanaa **čękɜ* 'kiila'. Sanan levikkiin ja äänneasuun kuitenkin liittyy seikkoja, jotka asettavat sanan palautumisen suomalais-ugrilaiseen kantakieleen kyseenalaiseksi. Ensimmäinen huomionarvoinen seikka on luonnollisesti sanan suppea levikki. Takaisen affrikaatan **č* jatkajana pidetään unkarissa tavallisesti *š*:ää (Bárczi, Benkő & Berrár: 112). Unkarin turkkilaislainoissa turkkilaiskielten *č*:tä vastaa unkarissa kuitenkin toisinaan *š* (turk. *çatır* 'telttä' > unk. *sátor*) toisinaan *č* (turk. *çalayan* 'nokkonen' > unk. *csalán*). Unkarin kahtalainen edustus lienee mahdollista perustella ikäerolla. Molemmissa lainakerrostumissa turkkilaiskielten **č* on korvattu takaisella affrikaatalla, mutta unkarissa alkuperäinen takainen affrikaatta on muuttunut *š*:ksi, jonka jälkeen kieleen on ilmeisesti liudentuneesta affrikaatasta syntynyt sekundaari takainen affrikaatta, jota edustaa unkarissa nykyisin *cs* ja jolla on korvattu myöhemmissä turkkilaislainoissa *č*:tä. Permiläisissä kielissä *č* on takaisen affrikaatan säännöllinen jatkaja. Permiläisten kielten vokaaliedustus ei kuitenkaan ole täysin säännönmukainen. Tavallisesti suomalais-ugrilaisen kantakielen **e*:tä vastaa permiläisissä kielissä takavokaali, udmurtissa *u* ja komissa *o*. Edellä mainitun sanueen alkuperää pohdittaessa on mielestäni hyvä ottaa huomioon myös Éva Korenchyn obinugrilaisten kielten iranilaisia lainasanoja käsittelevässä teoksessa *Iranische Lehnwörter in den obugrischen Sprachen* (1972: 67) esittämä etymologia:

wog. (ÁKE 565) N *sañkw*, KL *sañkw*, LU *səñkw* 'Keil', LU *səñkw-jiw* (jiw 'Baum, Holz'), T *suñ* 'Keilholz, Pflock, Holznagel'; (VNGy, II 0611 Fußn. P *tōrém-sāñkw* 'mennykö, istennyila; Blitz, Donner'
 ~ ung. *szeg*, *szög* 'Nagel' (MszFE Manuskript)
 ugr. **šękV* (MszFE Manuskript)
 < uriran. **šank*- 'Pflock': aind. (SEDic. 1047) *šankú* 'a peg, nail, spike' | ieur. (Pok. 523) **kāk*-, *kank*- 'Ast, Zweig, Pflock'

Mielestäni on mahdollista, että myös permiläinen sana on lainaa Korenchyn esittämästä indoeurooppalaisesta originaalista, joskin siinä määrin varhaisemmasta muodosta, että lähtömuodoksi sopisi permiläisten kielten kannalta paremmin varhaisempi affrikaatallinen edustus (kantaindoiranin *č, esim. Beekes 1997: 8). Näin ollen permiläisten kielten epäodotuksenmukainen vokaaliedustus olisi selitettävissä johtuvaksi lainautumisesta. Unkarin affrikaattaedustus sen sijaan selittyy mielestäni varsin mielekkäästi olettamalla, että sana on unkarissa lainaa permiläisistä kielistä (vrt. esim. edellä esitetyt turkkilaislainat). Unkarin č permiläisten kielten č:n substituuttina on foneettisesti uskottava.

Unkarin sanan ja permiläisten kielten sanan merkitykset eivät vastaa täysin toisiaan. UEW:ssa permiläisissä kielissä esiintyvä (lähinnä siis udmurtin merkityksen olettaisi olevan alkuperäinen, muiden rinnastettujen sanojen ollessa johdoksia) merkitys 'tappi, paalu' on silloitettu unkarin kielen merkitykseen olettamalla, että alkuperäinen merkitys on ollut 'kiila', josta sitten saadaan tuo johdoksena esiintyvä *csegely* 'kiilanmuotoinen peltoalue, kiilanmuotoinen niitty, heinäniitty'. Sanan alkuperäisen merkityksen kannalta on kieltämättä hieman ongelmallista, että kantasana on säilynyt vain udmurtissa, mutta kadonnut komista ja unkarista. Sikäli kun sana unkarissa esiintyy vain johdoksena lienee kuitenkin tarpeen olettaa, että johdoksen pohjana oleva sanakin on kielessä ollut olemassa, mutta on sittemmin kadonnut.

7.2 *kuńće (*kuće) 'muurahainen'

> sm. *kusiainen*, *kusilainen*; vi. *kusilane*, *kusiline*, *kusikas* man. *künš-* : *k.-kaškēj*,

χońš- : *χošγəj*, *kuńš*: *kuńškōšəj*

~ udm. *kuźil'i*, *kuzil'i*, ko. *kožul*, *kōžul*, *keživ*

> unk. *hangya*, (murt. *hangyal*, *hangyál*)

UEW:n mukaan sana palautuu uralilaiseen kantanäkökulmaan asussa *kuńće tai *kuće. Permiläisten kielten näkökulmasta nasaalin ja affrikaatan yhtymä vaikuttaa

lähtömuotona todennäköisemmältä. Kaiken kaikkiaan sana vaikuttaa permiläisissä äänteellisesti varsin säännönmukaiselta. Unkarin sana sen sijaan pitää sisällään epäodotuksenmukaisen *-ngy*-yhtymän, mikäli sana on unkarissa uralilaista perua odottaisi unkarissa liudentunutta *gy*:tä alkuperäisen *-ńć*-yhtymän jatkajana. UEW toteaa konsonanttiyhtymän nasaalin olevan epäetymologinen. Epäetymologinen käsitteenä kuitenkin mielestäni sivuuttaa monia tärkeitä etymologisen tutkimuksen peruseriaatteita (se esimerkiksi sivuuttaa täysin oletuksen säännönmukaisista äännevastaavuuksista) ja on muutenkin tarkoitukseltaan epämääräinen. Epäetymologinen on myös selitysteholtaan (vaikka sillä tosi asiassa ei mitään selitetäkään) liian voimakas eikä sitä sen vuoksi tulisi käyttää etymologisessa tutkimuksessa. Lainaselitys sen sijaan on mielestäni parempi lähtökohta unkarin epäsäännöllisen edustuksen selittämiseksi. Kuten sana-artikkelista voidaan todeta on sanavartalolla vastineensa myös itämerensuomalaisissa kielissä ja mansissa, joten sanavartalo itsessään varmasti palautuu kantauraliin. Eri kielissä esiintyvät johdokset sen sijaan ovat myöhempää kielikohtaista kehitystä. UEW:n sana-artikkeliin voisi vielä lisätä siitä puuttuvat, mutta SSA:ssa esiintyvät karjalan, lyydin ja vepsän vastineet. Karjalassa sanavartalo esiintyy johdoksissa *kutšahaine* ja *kutšoi*, lyydissä muodoissa *kudžuo*i, *kudžoi*, *kuzihaine*, *-iñe* sekä vepsässä johdoksissa *kuziainen*, *kuzjāñe*. Itämerensuomalaisten kielten moninaisesta johdinedustuksesta poiketen permiläisissä kielissä esiintyy vain yksi *l*-aineksinen johdin. Myös unkarin murteellisissa muodoissa esiintyy *l*-aines, joka lienee vanha uralilainen johdin, joten *l*-aineeksisuutta ei sinänsä voi vielä pitää merkinä lainaperäisyydestä. Tavallisesti mahdollisuus analysoida sana vartaloon ja johtimeen kertoo lainasuunnan, mutta kielten ollessa sukukieliä ei analysoitavuus osoita lainasuuntaa mikäli sanassa oleva johdin on yhteinen ja sellaisena siis analysoitavissa molemmissa kielissä/haaroissa. Ei kuitenkaan liene sattumaa, että permiläisissä kielissä ja unkarissa tavataan sama johdinaines.

Semanttisesti sana ei aiheuta hankaluuksia. Kyseisen lainaoletuksen kannalta ei mielestäni ole oleellista pohtia sanan yhteenkuuluvuutta laajalti esiintyvän *kusi*-sanueen kanssa. Sana ei merkityksensä puolesta kuulu tyypillisimmin lainautuvaan sanastoon, mutta esim. suomen *muurahainen*-sanana *muura*-elementin on oletettu olevan lainaa germaanista (K. Häkkinen 2004: 705).

Lainaoletuksen tueksi on mahdollista esittää muutamia äänteellisiä perusteluja, joiden lähtökohtana on unkarin epäoletuksenmukainen edustus. Mikäli oletetaan **kuńće* -sanan olevan lainaa permiläisistä kielistä unkariin näkisin, että on toisaalta oletettava, että denasalisaatio ei vielä lainavaiheessa ollut ainakaan nasaalin kadon kannalta täysin loppuun asti toteutunut kantapermissä ja toisaalta, että denasalisaatio oli unkarissa jo tapahtunut, mikä voidaan luonnollisesti päätellä *n:n* säilymisestä. Denasalisaation perusteella voidaan siis päätellä suhteellinen kronologia. Unkarin substituuutioista päätellen pitäisin mahdollisena että sana on unkarissa lainaa esipermin muodosta **kuńže*, soinnillinen affrikaatta olisi korvattu liudentuneella *ǰ*:llä, joka kielessä jo tapahtuneen denasalisaation takia voidaan olettaa olleen (aikaisemmasta **-ńć-* yhtymähän tuottaa unkariin liudentuneen **ǰ:n* josta myöhemmin *gy*). Toisaalta mikäli sanaa voitaisiin pitää lainana tulisi myös olettaa, että muutos *k > χ > h* / takavokaalin edellä ei ollut kantaunkarissa vielä tapahtunut, sillä sananalkuista *k*:ta vastaa unkarissa täysin odotuksenmukaisesti takavokaalin edellä *h*-. Vokalismin sanottakoon, että unkarin ensitavun *a* on oletuksenmukainen, kantaauralin **u:n* jatkajana odottaisikin umpitavussa *a*:ta (näin esim. Sammallahti 1988: 513–514). **u:n* muuttuminen nimenomaan umpitavuille tyypillisellä tavalla osoittaa, että nasaali on ilmestynyt sanaan denasalisaation jälkeen, mutta ennen **u > a* -muutosta.

7.3 **raće* 'ristikko, häkki; säleaita, ristikonkaltainen kala-aita, katiska'

- > unk. *rács* (murt. *récs*) 'häkki, ristikko, säleikkö, ritilä'
- > ko. *raǰ* 'vinottainen rima-, seiväs-, säleaita poikki joen'

Sanan levikki rajoittuu komiin ja unkariin. Kuten todettua sanan levikki ei sinällään vielä kerro mitään sanan iästä. Sanan vokaalirekonstruktion kuitenkin liittyy mielestäni ongelmia, jotka asettavat sanan palautumisen kantaauraliin kyseenalaiseksi. Mikäli sanan oletetaan olevan vanha uralilaiseen kantakieleen palautuva sana odottaisi komista löytävänsä pikemminkin *o:n*. Unkarin vokalismin sen sijaan vaikuttaa odotuksenmukaisemmalta ja esimerkkejä unkarin *a*:sta vanhan uralilaisen **a:n* jatkajana

on runsaasti. Komissa *a* taas on tyypillisesti myöhäisempien lainasanakerrostumien vokaali, jota tavataan tyypillisesti mm. iranilaisissa lainoissa esim. iran. **amač* 'aura' > ko. *amjś* (Rédei 1986: 64).

Affrikaattavastaavuuksista todettakoon, että komin sanansisäinen soinnillinen affrikaatta voidaan udmurtin vastineen puuttuessa palauttaa joko alkuperäiseen nasaalin ja affrikaatan yhtymään **-hč-*:hen tai **-č-*:hen. Unkarin affrikaatan *cs* voi ajatella olevan liudentuneen affrikaatan **č:n* jatkaja. Vaikuttaisikin siltä, että sanat on UEW:ssa yhdistetty erityisesti hyvin täsmäävän semantiikan vuoksi.

Vaikka erityisesti epäsäännöllinen vokaalivastaavuus poissulkeekin sanan palautumisen kantauraliin sanat läheisen äänneasun ja merkityksen perusteella tuskin ovat historiallisesti täysin vailla yhteyttä. Onkin siis aiheellista puntaroida sanan lainasuuntaa. Aikaisemmassa sana-artikkelissa ehdotin unkarin *hangya*-sanan lainaoriginaaliksi esipermin muotoa **kuhže*, joka olisi lainattu denasalisaation ollessa vielä käynnissä, kuitenkin ennen nasaalin katoa. Mikäli lainasuunta on sama viittaisi unkarin sanan nasaalittomuus siihen, että sana kuuluisi erilliseen myöhempään lainakerrostumaan. Herää kuitenkin kysymys, miksi unkarissa soinnillista affrikaattaa *ǰ*:tä ei olisi substituoitu *ǰ*:llä (myös unkarin turkkilaisissa lainasanoissa turkkilaisten kielten soinnillista (ei-liudentunutta) affrikaattaa *j*:tä on substituoitu unkarissa *ǰ*:llä, esim. turk. *jimiş* > unk. *gyömölcs* 'hedelmä') kuten nasaalin ja affrikaatan yhtymässä. Foneettisesti soinnillisen affrikaatan substituoiminen soinnittomalla ei liene mahdotonta, joskin aikasemmin esitettyä taustaa vasten se vaikuttaa epätodennäköiseltä. Lieneekin hedelmällisempää pohtia muita vaihtoehtoja.

Jos lainasuunta permistä unkariin vaikuttaa epätodennäköiseltä, onko mahdollista ajatella lainasuunnan olleen päinvastainen? Unkarin kannalta sanahan palautuu asuun **rače*, joka kelpaa myös komin sanan lainaoriginaaliksi. Kuten todettua komin *a* on varsin yleinen nuoremmissa lainasanoissa nimenomaan *a:n* vastineena, joten vokalismiin tukeutuen komin sana voisi hyvinkin olla lainaa kantaunkarilaisesta lähtömuodosta. Lainasuunta unkarista komiin vaikuttaa joka tapauksessa äänteellisin perustein huomattavasti todennäköisemmältä kuin päinvastainen lainasuunta.

7.4 **paδ't3* 'metso, Tetrao utrogallus'

> man. TJ *pal't'ā*, KU, P *pol'tə*, LO *pōl'ta* 'teeri', unk. *fajd* (muinaisunk. *fajdok*) 'metso'

> ko. *bajdeg*, *bajdik*, P *bad'eg*, PO *bad'uk* 'riekko, peltoppy'

UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen metsoa tarkoittavan sanan **paδ't3*. Mansin sana tarkoittaa teeriä, komin sanan merkitykseksi annetaan riekko tai peltoppy ja unkarin sana puolestaan tarkoittaa metsoa. Vaikka merkityksissä onkin hajontaa vaikuttaa sanojen rinnastaminen merkityksen perusteella varsin uskottavalta. Myös äänneasut muistuttavat toisiaan siinä määrin, että sanoja on vaikea olla rinnastamatta, mutta kuten aikaisemmissakin tapauksissa eivät sanojen äänneasut kuitenkaan vastaa toisiaan täysin säännöllisesti, joten sanojen tarkasteleminen lainahypoteesistä käsin on perusteltua. Todettakoon, että lintujen nimissä ja merkityksissä on Csúcsin sanalistassa on tapauksia, joissa merkitykseksi on merkitty varsin yleisluontoisesti 'irgendein Vogel' tai 'eine Art Vogel' (esim. ?*ézléz* 'jokin lintu' > udm. *čul'čo* 'mahdollisesti sirri', ko. *éolca*, *éovca*, *t'ov'ta* 'lintu, jolla on pitkät jalat ja nokka'). Äänteellisesti sanat selkeästi ovat yhteydessä, mutta ilmeisesti semantiikan varioivuudesta johtuen Csúcs ei ole onnistunut rekonstruoimaan sanan alkuperäistä merkitystä. Yleisesti ottaen lintujen ja erilaisten eläinlajien nimissä merkityksen muutosten suunta ja alkuperäisen tarkoitteen määrittely saattaa olla työlästä tai jopa mahdotonta. Ei liene mahdollista määritellä täydellä varmuudella sanan alkuperäistä merkitystä ja nähdäkseni kaikki mainitut kanalintulajit ovat lähtökohtaisesti yhtä mahdollisia alkuperäisenä tarkoitteena.

Vaikka sanan alkuperäistä merkitystä ei olekaan mahdollista varmuudella määritellä, tarjoaa äänneasu kuitenkin muutamia vihjeitä sanan lainasuunnasta. Tarkastellaan siis hieman tarkemmin mitä sanasta äänneasun perusteella voidaan sanoa. Liudentuneen dentaalispirantin **δ'*:n edustus on unkarissa kahtalainen, **δ'* > *d'* (*gy*) esim. *hagy* 'jättää' ~ *kadota* ja **δ'* > *j* esim. *új* ~ *uusi* (Kulonen 1993: 36). Kyseinen **paδ't3*-sana näyttää noudattaneen jälkimmäistä kehityskulkua. Permiläisissä kielissä

kantauralin $*\delta'$ on muuttunut l' :ksi, esim. udm. ko. *vil'* 'uusi' (Bartens 2000: 45). UEW:ssa oletetaan, että komin *j* palautuu kyseisessä sanassa $*\delta'$:hen, mikä ei sinänsä ole äänteellisesti mahdonta, onhan unkarissa tapahtunut vastaavanlainen kehitys. Kun unkarin sanassa *j* on äänneläillinen δ' :n jatkaja ja komin sana toisaalta vaatii oletamaan komissa epäsäännöllistä edustusta, olisi mielestäni äännekriteereiden nojalla perustultua harkita lainautumista (esi)unkarista (esi)komiin. Täytyy kuitenkin todeta, että sanansisäinen konsonanttiyhtymä ei ole niitä tyypillisimpiä, joten ei ole täysin poissuljettua, että $\delta't$ -yhtymä tosiaankin edustuu komissa *jd*:nä eikä konsonanttiyhtymä näin ollen noudata samaa kehityskulkua $*\delta'$. Kulonen (1993: 37) toteaa, että konsonanttiyhtymissä dentaalispirantit ovat harvinaisia ja dentaalispirantin ja klusiilien yhtymiä on hänen mukaansa rekonstruoitu vain yksi ($*\delta'k$). Huomio asettaa tietysti koko sanan uralilaisuuden kyseenalaiseksi. Merkityksensä puolesta sana onkin mahdollinen substraattilaina. Sanan substraattisuus ei kuitenkaan sulje pois mahdollista unkarilaisalkuperää komissa.

Kuten aikaisemmissakin käsitellyissä etymologioissa on unkarin ja komin sanassa on lisäksi mahdollisesti sama johdinaines. Bartensin mukaan (2000: 127) komin *ög*-johtimella saattaa olla vastine suomen *nk(i)*-johtimessa. Komin aineistossa on myös *k*:llista edustusta. Muinaisunkarin muodossa on *k*-johdin, joka saattaisi olla yhteydessä komin johtimeen mikäli *k*-edustus on alkuperäinen. Johdinten samalähtöisyys ei kuitenkaan ole lainaperäisyyden kannalta oleellista, sillä on hyvinkin mahdollista, että komin sana on lainattu unkarin johdetusta sanasta ja substituoitu sittemmin analysoitu kielessä olemassa olevaksi johtimeksi.

7.5 **pälz* 'sisäpuoli'

> udm. *pol-* *pel-* '-ssA, välissä', ko. *pels-*, *pevs-*,

> unk. *bél* (*belet*) 'suoli, sisin, muinaisunk. 'sisäpuoli, sisin, mieli, mielenlaatu'

Sana rekonstruoidaan UEW:ssa asuun **pälz* ja sanan alkuperäiseksi merkitykseksi

rekonstruoidaan 'sisäpuoli'. Sana on sikäli mielenkiintoinen, että se näyttää molemmissa kielihaaroissa kieliopillistuneen. Unkarissa *bél*-sana on sisäpaikallissijasarjan aineksena ja esiintyy mm. inessiivin päätteessä *-ben/-ban*. Unkarissa kantasana näyttää esiintyvän myös itsenäisenä sanana merkityksessä 'suoli'. Permiläisissä kielissä sana näyttää esiintyvän lähinnä postpositioissa esim. udm. *polin* '-ssA, sisässä; välissä', komissa esim. *mijan pelšin* 'meidän allamme', *turun pevse* 'ruohoon'. Voidaanko sanan jossain määrin saman tyyppistä kieliopillistumiskehitystä pitää viitteenä lainautumisesta? Ruuminosia tarkoittavalla sanastolla on tapana tuottaa kieliopillisiä aineksia (Ojutkangas 2001: 24–26), joten kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei kieliopillistumisesta voi vetää.

Sanassa on oikeastaan vain yksi lainautumiseen viittaava seikka nimittäin unkarin sananalkuinen *b-*. Unkarissa suomalais-ugrilaisen kantakielen **p-*:n jatkajana odottaisi *f-*:ää. UEW:n mukaan unkarin *b-* on seuraavan *l*:n vaikutusta, joka kuitenkin vaikuttaa *ad hoc* –selitykseltä. (Mahdollinen lienee professori Grünthalin esittämä (suullisesti) ajatus, että unkarin *b* on seurausta sanan asemasta yhdyssanan jälkiosana.) Unkarin ja permin sanat eivät siis säännöllisesti vastaa toisiaan. Sikäli kun unkarin *b*:llinen edustus olisi mahdollista selittää lainaksi permiläisestä kielimuodosta, aiheuttaa sanan vokalismi lainaselitykselle kuitenkin varsin huomattavia ongelmia. Permiläisten kielten vokaalivastaavuus palautuu Itkosen mukaan (1954: 290–291) esipermin *ó*:hon. Unkarin vokaaliedustuksen selittäminen takavokaalista käsin ei kuitenkaan nähdäkseni ole mahdollista. Etu- ja takavokaalisuuden vaihteluhan suomalais-ugrilaisissa kielissä on varsin yleistä, mutta tässä sanassa vastaavaa vaihtelua ei kuitenkaan tavata. Sanan vokalismi itsessään antaisi olettaa sanan olevan vanha, sillä esipermin *ó* palautuu *ä*:hän, joka sopii myös unkarin vokalismien lähtökohdaksi. Konsonantti- ja vokaaliedustus näyttäisivätkin viittaavan eri suuntiin, mikä vaikeuttaa sanan lainaperäisyyden arviointia.

Suomessakin esiintyvän *pieli*-sanueen yhdistyminen tähän sanueeseen ei semanttisten erojen perusteella vaikuta todennäköiseltä.

7.6 **čukk3-r3* 'kasa, joukko, parvi'

> unk. *csokor* 'kimppu, kukkavihko; nauharuusuke (muinaisunk.) 'joukko, parvi'

> ko. *čuker* 'kasa, lauma, joukko'

Ääöneasun ja merkityksen vuoksi on perusteita olettaa, että sanat kuuluvat jollain tavoin yhteen ja UEW toki rinnastaakin kyseiset sanat ja rekonstruoi ne suomalais-ugrilaiseen kantakieleen asussa **čukk3-r3*. Sanueen alkuperää puntaroidessa on hyvä huomioida äänteellisesti ja semanttisesti varsin läheinen *tukka*-sanue. *Tukka*-sanueen alkuperästä ja mahdollisista vastineista sukukielissä on kirjoittanut Janne Saarikivi artikkelissaan *Uusia vanhoja sanoja* (2007: 326–347). Perustuen ajatukseen, että itämerensuomen sananalkuinen *t* palautuu tietyissä tapauksissa vanhaan takaiseen affrikaattaan **č*, Saarikivi esittää sukukielistä joukon vastineita, jotka äänteellisesti sopivat yhteen itämerensuomen *tukka*-sanueen kanssa. Permiläisten kielten vastineeksi Saarikivi esittää komin mm. *čikni*-verbin 'pilata, ummehtua' ja udmurtissa esiintyvän verbijohdoksen *čikmitini* 'peittää roskilla t. lialla, roskata, liata'. **čukka*-vartalolla on Saarikiven mukaan ollut kahtalainen merkitys; toisaalta konkreettinen tukko, kimppu tai nippu, toisaalta tukkeutunut tai ummessa oleva asia. Saarikivi pitää myös mahdollisena, että unkarin *csuk* 'sulkea, tukkia' kuuluu esitettyjen sanojen yhteyteen mahdollisena lainana permiläisistä kielistä unkariin. Mutta kuten Saarikivi artikkelissaan toteaa ei unkarin *cs* palaudu äänneaiallisesti suomalais-ugrilaisen kantakielen takaiseen affrikaattaan **č*. Saarikivi (suullisesti) on huomattanut, että **čukka*-sanueen jatkaja saattaisikin olla unkarin paljoa tarkoittava *sok*-sana. Ehdotus on sikäli uskottava, että pidetäänhän unkarin *s*:ää tavallisesti takaisen affrikaatan jatkajana ja toisaalta sanavartalossa on esim. suomessa johdettu paljouteen liittyviä ilmauksia kuten *tukuttain*. *Sok*-sanalle on *A magyar nyelv történeti etimológiai szótara* esittänyt toisaalta myös vastineet mansista *šáβ* 'paljon', komista *tšek* 'tiheä, tuuhea' ja marista *čok*, *čoka* 'paksu'.

Merkityskenttensä puolesta **čukk3-r3*-sanana voisi hyvinkin liittää **čukka*-

sanueeseen, mutta sanan liudentunut affrikaatta asettaa rinnastuksen kyseenalaiseksi. Liudentuneen affrikaatan *č:n jatkajien määrittely nykykielissä on jossain määrin ongelmallista. Kyseiseen ongelmaan on uralilaisten kielten äännehistoriaa koskevissa teoksissa kiinnitetty myös jonkin verran huomiota ja mm. Bartens (2000: 40) toteaa sananalkuisesta *č-affrikaatasta, että ko. affrikaatalle löytyy vain huonosti etymologioita ja esitetyt etymologiatkin ovat epävarmoja. Sammallahti näyttäisi olevan jokseenkin samoilla linjoilla todetessaan artikkelinsa (1988: 517) sananalkuisen *č:n kehitystä unkarissa koskevassa osiossa, että suurin osa (mahdollisesti jopa kaikki) tapaukset joissa unkarissa esiintyy sananalkuinen č ovat lainaa kantapermistä. Jossain tapauksissa Sammallahti myös pitää unkarin cs:tä sekundäärinä (esim. *csomó* 'solmu'). *A magyar nyelv története* pitää liudentuneen affrikaatan *č:n säännöllisenä jatkajana unkarin cs:tä (1982: 112). Papp (1968: 99) puolestaan esittää, että *č:n jatkajana esiintyy esiintyy unkarissa säännöllisesti sananalkuisessa asemassa cs ja s. Jos kuitenkin tarkastellaan esimerkiksi UEW:ssa esiintyvää *č-alkuista sanastoa huomataan, että UEW:hen rekonstruoiduista 39 etymologiasta noin 25:llä on oletettavasti vastineensa unkarissa. Viidessätoista etymologiassa *č edustuu unkarissa cs:nä, kuudessa sz:nä ja viidessä tapauksessa jonain muuna sibilanttina (tavallisesti s:nä).. Unkarin moninainen edustus mielestäni kaipaakaan jonkinlaista selitysmallia, sillä tilanne ei voi olla historiallisvertailevan metodin itsensä kannalta kovinkaan kestävä eikä voi johtaa kriittistä tarkastelua kestäviin lopputuloksiin.

Oletus unkarin edustuksen jakautumisesta lainaperäiseen (kielikunnan sisäisestä lainautumisesta johtuvaan) ja uralilaiseen kantakieleen palautuvaan on läsnä jo Sammallahdella, mutta vaikka Sammallahti artikkelissa esittääkin unkarin *č-alkuisten sanojen olevan enimmäkseen lainaa kantapermistä, ei hän kuitenkaan mainitse mikä sitten siinä tapauksessa on *č:n äännelaillinen jatkaja. Jos edustusta tutkitaan lainautumishypoteesistä käsin voidaan kuitenkin tehdä mielestäni muutamia perusteltuja olettamuksia. Lähestytään ongelmaa edelleen siitä lähtökohdasta käsin, että suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuu kaksi affrikaattaa, liudentumaton takainen affrikaatta *č ja liudentunut affrikaatta *č. Permiläiset kielet näyttäisivät olevan kyseisen distinktion kannalta sikäli oleellisessa asemassa, että sananalkuisessa positiossa ne

näyttäisivät permiläisissä kielissä säilyneen sellaisinaan (Bartens 2000: 40) (toki kuten jo aikasemmin todettiin ovat *ć:stä todistavat etymologiat pääsääntöisesti varsin epävarmoja ja kehäpäätelmien vaara on ilmeinen). Jos lainasanojen oletetaan kulkeutuneen permiläisistä kielistä unkariin, mikä unkarin edustuksista on lainautumishypoteesin kannalta uskottava, toisin sanoen mitä unkarin edustuksista voidaan pitää *ć:n lainasubstituutiona? Olisin tässä tapauksessa samoilla linjoilla Sammallahden kanssa, sillä unkarin sibilanttiedustusta ei mielestäni voi uskottavasti pitää permiläisten kielten affrikaatan substituutiona. Oletettavasti sananalkuiseen *ć:hen palautuvista tapauksista *cs:*n jälkeen eniten oli sanoja, joissa unkarissa tavataan *sz:*ää. Lieneekö mahdollista, että unkarissa *ć- ja *ś- olisivat jo varhain langenneet yhteen ja että unkarin edustuksesta *sz* edustaisi alkuperäistä *ć:tä.

Jos toisaalta oletetaan päinvastaista lainautumissuuntaa ja oletetaan *cs:*n olevan *ć:n säännöllinen jatkaja unkarissa voidaan kantaunkariin rekonstruoida *ćukka 'sulkea, tukkia', jonka jatkaja olisi nykyunkarin *csuk* 'sulkea, tukkia'. Verbivartalosta *csuk* olisi sitten johdettu kimpua ja erilaista joukkoa tarkoittavat sanat unkarin murteissa esiintyvä *csukorat*, jonka mahdollinen variantti *csokor* olisi. UEW tuntuu pitävän sanaa *csokor* primäärinä, mutta jos lähtökohtana johdokselle pitää *csuk*-verbiä vaikuttaa *u:*llinen variantti alkuperäiseltä. Murteissa esiintyvä denominaalinen verbi johdos *csukorít* 'ajaa kasaan' vaikuttaisi niin ikään viittaavaan alkuperäiseen *u:*hun. Komissa näyttäisi UEW:n mukaan esiintyvän *csukorít*-johdoksen kanssa paralleeli johdos *ćukert* 'kerätä kasaan'. Muodollisesti komin *ćuker*-sana voisi olla lainaa esiunkarista, mutta selitys on sikäli puuttellinen, että jos komin sanaa pidetään lainana, putoaa sanan uralilaisuudelta pohja. Selitys siis selittäisi kyllä komin sanan alkuperän, mutta unkarin sana jäille vaille etymologiaa. Vastaavanlainen tilanne näyttää olevan varsin tyypillinen.

Mikään ei tietysti estä olettamasta, etteikö sana olisi voinut lainautua eri tahoille useankin eri otteeseen. Uralilaiseen kantakieleen rekonstruotaisiin *ćukka, jonka vastineisiin lukeutuisi Saarikiven artikkelissaan mainitsemien sanojen lisäksi unkarin *sok*. Unkariin olisi sitten esim. permiläisistä kielistä lainattu verbi *csuk*, josta muodostettu johdos puolestaan olisi lainattu takaisin komiin. Kronologisesti voitaisiin

olettaa, että *csuk* on lainattu kantaunkariin aikana jolloin kantaunkarissa on ollut vain yksi (takainen affrikaatta). Alkuperäinen uralilaiseen kantakieleen palautuva affrikaatta olisi jo assibiloitunut ja liudentunut affrikaatta olisi menettänyt liudennuksensa. Ottamatta sen kummemmin kantaa siihen mihin nyky-unkarissa esiintyvä takainen affrikaatta pohjaa voitaisiin vain todeta, että laina-aikana kielessä olisi ollut vain takainen affrikaatta *cs*, jolla tyypillisesti on substituoitu myös turkkilaisten kielten takaista affrikaattaa.

7.7 *č*-alkuisten sanojen ensitavun vokalismita

Tarkoituksena on tässä osiossa tarkastella muutamaa UEW:ssä esitettyä etymologiaa, joilla on permiläis-unkarilaista laajempi levikki. Kuten **čukk3-r3*-sanon pohdinnan yhteydessä todettiin on Sammallahdi (1988: 517) esittänyt **č*:n kehitystä unkarissa koskevassa osiossa, että suurin osa (mahdollisesti jopa kaikki) tapaukset joissa unkarissa esiintyy sananalkuinen *č* ovat lainaa kantapermistä. Otan käsittelyyn muutaman *č*-alkuisen sanan ja lähestyn väittämää tutkimalla mitä sanoista voidaan sanoa niiden ensitavun vokalismin perusteella. Tarkastelussa olevien etymologioiden esitetty levikki on laajempi, mutta koska tarkoituksena on yrittää selvittää nimenomaan permiläisten ja unkarin sanojen suhdetta toisiinsa jätän muiden kielten vastineiden tarkastelun vähemmälle huomiolle.

**čupp3* 'kärki' > su. *?suippu* 'kärki, kiila, sa. *tjuhppa* 'kärki, nipukka pienissä esineissä', ?ko. *čup* 'naisen rinta', ?unk. (murt.) *csúp* 'kärki, huippu, vuorenhuippu, (muinaisunk.) kukkula

**čapp3* 'lyödä pitäen pamahtavaa ääntää, lyödä, hakata, piestä' > veps. *čappa* 'iskeä; puida', sa. *čuop'pâ* 'leikata, amputoida', moE. *čapa* 'läimäyttää käsille' M *čapa* 'iskeä', ?udm. *čapkj* 'iskeä, lyödä takaisin; läimäyttää', ko. *?čapkj* 'heittää', ?unk *csap* 'iskeä, hakata, heittää, heitellä'

**čVpp3* 'pisara/tippa, tippua' > li. *siþþà* 'pisara, piste', sa. *caþpa* 'tiputtaa, ?ma. *čeve* 'tippua', ?udm. *čop* 'pisara', ?unk. *csěpp, csöpp* 'pisara'

Kaikkien sanojen yhteyteen on UEW:ssa lisätty merkintä ”Onomat.” Ymmärtäisin, että ko. merkinnällä UEW tarkoittaa sanaston olevan deskriptiivistä. Vaikuttaakin siltä, että **č*:llä on saattanut olla deskriptiivinen funktio, mutta toisaalta sanastossa huomattavaa on että sama deskriptiivisyys ei näy vokalismissa. Sen sijaan erityisesti kahden ensimmäisen esimerkin vokalismit on pikemminkin yllättävän homogeenistä, jos sitä verrataan vaikka suomen deskriptiiviseen sanastoon. Kolmannessa esimerkissä vokalismissa on kuitenkin sen verran hajontaa, että UEW rekonstruoisi ensitavuuksi minkä tahansa vokaalin. Vaikka oletettaisiinkin, että deskriptiivinen sanasto ei noudata täysin samoja äännelakeja ja äännekehityksiä kuin muu sanasto on vokalismin yhdenmukaisuus hämmentävää. Voidaanko siis olettaa *č*:n olleen deskriptiivinen elementti jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä, jos vokalismit vaikuttaa huomattavasti nuoremalta ja deskriptiiviselle sanastolle epätyypillisen vähän varioivalta?

Selvältä vaikuttaa, että sanat liittyvät jollain tapaa toisiinsa. Nuorelta vaikuttava vokalismit saattaa tietysti viitata myös lainautumiseen, unk. *csap* sopisi varsin hyvin lainaksi kantapermistä, vaikka päinvastainen lainasuuntakaan ei ole poissuljettu. Permiläisten kielten vokaalisuhteista käsin UEW:n tekemät rekonstruktiot ovat mahdollisia, mutta eivät välttämättömiä. Esim. vokaaliyhdistelmä udm. *a*, ko. *a* palautuu Itkosen mukaan vain muutamassa tapauksessa *a*:han (1954: 265). Kyseisen vokaalikombinaation taustalla voi permiläisten kielten perusteella olla myös **ä*. Tästä tietysti seuraa esim. **čapp3*-sanassa, että saamelais- ja mordvalaiskielen sanat eivät enää vastaisi äännelaillisesti permiläisten kielten sanaa, mikäli permiläiskielten asun olettaisi palautuvan etuvokaaliseen asuun **čäpp3*. Myös **čupp3*-sanat rekonstruktio vaikuttaa jossain määrin harmonisoidulta, sillä komin *čup* palautuisi paremminkin kantaauralin asuun **čopp3* (mikäli rekonstruktio todella on **čupp3* olisi komissa odotuksenmukaisempi muoto ***čjp*). Yhdenmukaiselta näyttävään vokalismin osasyynä saattaa siis olla, että on rekonstruoitu vain yksi lähtömuoto, vaikka ainakin joissain tapauksissa voitaisiin pitää mahdollisena, että sanassa on esiintynyt vokalismin

suhteen variaatiota, mikä deskriptiivisessä sanastossa olisi ehkä jopa odotuksenmukaista.

Palatakseni Sammallahden esittämään ajatukseen mielestäni kaikkia kolmea yllä esitettyä sanaa voidaan pitää unkarissa kantapermiläisinä lainoina. Vokalismin osalta voidaan todeta, että vokaalit eivät vastaa toisiaan vanhassa perintösanastossa tyypillisellä tavalla, vaan on hyvinkin mahdollista, että samankaltaisuus itse asiassa heijastaa substituutiosuhdetta. Viime kädessä lainasuunta voidaan ratkaista tarkastelemalla affrikaattoja. Kantaunkarissa on ollut vain yksi takainen affrikaatta. On mielestäni helpompi selittää, miksi unkari olisi yhden affrikaatan kielenä substituoinut kantapermin *č:n *č:llä, kuin miksi kantapermi, jossa oli sekä *č että *č̣ olisi substituoinut kantaunkarin *č:n *č:llä.

7.8 *lVńcz 'paarma'

> udm. *luž*, *luž*, ko. *lež*, PO *lūž*, unk. *légy* 'kärpänen'

Mm. kyseistä sanaa ja sen edustamaa (hämärtynyttä) sananjohtotyyppiä käsittelee Ulla-Maija Kulonen Virittäjässä ilmestyneessä artikkelissaan *Eläimet ja affekti – etymologisia huomioita* (2006). Kulonen toteaa artikkelissaan, että verrattain useiden pieniä eläimiä tarkoittavien (suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautettavien) sanojen keskuskonsonantisto sisältää nasaalin ja affrikaatan yhtymän. Vastaavan tyyppinen keskuskonsonantistohan oli myös aikaisemmin käsitellyssä muurahaista tarkoittavassa sanassa **kuńce*, joka on myös Kulosella esimerkkinä. Kulonen on sitä mieltä, että kyseisen tyyppisissä sanoissa hyödynnetään ns. perheyhtäläisyyttä, joka tarkoittaa äänteellisesti ja rakenteellisesti samankaltaisten sanojen käyttöä toisilleen läheisistä ja merkitykseltään affektiivisista käsitteistä. Kyseisen sanan yhteyteen on eri lähteissä liitetty myös suomen tupajumia tarkoittava *lesiäinen*. Kyseinen rinnastus on kuitenkin asetettu äänteellisten ja semanttisten erojen vuoksi kyseenalaiseksi (Kulonen 2006: 329). Kulonen huomauttaa, että unkarin sanan lähtömuodoksi sopii etuvokaalinen **leńci*, permiläisten kielten sana sen sijaan palautuu paremminkin takavokaaliseen

asuun **luńci*. On kuitenkin todettava, että permiläisten kielten vokaalivastaavuus on kuitenkin jokseenkin epätyypillinen, eikä sellaisenaan ole johdettavissa yksiselitteisesti mistään kantapermiin palautuvasta vokaalivastaavuussarjasta tai kantafoneemista. Vastaavanlainen kombinaatio (ko. *ę*, udm. *u*) esiintyy mm. vanhassa suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautettavassa *sydän*-sanassa, joka komissa edustuu muodossa *śeļem* ja udmurtissa muodossa *śulem* (kyseinen vokaalikombinaatio tavataan Itkosen mukaan kaiken kaikkiaan alle 10 sanassa (Itkonen 1954: 321). Sanan ensitavuun rekonstruoidaan luonnollisestikin **ü* ja mm. Itkonen toteaa udmurtin *u*:n olevan epäsäännöllinen (Itkonen 1954: 291). Jos permiläisiä kieliä tarkastellaan erikseen vokalismista todettakoon vielä, että udmurtin *asu* voisi itse asiassa palautua unkarin *asua* vastaavaan etuvokaaliseen muotoon **leńci*. Udmurtin *u* suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuvan **e:n* jatkajana on varsin tyypillinen, joskin komissa odotuksenmukainen edustus olisi tällöin *o*.

Kulonen toteaa artikkelissaan, että affekti näkyy sanastossa äänteellisenä variaationa (2006: 332). Lisäksi hän esittelemiensä sanojen variaatioon perustuen huomauttaa, että äänteellinen epäsäännöllisyydet ovat affektiivisessä sanastossa pikemminkin odotuksenmukaisia. Affektiivisen sanaston äännekehityksen selittäminen on etymologiselle tutkimukselle ja historiallis-vertailevalle metodille haaste. Historiallis-vertailevan metodin puitteissa on perinteisesti pyritty rekonstruoimaan yksi varioimaton kantamuoto. Affektiivinen sanasto taas on lähtökohtaisesti äänteellisesti varioivaa, joten metodi ja kuvattava sanasto ovat keskenään ristiriidassa. Kulonen mm. toteaa *sisilisko*-sanon rekonstruoimisesta, että ko. sanassa on niin runsaasti variaatiota, että alkumuotoa on ollut vaikea rekonstruoida (2006: 329). On tavallaan kuitenkin mielestäni varsin ristiriitaista toisaalta tiedostaa affektiivisen sanaston varioivuus ja toisaalta silti lähestyä sitä sillä samalla metodiikalla kuin mikä koskee muun sanaston etymologista tutkimusta eli toisin sanoen yrittää rekonstruoida lähtökohtaisesti vahvasti varioivalla sanastolle yhtä lähtömuotoa. Pikemminkin vaikuttaa siltä, että varioivuus itse asiassa johtaa siihen, että osa etymologista materiaalia ainakin jossain määrin sivuutetaan. Näin voisi päätellä Kulosen todetessa seuraavaa: ”Itämerensuomen valtaisan variaation (mm. sm *sisälisko*, *-lieska*, *sikalisko*, *sisarliusku*, ka *tšiziliusku*, ly

ve *šizlōik*, ink *vasüsalikko*, vi *sisalik*, li *sižālikki*, SSA) takaa päästään kuitenkin lähinnä vatjan ja viron avulla pelkistettyyn kantasuomen muotoon **sisalikko*(← **sisal*).”

Sanastossa ja yksittäisissä sanoissa esiintyvään äänteelliseen variaatioon ja epäsäännölliseen edustukseen voidaan tutkimuslähtökohdasta riippuen suhtautua monella eri tavalla. On myös ilmeistä, että näennäisesti paralleeleissa tapauksissakaan samoja periaatteita ei voida suoraan soveltaa. **IVńć3*-sanueessa esiintyvää äänteellistä variaatiota ei ilmeisestikään voi selittää samalla tavalla aikaisemmin mainitun *sydān*-sanueen kanssa, vaikka sanoissa nykykielistä käsin katsoen näyttääkin esiintyvän samantyyppistä vokaalivaihtelua. Kuinka siis esim. näiden kahden sanan kesken voidaan tehdä erottelu affektiiviseen ja ei-affektiiviseen sanastoon? Sydänhän rekonstruoidaan suomalais-ugrilaiseen kantakieleen kolmitavuisena (näin esim. Sammallahti 1988: 549) asussa **śūdāmi*, jolloin sana saattaa olla johdos. Voidaanko siis olettaa *sydān*-sanueen epäsäännöllisen edustuksen permiläiskielissä johtuvan sanan affektiivisuudesta? Todennäköisesti ei, sillä *sydān*-sanalta verrattuna **IVńć3*-sanueeseen puuttuu tuo Kulosenkin mainitsema perheyhtäläisyys. Ei nimittäin voida osoittaa, että saman tyyppistä johdinta olisi käytetty esim. muista sisäelimistä tai ruumiinosista samaan tapaan kuin *-ńć*-johdinta on oletettavasti käytetty pieniä eläimiä tarkoittavien sanojen yhteydessä. Pidän perheyhtäläisyyselitystä vartenotettavana ja *-ńć*-yhtymää mahdollisena johtimena, mutta herää kuitenkin kysymys mistä aineksesta sanat sitten ovat johdoksia? Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautettavia yksitavuisia sanojahan on tavattu pitää pronominaalisina, mutta tässä tapauksessa ne eivät sitä varmastikaan ole. Lainasanatutkimuksessa epäsäännöllisiä vastaavuuksia taas on tyypillisesti pidetty lainan indeksinä. Koivulehto ilmaisee ajatuksen useaankin otteeseen artikkelissaan *The Earliest Contacts between IE and Uralic Speakers* (Koivulehto 2007a). Tässä kirjoituksessa painopiste luonnollisesti on sisäisen lainautumisen mahdollisuuden puntaroimisessa, mutta siinä missä epäsäännöllistä edustusta on yritetty aikaisemmissa tapauksissa selittää lainautumishypoteesistä käsin törmätään tämän sanueen kohdalla ongelmiin. Ongelmia sanan tulkitsemisessa tuottaa affektiivisuuden lisäksi myös permiläisten kielten vokalismi, jonka kehitystä ei vieläkaan täysin ymmärretä.

Konsonantiston puolesta sana näyttäytyy säännöllisenä. Nasaalin ja affrikaatan

yhtymässä on molemmissa kielihaaroissa tapahtunut denasalisaatio. Oletin unkarin *hangyal*-sanana olevan lainaa kantapermistä ja ei-toteutuneeseen denasalisaatioon perustuen oletin sen lainautuneen unkarin denasalisaation jälkeen, mutta kuitenkin ennen kuin denasalisaation toteutui permiläisissä kielissä. Mikäli *légy*-sanana oletettaisiin olevan lainaa permiläisistä kielistä voidaan olettaa, että unkarissa saattaisi olla kaksikin permiläistä lainakerrostumaa, joiden vedenjakajana voidaan pitää denasalisaatiota. Keskuskonsonantiston perusteella voitaisiin siis olettaa, että *légy* on lainautunut ennen unkarissa tapahtunutta denasalisaatiota. Poissuljettua ei tosin liene sekään, että sana olisi lainautunut permiläisistä kielistä unkariin permiläisten kielten nasalisaation jälkeen, jolloin sanan sisäistä soinnillista affrikaattaa olisi unkarissa substituoitu *ǵ*:llä.

Konsonantiston ollessa odotuksenmukainen lainahypoteesin ainoaksi kriteeriksi jää epäsäännöllinen vokaalivastaavuus ja ratkaistavaksi jää kumpi kilpailevista selitysmalleista katsotaan ensisijaiseksi. Jos todetaan sanan olevan affektiivinen epäsäännöllisyys voidaan tavallaan sivuuttaa ja todeta, että varioivuus on vastaavanlaisen sanaston ominaisuus. Jos taas lähdetään lainautumishypoteesistä käsin tulisi ensin määritellä mikä sanueessa on epäsäännöllistä. Kuten jo aikaisemmin totesin voidaan unkarin ja udmurtin muodot varsin vaivatta selittää **leñci*-asusta, jolloin komin selitettäväksi jää komin epäsäännöllinen edustus. Komin *e*:n taustalle **e* sopii kuitenkin vain vaivoin ja todettakoon, että esim. Sammallahden rekonstruktio kyseisestä sanasta on **läñsä* (1988: 545), josta komin *leǵ* voidaan säännöllisesti johtaa (Sammallahden sanalista ei komin sanaa jostain syystä tässä yhteydessä anna). Udmurtin sanan rekonstruktioksi **läñsä* sopii huonommin. Lähtörekonstruktiosta riippuen epäsäännöllisenä voidaan siis pitää sekä komin että udmurtin muotoa. Vaikuttaa myös siltä, että toisen edustus ei sovi selittämään toisessa esiintyvää edustusta, jolloin on ehkä pakko olettaa, että lainautumishypoteesistä ei ole apua yritettäessä selittää kyseisen sanojen epäsäännöllistä edustusta.

7.9 **wekkə* 'ohut, heikko'

> unk. *vékony* 'ohut'

> udm. *veķi* 'ohut, hieno, hoikka, pieni', ko. *veķi* 'hoikka, ahdas' PO *veķi*,
veķid

UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen ohutta tarkoittavan sanan **wekkə*, josta nykykielissä esiintyvät vastineet on johdettu. Ottaen huomioon erityisesti unkarissa ja komissa esiintyvän johtimen samankaltaisuus on kuitenkin mielestäni aiheutta asettaa sanan uralilaisuus kyseenalaiseksi. Suomalais-ugrilaiseen kantakieleenhän palautetaan ensinnäkin huomattavan vähän adjektiiveja (joitain kuitenkin esim. **pidi* 'pitkä'). Sanan adjektiivisuus ei sinänsä ole este sanan palautumiselle kantauraliin, mutta olettaen, että kantauraliin ei yksiselitteisesti voida rekonstruoida edes adjektiiveja 'suuri', 'pieni' tai 'vanha' voi 'ohut'-merkityksisen adjektiivin palautumista pitää vähintäänkin epäilyttävänä.

Pelkkää samantyyppistä johtosuhdetta ei yksinään vielä voidaa pitää indeksinä lainautumisesta, mutta sanan vokalismiin liittyy vielä yksi huomiota herättävä piirre. Permiläisissä kielissä kyseisen vokaalikombinaation sisältäviä sanoja on Itkosen mukaan (1954: 308) noin 15. Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautettavassa sanastossa suomalais-ugrilaista **e*:tä vastaa tyypillisesti ko. *o* ja udm. *u*, kyseistä tyyppiä edustavat monet varsin laajalevikkiset uralilaiset etymologiat (esim. **cecä*, **elä*-) Sen sijaan esimerkit ko. *e*, udm. *e* –kombinaation sisältävistä sanoista ovat pikemminkin edellä esitellyn tyyppistä sanastoa, joiden uralilaisuutta voidaan pitää vähintäänkin kyseenalaisena. Vokalismi edellä mainittuun perustuen viittäisi mielestäni lainautumissuuntaan kantaunkarista kantapermiin. Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuva **e* olisi permiläisissä kielissä jo muuttunut niin, että se ei olisi enää kelvannut substituoimaan unkarin **e*:tä. Sammallahden esittämän vokaalirekonstruktion mukaan suomalais-ugrilaisen kantakielen **e* olisi kantapermiin tullessa jo takavokaalistunut (Sammallahti 1988: 524–534).

Tavallisesti lainasanatutkimuksessa johdosten lainasuunta määritellään sen mukaan kummassa kielessä johdos on analysoitavissa kantasanaan ja johdokseen.

Analysoitavuus kuten todettua on varmempi kriteeri sanan ylittäessä kielikuntarajan, mutta puhuttaessa kielikunnan sisäisistä lainoista on tavanomaista, että kielissä esiintyy samoja johtimia. On nimittäin huomionarvoista, että udmurtissa näyttäisi esiintyvän eri johdin kuin komissa ja unkarissa. Udmurtissa esiintyvä suffiksinvaihto (1998: 77–101), joka on esim. suomessa varsin tavallista (vrt. nopea, nopsa jne.) tuntuisi viittaavan siihen, että sana on ymmärretty johdokseksi, mikä asettaa lainautumisen kantaunkarista jossain määrin kyseenalaiseksi. Permiläisten kielten vokalismin ja erityisesti komin ja unkarin johdosten samankaltaisuus kuitenkin puhuvat lainautumisen puolesta.

7.10 **ter₃* 'olla tilaa tai paikka, mennä sisään'

> unk. (murt.) *tér* 'olla tilaa', löytää, mennä sisään'

> udm. *ter-* 'löytää tilaa, olla paikka', ko. *ter*, PO *tór*,

UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen verbin **ter₃* merkityksessä 'olla tai löytyä tilaa'. Toisaalta UEW rekonstruoi ugrilaiseen kantakieleen nominin **tär₃* 'tila', joka on edustuu hantissa *tir* 'tietty leveys (verkossa 25–30 silmukkaa, nuotassa 3 syliä) ja unkarissa *tér* 'tila, paikka, alue'. Lisäksi ugrilaisissa kielissä on verbijohdokset hantissa *tärimt* 'levitä' ja unkarissa *terít* 'levittää'. UEW:n **ter₃*-artikkelissa kuitenkin todetaan, että sanojen rinnastaminen ei ole mahdollista, sillä verbin perusteellaunaan rekonstruoidaan **e* ja nominin perusteella puolestaan **ä*. Sanueiden suhdetta toisiinsa on tulkittava vokalismin valossa, sillä sananalkuiset klusiilit ja sanansisäinen tremulantti ovat olleet historiallisesti varsin stabiileja äänteitä (joskin unkarissa toki tavataan sananalkuisten klusiilien spirantistumista ja permiläisissä kielissä soinnillistumista) eivätkä ne näin ollen tarjoa lisävalaistusta.

Vaikka ugrilaisten ja permiläisten kielten sanaston etymologisen tutkimuksen kannalta vokalismin harvoin tarjoaa yksioikoisia ratkaisuja, on sanojen suhteesta kuitenkin tehtävissä vokalismin perusteella joitakin huomioita. Permiläisten kielten vokaalikombinaatio (udm. *e*, ko *ę*) palautuu Itkosen mukaan (1954: 304) kantapermin **ε*:hen, jonka taustalla puolestaan on Itkosen mukaan joko esipermin *ä* tai muutamassa

tapauksessa *e*. Permiläisten kielten sana olisi siis ensi silmäyksellä mahdollista yhdistää ugrilaisten kielten sanueeseen. On kuitenkin otettava huomioon, että suomalais-ugrilaisen kantakieleen rekonstruoitavan **ä:n* vastineena udm. *e* ko. *ę* ei ole mikään itsestäänselvyys, vaan muitakin vokaalikombinaatioita esiintyy, erityisesti udm. *o* ko. *ę* (*l:n* vieressä udmurtissa tavallisesti tällöin *a*). Lisäksi ensitavun **ä:hän* palautuvan sanaston jatkajat ovat permiläisissä kielissä huomattavan moninaisia ja vokaaliedustus on kirjavaa. Sammallahden toteaa, että suomalais-ugrilaiseen kantakieleen rekonstruoitavassa **ä:ssä* on näyttänyt tapahtuneen kaksi jakautumista, sillä niitä edustaa kantapermissä peräti neljä eri foneemia **ĩ*, **a*, **ó* ja *ę* (1988: 525). Jakautumisia on oletettava useampia, jotta voidaan selittää tapaukset kuten PU **käti* 'käsi' > udm. *ki*, ko. *ki* **säppä* 'sappi' > udm. *sep*, ko. *sep*, **tälwä* 'talvi' > udm. *tol*, ko. *tęl* (esimerkit Sammallahdelta). **ä:n* moninaisen edustuksen huomioon ottaen on mahdollista rinnastaa permiläisten kielten verbi ugrilaiseen sanueeseen, sillä vastaavanlainen vokaalikombinaatio esiintyy myös olettavasti vanhassa sanastossa (**säppä* 'sappi' > udm. *sep*, ko. *sep*).

Vaikka **ä:n* jatkajana näyttäisi esiintyvän vanhassakin sanastossa vokaalikombinaatiota udm. *e*, ko. *ę* on kuitenkin todettava, että Itkosen esittämistä esimerkeistä (1954: 305) suurin osa ei palaudu kantapermiä kauemmas ja nekin joille on esitetty uralilainen etymologia ovat jossain määrin kyseenalaisia. Kyseisestä vokaalikombinaation sanoista todettakoon myös, että joukossa on ainakin yksi iranilainen lainasana (udm. *egir* 'hiili', ko. *ęgir* 'hehkuva hiili' < miran. *angāra* > **ängār* 'hiili' (Rédei 1986: 68)), joka ei varmastikaan palaudu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, mikä myös toisaalta osoittaa, että sanasto, joissa ko. vokaalikombinaatiota esiintyy on ainakin jossain määrin eri-ikäistä.

Sammallahden ja Itkosen aineistossa **säppä* 'sappi' > udm. *sep*, ko. *sep* on melkeinpä ainoa kantauraliin palautuva sana, jossa **ä* edustuu kyseisellä tavalla. Näyttääkin toisinaan siltä, että kantauralin **ä:n* eri kehityspolkujen rekonstruoiminen kantapermiin nojaa vain kouralliseen sanoja. Uralistiikassa moninaisen vokaaliedustuksen ongelma on ratkaistu rekonstruoimalla kantakieliin lisää

vokaalifoneemeja. Sisäisen lainautumisen näkökulmasta houkuttaisi selittää osa vokaalikombinaatioista kuitenkin sekundaareiksi. Vokaalikombinaatio udm. *e*, ko. *e* voisi ainakin potentiaalisesti olla tällainen tapaus.

Palatakseni vielä udm. *egir* 'hiili', ko. *egir* 'hehkuva hiili' < miran. *angāra* > **angār* 'hiili' –tapaukseen pitäisin permiläisten kielten lähtökohta pikemminkin nimenomaan jälkimmäistä vastaavaa muotoa **angār*. Iranilaislaina liittyy **tār3* 'tila' -sanueeseen sikäli, että se tarjoaa substituu tioparalleelin (kantapermin **ε*:llä on substituoitu muinaisiranin **ā*:tä myös muissa permiläisten kielten iranilaislainoissa), mikäli oletaan **tār3*-sanan olevan permiläiskielissä lainaa esim. kantaunkarista. Kantapermin **ε* on uskottava substitutio ja näin vokaalikombinaatio udm. *e*, ko. *ε* olisi nykykielissä odotuksenmukainen.

Jos UEW:n **ter3*-sana-artikkelia pohditaan vielä vokalismien kannalta on todettava, että lopputulos, jossa sana päädytään erottamaan **tār3*-sanasta on kummallinen ottaen huomioon, että permiläisten kielten vokalismi eikä unkarin vokalismi vastaa sitä mitä **ε*:hen palautuvassa sanassa odottaisi. Unkarin *é* viittaa **ā*:hän ja permiläisten kielten vastineissa odottaisi vokaalikombinaatiota udm. *u*, ko. *o* mikäli sana todella palautuu *ε*:hen. Siinäkin tapauksessa, että perinteiset käsitykset vokalismien kehityksestä hyväksytään ja ajatellaan, että kantaauralin **ā*:n jatkajana voi tietyissä tapauksissa olla vokaalikombinaatio udm. *e* ko. *ε*, on vokalismien perusteella täysin mahdollista yhdistää UEW:ssa kahtena sana-artikkelina olevat sanat. Mikäli taas lähdetään pikemminkin siitä, että udm. *e*, ko. *ε* –kombinaatio edustaa nuorempaa lähinnä kantapermin **ε*:hen palautettavaa kehitystä (joka ainakin iranilaislainojen valossa näyttäisi todennäköiseltä) voidaan udm. *ter-* 'löytää tilaa, olla paikka', ko. *tēr*, PO *tór* -sanuetta pitää lainana kantaunkarista.

7.11 **wäs3* 'hävitä, joutua hukkaan'

> udm. ?*vez-* 'lähteä, vetäytyä, lähteä tiehensä', ?unk. *vez-*, *vész-* 'hävitä, mennä hukkaan'

UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen tietyin varauksin kyseisen katoamista ja hukkaan joutumista tarkoittavan verbin **wäs3* ja toteaa unkarin sanan voivan kuulua udmurtin sanan yhteyteen vain jos oletetaan, että etuvokaalinen ympäristö on liudentanut seuraavan sibilantin.

Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen rekonstruoidaan kolmen sibilanttia, nimittäin *s*, *š* ja *ś* (esim. Sammallahti 1988: 491). Kahden ensimmäisen sibilantin oletaan unkarissa tavallisesti hävinneen ja liudentunut sibilantti puolestaan on menettänyt liudennuksensa ja muuttunut *s*:ksi (esim. Papp 1968: 88). Ainakin sananalkuisena **s* näyttää kadonneen. UEW kuitenkin ehdottaa, että **wäs3*-sanassa on saattanut tapahtua kuten sanassa **pesä*, jossa *-s-* näyttää unkarissa sanan sisällä säilyneen (unkarin *fészek*). Myös Papp myötäilee kyseistä ajatusta todetessaan olevan mahdollista, että alkuperäinen *s* olisi alku-unkarissa liudentunut ja näin syntynyt *ś* olisi sitten muuttunut äännelailliseksi (1968: 89). Sanansisäisen *s*:n kehityskulun arviointia kuitenkin vaikeuttaa se, että **pesä*-sana on Sammallahten listan ainoa sana, johon rekonstruoidaan *-s-* ja jolla oletettavasti on vastine unkarissa. On kuitenkin myös huomattava, että sibilanttijärjestelmää koskeneet ääntenmuutokset ovat oletettavasti alkaneet jo yhteisugrilaisena aikana. Sammallahti rekonstruoi kantaugriin muutokset **s*, **š* > **θ* ja muutoksen **ś* > **s* (1988: 501–502). UEW:n sana-artikkelissaan esittämä kehityskulku on FU **s* > Ug. *ś* > *s* > ung. *sz*. Tuntuu jossain määrin kömpelöltä olettaa, että toisaalta **ś* on kantaugriin tullessa menettänyt liudennuksensa ja toisaalta **s* on kantaugrissa liudentunut. Kehitys Pappin esittämällä tavalla taas vaikuttaa kronologisesti epätodennäköiseltä.

Jos toisaalta luovutaan olettamuksesta, että **wäs3*-sana palautuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen ja tarkastellaan sanaa mahdollisena kielikunnan sisäisenä lainana on todettava, että unkarin sibilanttiedustus voitaisiin selittää myös lainaperäisyydestä johtuvaksi. Udmurtin sana voidaan äännelaillisesti johtaa UEW:n tarjoamasta rekonstruktiosta. Vokaalien välisessä asemassa *-z-* on odotuksenmukainen

*s:n jatkaaja permiläisissä kielissä (esim. **pesä* > udm. *puz*, ko. *poz*). Unkarin sanaa voisi mielestäni pitää lainana esim. kantapermin asusta **wes*^V. Unkarin epäsäännöllinen sibilantti voitaisiin selittää lainasubstituutioksi.

Kyseisen sanan kohdalla myös sanan suppea levikki viittaa siihen, että sana tuskin palautuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen, mutta on toisaalta myönnettävä, että esim. tässä tapauksessa sisäisellä lainautumisella voidaan varsin luontevasti perustella epäsäännöllinen äännekehitys, mutta toisaalta kyseinen ratkaisu tuo mukanaan joitakin uusia ongelmia. Voidaan esimerkiksi kysyä, mikä sanan etymologia sitten on jos se ei palaudu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Toisaalta voidaan miettiä ovatko kaikki suomalais-ugrilaiseen kantakieleen oletettavasti palautuvat sanat, joissa unkarin sibilantit eivät ole kehittyneet odotuksenmukaisella tavalla itse asiassa lainaa kielikunnan sisällä. Loppukädessä etymologioita on tietysti harkittava tapauskohtaisesti.

8 Johtopäätöksiä ja keskustelua

8.1 Johtopäätöksiä

Käsittelimäni sanat valikoitiin ensin levikkinsä perusteella. Levikkikriteerin avulla seulottuja sanoja arvioitiin sitten erityisesti äänteellisin kriteerein. Mikäli jonkin kielihaaran edustuksessa oli epäodotuksenmukaisuutta sanaa arvioitiin erityisesti lainahypoteesiä silmällä pitäen. Sanaston vertailussa ja aineiston käsittelyssä kunkin kielihaaran äänteelliset innovaatiot ovat keskeisiä yritettäessä määritellä lainaperäisyyttä. Stabiileilla äänneillä ei tässä tapauksessa ole juurikaan käyttöarvoa. Ei kuitenkaan aina ole mahdollista tämän hetkisen äännehistorian tietämyksen valossa ratkaista onko sana lainaa vai ei. Toisinaan kielihaaroissa on myös oletettavasti tapahtunut samansuuntaista rinnakkaiskehitystä. Esimerkiksi **jač*^V 'kova lumikenttä' -sanan kohdalla oli puhetta sanansisäisen č:n kehityksestä marissa. Perinteisen äännehistorian käsityksen mukaan *-č-:tä vastaan marissa toisinaan č ja toisinaan ž. Lainahypoteesin näkökulmasta marissa toisinaan esiintyvä ž saattaisi selittyä siten, että

kyseiset tapaukset ovat marissa lainaa permiläisistä kielistä, joissa kyseinen kehitys on yksinomainen (ainakin käsiteltyjen sanojen **jačV*, **muč3* **uč3* ja *oč(w)a* tapauksissa permiläinen alkuperä on mahdollinen). Olisi kuitenkin ehkä ennenaikaista todeta, että kaikki tapaukset, joissa **-č-* edustuu marissa *ž:nä* ovat lainaa permiläisistä kielistä. Tähän on useitakin syitä. Ensinnäkin tämän kirjoituksen puitteissa ei ole ollut mahdollista analysoida esim. kaikkia UEW:ssa **-č-*:hen palautettavia sanoja, toisekseen varsinkin tapauksissa, joissa levikki rajoittuu permiläisiin kieliin ja mariin ei - *ž-*:llisiä sanoja edes täydellä varmuudella voida palauttaa juuri affrikaattaan, sillä kuten todettua saattaa *ž:n* taustalla olla molemmissa kielissä useampiakin äänteitä. On myös huomattava, että sanansisäisen liudentuneen affrikaatan jatkajana on marissa sibilantti (Bereczki 1994: 51), siinä missä **-č-* taas permiläisissä kielissä on tavallisesti säilynyt (Bartens 2000: 41).

Varmimpana merkinä permiläisperäisyydestä voidaan pitää tapauksia, joissa myös marin aineisto ilmentää denasalisaatiota (esim. **antV*). Mutta myös kyseistä piirrettä ilmentävään sanastoon liittyy rajatapauksia, joiden häilyvyys johtuu lähinnä siitä, että permin edustuksessakin on tulkinnan varaa (esim. **wač3* ~ *wanč3*). Miten sitten tulisi denasalisaatio silmällä pitäen suhtautua tapauksiin kuten **künči* > udm. *gižj*, ko. *giž*, ma. *küž* 'kynsi', joissa marin sanassa ei nasaalia esiinny, vaikka esim. sana *kynsi* varsin yksiselitteisesti viittaa alkuperäiseen nasaaliin. Sisäisen lainautumisen mahdollisuutta voidaan tämänkin sanan kohdalla varmasti miettiä. Äännehistorian kannalta on ongelmallista, jos alati pienentyvää korpusta vielä entisestään kavennetaan.

Denasalisaation lisäksi varsin käyttökelpoisia äännepiirteitä seulottaessa mahdollisia permiläislainoja marissa ovat metateesi ja (sanansisäiset) konsonanttiyhtymät, sillä niiden kehityksessä on permiläisten ja marin kielten välillä selkeitä eroja ja niiden kehitys on permiläisissä kielissä myös siinä määrin tunnusmerkkistä, että lainasuunta on helppo määritellä. Mielestäni varmimpina permiläislainoina marissa voidaan pitää metateesiin perustuen tapauksia **uška* 'härkä, sonni' ja **wisk3* 'väli, aukko'. Varsin todennäköiseltä vaikuttaa myös ma. *âžya*, *užya* 'lampaannahkaturkki' sanan palautuminen permiläisten kielten samamerkityksiseen yhdyssanaan, jota edustaa komin murteiden *jž-ku*. Mahdollisina lainoina permiläisistä

kielistä mariin pitäisin myös sanoja **jačV* 'kova lumikenttä' ja **wač3* (**wanč3*) 'juuri'.

Ajatus **lišt3* (**lišt3*) 'lypsää'-sanan permiläisperäisyydestä marissa ei ole uusi. Komin ja marin perusteella UEW:hen rekonstruoitua sanaa on myös aiemmin verrattu toiseen maitoa ja lypsämistä tarkoittavaan sanueeseen **līpsā*. Tapaus on kuitenkin hyvä esimerkki siitä miten yhden sanan toteaminen lainaksi kielikunnan sisällä antaa impulssin tarkastella uudessa valossa myös siihen aikaisemmin liitettyä sanastoa. Kun komin ja marin sanoja ei enää rinnasteta olettaen niiden palautuvan aikaisempaan kantakielivaiheeseen, voidaan komin sanaa tutkia kielen omista äännekehityksistä käsin ja todeta, että sen palautuminen aikaisempaan asuun **līpsā*- on täysin mahdollista. Kuten sanan käsittelyn yhteydessä todettiin on myös suomen sana mahdollista palauttaa asuun **līpsā*-, jolloin sana kuitenkin joudutaan irrottamaan siihen aikaisemmin liitetystä mordvan sanasta. Pitäisin kuitenkin suomen ja komin sanojen yhdistämistä äänteellisesti paremmin perusteltuna. Ratkaisua voi mielestäni pitää tyydyttävänä, vaikka se tavallaan luokin uuden ongelman eli lähinnä kysymyksen mordvan sanan etymologiasta ja sanan liittämisestä **līpsā*-sanueen yhteyteen.

Permiläisten kielten ja unkarin välisten lainasuhteiden toteamiseksi käytettyihin kriteereihin liittyy mielestäni suurempia epävarmuustekijöitä. Vokalismin saadaan esim. permiläisten kielten osalta varsin usein viitteitä sanan nuoruudesta, mutta sanan sitominen muihin kielihäaroihin pelkkään vokaaliedustukseen nojautuen ei kuitenkaan ole yksiselitteistä (vrt. esim. **ter3* 'olla tilaa tai paikka, mennä sisään'). Osittain vertailua vaikeuttaa kielellisten innovaatioiden esiintyminen äänteissä, joiden historia tunnetaan osittain puuttellisesti ja joiden rekonstruointi on ongelmallista (esim. sananalkuinen **č*).

Todennäköisinä lainoina (esi)unkarista permiläisiin kieliin pidän otsakkeiden **pad' t3* 'metso, Tetrao utrogallus', **wekk3* 'ohut, heikko' ja **čukk3-r3* 'kasa, joukko, parvi' alla käsiteltyjä sanoja. Komin *bajdeg*, 'riekko, peltopyy' on muodoltaan liian samankaltainen muinaisunkarin sanan *fajdok* 'metso' kanssa ollakseen vanha uralilaiseen kantakieleen palautuva sana. Liudentuneen dentaalispirantin **δ'*:n jatkajana odottaisi komissa *l'*:ää. Sen sijaan komissa heijastuu unkarille tyypillinen **δ'*:n refleksi. Ainakin näennäisesti yhteneviä johtimia voi kaikissa kolmessa sanassa pitää merkinä

lainautumisesta. Sanoissa **paδ'tɜ* 'metso, Tetrao utrogallus' ja **wekkɜ* 'ohut, heikko' myös nykykielten vastineiden vokalismin viittaa siihen, että sanat eivät palaudu säännöllisesti esim. kantapermiä aikaisempiin kantakielivaiheisiin. Varmimpina tapauksina tapauksina pitäisin kuitenkin sanoja erityisesti siksi, että ne sisältävät useamman lainautumiseen viittaavaan kriteerin. Mahdollisia unkarilaisperäisiä lainasanoja permiläisissä kielissä ovat myös **raće* 'ristikko, häkki; säleaita, ristikonkaltainen kala-aita, katiska' ja **terɜ* 'olla tilaa tai paikka, mennä sisään'.

Todennäköisinä lainoina permiläisistä kielistä unkariin pitäisin sanoja **čɛŋkɜ* 'kiila' ja **kuńće* (**kuće*) 'muurahainen'. Sanassa **čɛŋkɜ* 'kiila' erityisesti unkarin takainen affrikaatta viittaa siihen, että sana ei palaudu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Sanan **kuńće* (**kuće*) 'muurahainen' tärkein lainautumiseen viittaava piirre on denasalisaation toteutumattomuus unkarissa.

Käsitellyistä sanoista **IVńćɜ* 'paarma' ja **pālɜ* 'sisäpuoli' vaativat lisätutkimusta. Nähdäkseni **IVńćɜ* 'paarma'-sanueen yhteyksien selvittäminen vaatii erityisesti deskriptiiviseen sanastoon sovelletun etymologisen tutkimuksen metodiikan kehittämistä. Sanan **pālɜ* 'sisäpuoli' etymologian ratkaiseminen sen sijaan vaatii äänteellisesti läheisten sanojen etymologioiden uudelleen käsittelyä.

8.2 Keskustelua

Kaisa Häkkinen kirjoittaa teoksessaan *Mistä sanat tulevat* (1997: 29), että äännehistorian ja etymologian suhde on keskinäinen riippuvuussuhde. Hän toteaa, että alkutilanteessa hypoteesi sanojen välisestä yhteydestä on aluksi asetettava vailla täsmällistä äännehistoriallista tietoa. Häkkinen mukaan äännehistoriaa koskeva tieto ei ole koskaan lopullista, aineistoa on vähän ja sitä on mahdollista tulkita monin tavoin ja on varauduttava siihenkin, että arviointiperusteet saattavat muuttua. Häkkisen esittämiin ajatuksiin on helppo yhtyä.

Nykypäivänä ollaan tilanteessa, jossa äännehistoriallista tietoa on olemassa paljonkin. On kuitenkin todettava, että tilanteeseen liittyy omat ongelmansa, jotka johtuvat juuri Häkkisen mainitsemasta arviointiperusteiden muuttumisesta. Vaikka UEW sisältää suuren määrän suomalais-ugrilaisten kielten yhteistä sanastoa, on sitä kirjoitettaessa lähtökohta ollut olettamuksessa, että sanat palautuvat ensisijaisesti yhteiseen kantakieleen. Sanastossa esiintyvät epäsäännöllisyydet on pyritty selittämään sporadisella äännekehityksellä ja äänneympäristön vaikutuksella. Esim. äänneympäristön vaikutuksen käyttäminen selityksenä on sinänsä vaikea kiistää, sillä äänneympäristöllä tietenkin on vaikutusta äänteiden kehittymiseen. Sanakohtaisesti räätälöidyt äännekehitykset kuitenkin syövät uskottavuutta äännehistorialta. Tavallaan siis ajaudutaan tilaan, jossa etymologiaa tehdään ilman äännehistoriaa tai ehkä pikemminkin tilaan, jossa äännehistoriallisen tiedon relevanssi supistuu huomattavasti.

Tässä kirjoituksessa sisäinen lainautuminen on viitekehys, jolla aineistossa esiintyviä epäsäännöllisyyksiä on pyritty selittämään. Sisäisen lainautumisen mahdollisuus on otettava huomioon erityisesti silloin kun yhdessä kielihaarassa esiintyvien äännehistoriallisesti muotojen voi olettaa ilmentävän toisessa kielihaarassa tyypillisesti tapahtunutta äänteellistä kehitystä. Käytettävissä oleva äännehistoriallinen tieto, jota käytetään etymologioita arvioitaessa, ei kuitenkaan ole muodostunut sisäistä lainautumista silmällä pitäen. Etymologioinnin pohjana oleva äännehistoriallinen tieto on tavallaan askeleen perässä. Tilanne, jossa etymologia kulkee äännehistorian edellä on tietysti siinä mielessä ongelmallinen, että uudessa viitekehyksessä tehtävä etymologia lähtökohtaisesti hylkää osan äännehistorian pohjana käytetystä aineistosta ja kuitenkin samalla käyttää hyväkseen tuohon samaiseen aineistoon perustuvia äännehistoriallisia olettamuksia. Jotta voidaan päätyä oikeanlaisiin äännehistoriallisiin olettamuksiin ja jotta voidaan esim. rekonstruoida tarkasti suomalais-ugrilaisen kantakielen äännerakenne on oltava varmoja, että käytettävästä materiaalista on seulottu pois sisäiset lainat tai muodostuva kuva vääristyy.

Myös sisäisen lainautumisen malliin liittyy omat ongelmansa ja rajoituksensa. Kuten kaikkeen etymologiaan siihen liittyy myös huomattavan paljon tulkinnanvaraa ja eri lähtökohdista tehtävä etymologia voi päätyä erilaiseen lopputulokseen.

Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta näkisin, että sisäiseen lainautumiseen liittyy historiallisen leksikologian alalla myös huomattavasti potentiaalia. Sisäinen lainautuminen ei myöskään poissulje muita mahdollisia selitysmalleja.

Äännehistorian ja etymologian suhde on kompleksi ja uusi tieto ja uudenlainen lähestymistapa nivoutuvat vanhan tiedon päälle kerroksittain osittain vahvistaen ja osittain syrjäyttäen vanhoja näkemyksiä. Esimerkkinä mainittakoon, että Csúcs rekonstruoi kantapermiin sanan **zer* 'sade' > udm. *zor*, ko. *zer*. Sanaan on vielä KESKJa:ssa verrattu tundranenetsin sadetta tarkoittavaa sanaa *saryo*. Tieto samojedikielten äännehistoriasta on kuitenkin KESKJa:n kirjoittamisen jälkeen huomattavasti kasvanut ja *saryo*-sana palautuukin Janhusen mukaan kantasamojedin asuun **sārā-* (1977: 135–136), joka puolestaan palautuu säännöllisesti kantauralin asuun **śāḍā-* 'sataa'. **ḍ* on kantasamojedissa muuttunut kaikissa asemissa **r:*ksi (Sammallahti 1988: 485). Edellä mainittu tieto asettaa permiläisten kielten ja samojedin sanan rinnastamisen uudenväliseen valoon. Mikäli permiläisten kielten sana on kielikunnan sisäinen laina voi lainanantajana tulla kyseeseen vain samojedikieli, sillä **ḍ:n* muuttuminen *r:*ksi on samojedikielten innovaatio. Permiläisten kielten vokalisemia ei tosin hevin voi johtaa *a:*sta (tosin kun kyseisten kieliharojen välillä ei vanhastaan ole ajateltu, joitain nenetsilainoja komissa lukuunottamatta, olevan lainasanoja mahdollisen lainanantajakielimuodon vokalisemia ei tietenkään voida tarkkaan tietää), minkä takia pitäisinkin sanan lainautumista samojedikielistä lähinnä tentatiivisena.

On myönnettävä, että tutkielmassa esitetyt havainnot eivät vielä vaadi kantakielitasojen rekonstruktio- ja tarkennuksia, mutta vaikuttaa kuitenkin siltä, että sisäisen lainautumisen näkökulmasta tehdyllä etymologialla ja sanastontutkimuksella on uralistiikassa hedelmällistä maaperää. Tulevaisuudessa tutkimusta voi laajentaa koskemaan esimerkiksi kaikkea sitä UEW:n sanastomateriaalia, jonka nykyinen äännehistorian tutkimus on hylännyt epäsäännöllisenä. Tutkimuksen jatkaminen ei siis varsinaisesti vaadi uutta sanastomateriaalia vaan lähinnä jo olemassa olevan sanastomateriaalin uudelleen tulkintaa.

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2007: Etymological nativization of loanwords – a case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (toim.), *Saami Linguistics*. Current Issues in Linguistic Theory 288 s. 17–52. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- AIKIO, ANTE 2009: *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Väitöskirja. Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta, Giellagas-instituutti.
<http://cc.oulu.fi/~anaikio/slw.pdf> (20.8.2012)
- ANTTILA, RAIMO 1989: *Historical and Comparative Linguistics*. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Amsterdam: John Benjamins publishing company.
- BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN 1982: *A magyar nyelv története*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- BARTENS, RAIJA 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BARTENS, RAIJA 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- BEEKES, R.S.P 1997: Historical phonology of Iranian. *Journal of Indo-European Studies* 25 s. 1–26.
- BERECZKI, GÁBOR 1992: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II*. Studia uralo-altaica 34. Szeged: Universitas szegediensis de Attila József nominata.
- BERECZKI, GÁBOR 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Studia uralo-altaica 35. Szeged: Universitas szegediensis de Attila József nominata.
- CSÚCS, SÁNDOR 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Bibliotheca Uralica. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CSÚCS, SÁNDOR 2007: Permi-magyar nyelvtörténeti párhuzamok. – *Nyelvtudományi Közlemények* 104 s. 86–123.
- CURNOW, TIMOTHY JOWAN 2001: What Language Features Can Be 'Borrowed'? – Alexandra Y. Aikhenvald & R.M.W. Dixon (toim.), *Areal Diffusion and Genetic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics* s. 412–436. New York:

Oxford University Press.

- FOX, ANTHONY 1995: *Linguistic Reconstruction: An Introduction to Theory and Method*. Oxford textbooks in linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- HASPELMATH, MARTIN 2009: Lexical borrowing: Concepts and issues. – Martin Haspelmath & Uri Tadmor (toim.), *Loanwords in the World's Languages A Comparative Handbook* s. 35–54. Berlin: De Gruyter Mouton.
- HOCK, HANS HENRICH 1986: *Principles of Historical Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- HÄKKINEN, JAAKKO 2007: *Kantauralin murteutumisen vokaalivastaavuuksien valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta – Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopiston offsetpaino.
- HÄKKINEN KAISA 1997: *Mistä sanat tulevat*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WS Bookwell Oy.
- ITKONEN ERKKI 1951: Permiläisen vokaali- ja painotusopin alalta. – *Virittäjä* 55 s. 440–452.
- ITKONEN, ERKKI 1954: Zur Geschichte des Vokalismus der erstern Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen XXXI/3* s. 149–345.
- JANHUNEN, JUHA 1977: *Samojedischer Wortschatz – Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.
- KOIVULEHTO, JORMA 1976: Vanhimista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä. – *Virittäjä* 80 s. 247–281.
- KOIVULEHTO, JORMA 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – P. Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 207–236. Helsinki.
- KOIVULEHTO, JORMA 2007a: The earliest contacts between Indo-European and Uralic

- speakers in the light of lexical loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242 s. 235–263. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KOIVULEHTO, JORMA 2007b: Suomen ja saamen 'poro'. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253 s. 351–358. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- KORENCHY, ÉVA 1972: *Iranische Lehnwörter in den obugrischen Sprachen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KULONEN, ULLA-MAIIA 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KULONEN, ULLA-MAIIA 2006: Eläimet ja affekti – etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 110 s. 322–335.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kanta-uralista varhaisuuteen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LYTKIN, V. I 1964: *Istoritšeskij vokalizm permskih jazykov*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- LYTKIN, V. I & GULJAEV, E. C 1999: *Kratkij etimologičeskij slovar' komi jazyka*. Pereizdanie s dopolnieniem. Syktyvkar: Komi knižnoe izdatel'stvo.
- MALLORY, J. P. – D. Q. ADAMS 2006: *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. New York: Oxford University Press.
- NIKKILÄ, OSMO 1998: *nop-ea → nopsa, sel-keä → selvä*: suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. – Urho Määttä ja Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista*. Folia Fennica & Linguistica 21 s. 77–101. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- OJUTKANGAS KRISTA 2001: *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 845. Helsinki: Hakapaino Oy.
- PAPP, ISTVÁN 1968: *Unkarin kielen historia*. Tietolipas 54. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÉDEI, KÁROLY 1986: *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*. Österreichische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historisch Klasse

- Sitzungsberichte, 468. Band. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- RÓNA-TAS, ANDRÁS 1991: *An Introduction to Turkology*. Studia Uralo-Altaica 33. Szeged: Universitas szegediensis de Attila József nominata.
- SAARIKIVI, JANNE 2006: *Substrata Uralica – Studies on Finno-Ugrian substrate in Northern Russian dialects*. Tartu University Press.
- SAARIKIVI, JANNE 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253 s. 325–347. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages with Special Reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences* s. 478–554. Leiden: E.J. Brill.
- TADMOR, URI 2009: Loanwords in the world's languages: Findings and results. – Martin Haspelmath & Uri Tadmor (toim.), *Loanwords in the World's Languages A Comparative Handbook* s. 55–75. Berlin: De Gruyter Mouton.
- THOMASON, SARAH G. 2001: *Language Contact – An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- UEW = *Uralisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Toimittanut Károly Rédei. Wiesbaden: Otto Harrassowitz 1988.